НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

МИХАЙЛОВ Максим Олексійович

УДК 351:323.21

ДИСЕРТАЦІЯ

МЕХАНІЗМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Спеціальність 281 “Публічне управління та адміністрування”
Галузь знань 28 “Публічне управління та адміністрування”

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. О. Михайлов

Науковий керівник: Ларіна Наталія Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти України

МИКОЛАЇВ – 2021

АНОТАЦІЯ

Михайлов М. О. Механізми удосконалення виборчого процесу в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 28 “Публічне управління та адміністрування” за спеціальністю 281“Публічне управління та адміністрування”. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2021.

Підготовка дисертації здійснювалась у Національній академії державного управління при Президентові України. Захист дисертації відбудеться в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили.

У дисертації здійснено наукове обґрунтування та розробка теоретико-практичних засад механізмів удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління в Україні. Унаслідок проведеного дослідження вперше здійснено системний теоретико-методологічний аналіз механізмів удосконалення виборчого процесу, який покладено в основу визначення наукових підходів до вивчення питання еволюції виборчого процесу на різних етапах державотворення, зокрема таких, як правознавчий, політологічний, інтегрований, організаційно-функціональний.

Запропоновано класифікацію механізмів як базових та спеціальних, що забезпечило їх структурно-функціональну характеристику та розробку моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління, ядром структурної будови якої є спеціальні сучасні механізми: інституціональний, який забезпечує інституціоналізацію комплексу заходів і процедур на всіх стадіях виборчого процесу та їх легітимацію; електоральний, що сприяє залученню громадян до участі в мережевих електоральних комунікаціях, формуванню публічної кіберсоціалізації; ресурсний, що передбачає фінансове, інформаційне,

кадрове, технологічне забезпечення виборчого процесу, підвищення правової культури та розвиток професіоналізації суб'єктів участі в ньому. Запропоновано проєкт Комплексної програми підготовки учасників виборчого процесу з метою формування цифрових компетентностей державних і недержавних суб'єктів участі та підвищення рівня цифрової грамотності населення.

Результати, отримані в процесі дослідження, підтверджують досягнення поставленої мети й вирішення завдань, дають підстави сформулювати висновки і практичні рекомендації.

У першому розділі дисертаційної роботи "Теоретичні засади дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу" дослідження еволюції виборчого процесу дозволило узагальнити тенденції його історичного розвитку, виокремити чотири періоди виборчих процедур – античний, середньовічний, Нового часу та новітній етапи, окреслити характерні історичні особливості кожного з них.

Дослідження понятійно-категорійного апарату питання механізмів удосконалення виборчого процесу потребувало попереднього аналізу наукового тлумачення його основних категорій, понять і термінів, а саме: "виборчий процес", "механізми", "механізми удосконалення виборчого процесу". Встановлено, що їх значення тлумачиться різними вченими неоднаково: залежно від галузі знань, у якій здійснюють дослідження, пріоритетними стають різні аспекти. Відтак, дискусія між науковцями щодо остаточного та загальноприйнятого тлумачення цих понять триває. У контексті полеміки запропоновано авторське визначення феномена "механізми удосконалення виборчого процесу".

Визначено структуру механізмів удосконалення виборчого процесу, яка ґрунтується на інституціональному, структурно-функціональному та системно-процесуальному, інструментальному та синергетичному підходах; розроблено їх класифікацію у сфері знань "Публічне управління та адміністрування" – як базових та спеціальних.

Здійснено комплексний аналіз базових механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні – державного управління, державного регулювання, адміністративного менеджменту, спеціальних науково-методологічно обґрунтованих традиційних механізмів – організаційно-правового, політико-правового, інституційного, інформаційного, комунікативного, фінансового, кадрового, технологічного; виокремлено спеціальні сучасні механізми вдосконалення виборчого процесу – інституціональний, електоральний, ресурсний.

У другому розділі дисертаційної роботи "Характеристика механізмів удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління" здійснено сутнісну характеристику інституціонального, електорального та ресурсного механізмів удосконалення виборчого процесу, визначено наукові принципи, підходи та інструменти їх реалізації.

Характеризуючи інституціональний механізм, відзначено наявність історичного досвіду з питань нормативно-правового, організаційного та фінансово-економічного забезпечення виборчого процесу, які провокують виникнення суспільно-політичних суперечностей, гальмують перехід держави на демократичний шлях розвитку. Аналіз сучасної інституційної структури виборчого процесу в Україні виявив її застарілою, інерційною в порівнянні з міжнародними стандартами, створеною для іншої соціально-економічної системи. Тому запропоновано потенціал інституціонального механізму спрямувати на подолання опору в провадженні інституційних змін у структурі та повноваженнях суб'єктів виборчого процесу, забезпечуючи взаємодію між різними сегментами соціального та політичного середовища через низку консенсусів, запровадження конвенційного договору в суспільстві щодо спільних намірів з удосконалення виборчого процесу. Це дозволить створити сучасну структуру електорального середовища, відтворити транспорентний процес та протистояти маніпулятивним технологіям у виборчому процесі.

Розкрито інноваційні інструменти реалізації електорального механізму – електоральний маркетинг та менеджмент, фасилітацію,

краудсорсинг та Інтернет-технології. Ці інструменти здатні трансформувати інноваційні підходи удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління для протистояння електоральному абсентеїзму, що є індикатором нестабільності політичної та соціально-економічної систем, недовіри людей до владних інститутів, делегітимації влади, електорального антиінтелектуалізму, що пов'язаний з відсутністю компетенцій і знань для здійснення раціонального вибору.

Здійснюючи характеристику ресурсного механізму на засадах інструментального підходу, автором визначено вплив фінансового, інформаційного, технологічного та кадрового компонентів на запобігання адміністративним, корупційним, економічним порушенням у виборчому процесі. Доведено, що посилення євроінтеграційного напряму у вітчизняній публічній політиці сприяло вирішенню питання державного фінансування політичних партій. Запропоновано краудфандингову технологію в удосконаленні виборчого процесу як один із методів деолігархізування влади в Україні шляхом позбавлення її такого ресурсу, як гроші. Створення антиолігархічної коаліції згенерує достатнє мотиваційне підґрунтя для наповнення виборчого бюджету самими виборцями.

Визначено, що невід'ємною складовою виборчого процесу є публічна кіберсоціалізація, яка полягає у формуванні специфічних компетенцій виборців щодо мережевих виборчих технологій. Успішна адаптація особи до публічного кіберпростору розвиває здатність не лише оцінити отриману виборчу програму, визначити її характер (об'єктивний/суб'єктивний), адекватно зреагувати на деструктивні підходи до комунікації в мережі (тролінг, атаки ботів), але й розрізнити технології маніпулювання у виборчому процесі.

Розвиток професіоналізації суб'єктів участі у виборчому процесі є ще одним із важливих компонентів ресурсного механізму серед викликів і загроз постійних змін у виборчому законодавстві України. Розкрито значимість проведення організаційно-методичних заходів у виборчому процесі, які

потребують системного підвищення правової культури його учасників, удосконалення їх професійної підготовки.

У третьому розділі “Перспективи удосконалення виборчого процесу в Україні” вивчено та узагальнено зарубіжний досвід розгортання електронного виборчого процесу; розкрито тенденції та виклики, пов’язані із залученням громадян до електоральної комунікації та публічної кіберсоціалізації шляхом якісної фасилітації та інтеграції особистості до кіберпростору в умовах цифрової демократії України.

Наголошено на важливості імплементації кращого міжнародного досвіду проведення електронних виборів на різних рівнях, необхідності розробки моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, що дозволило б мотивувати включення громадян до процесів вироблення державної політики у сфері публічного управління. Запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні. Встановлено, що вітчизняна практика ще не має значного досвіду розроблення та імплементації практичних інструментів реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу у сфері публічного управління та адміністрування.

Розроблена модель реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу сприяла обґрунтуванню науково-практичних рекомендацій органам влади, інститутам громадянського суспільства щодо гармонізації розвитку суспільно-владних відносин в системі багаторівневого публічного управління, перспектив проведення електронних виборів в умовах цифрової демократії в Україні.

Ключові слова: публічне управління, вибори, виборчий процес, інституціональний механізм, електоральний механізм, ресурсний механізм, публічна кіберсоціалізація, фасилітація, електоральний абсентеїзм та антиінтелектуалізм, краудфандингова та краудсорсингова технології, цифрова демократія.

ABSTRACT

Mykhailov M. Mechanisms for improving the electoral process in Ukraine**.** – Qualifying research work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Philosophy Doctor in the field of knowledge 28 "Public management and administration" in the specialization 281 "Public management and administration". – Petro Mohyla Black Sea National University. Mykolaiv, 2021.

The dissertation was prepared at the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. This research work will be defended at Petro Mohyla Black Sea National University.

In the dissertation the complex scientific and practical analysis of improving mechanisms of the electoral process in Ukraine was carried out. The author substantiated the possibilities of implementation of the leading countries experience on introduction of electronic elections in the system of Ukrainian multilevel public administration in the conditions of digital democracy.

The first section of the dissertation "Theoretical basis of the research of mechanisms for improving the electoral process" analyzes the evolution of scientific approaches to the study of the electoral process at different stages of statehood. As a result, on the basis of historical principle the periodization of the electoral procedures is carried out and the historical features are outlined.

The conceptual field is specified and the source base of the research is systematized, on the basis of which the scientific approaches to the study of electoral process management are determined; the essence of the concepts "mechanisms", "control mechanisms" is specified. The author proposed his own definition of the phenomenon of "mechanisms for improving the electoral process", which contributes to the classification of mechanisms into basic and special.

The dissertation contains comprehensive analysis of the basic mechanisms for improving the electoral process in Ukraine – public administration, governmental regulation, administrative management, and special academic mechanisms that are scientifically and methodologically justified in public administration – organizational-legal, political-legal, institutional, informational, communicative, financial, human resource, technological, and also distinguishes some special modern mechanisms for improving the electoral process – institutional, electoral, resource.

In the second chapter of the thesis "Characteristics of mechanisms for improving the electoral process in the system of multilevel public administration" the essential characteristics of institutional, electoral and resource mechanisms for improving the electoral process is carried out, the scientific principles, approaches and tools for their implementation are identified.

While characterizing the institutional mechanism, the author noted the pres***ence*** of historical experience on regulatory-legal, organizational, economic and financial support of the electoral process, which lead to socio-political contradictions, inhibit the transition of the state on the democratic path of development. The analysis of the current institutional structure of the electoral process in Ukraine has revealedit outdated, inertial if compared with the international standards. Therefore, the author proposed to use institutional mechanism to overcome the resistance to institutional changes in the structure and powers of the electoral process, ensuring interaction between different segments of social and political environment through a series of consensus, the introduction of the convention in society on common intentions for improvement of the electoral process. It will enable to create a modern structure of the electoral environment, to reproduce the transparent process and resist manipulative technologies in the electoral process.

The innovative tools for the implementation of the electoral mechanism are revealed – namely electoral marketing and management, facilitation, crowdsourcing and internet technologies. These tools are able to transform innovative approaches

for improving the electoral process in the system of multilevel public administration to prevent the electoral absenteeism, which is an indicator of instability of the political and socio-economic system, people's distrust to government institutions, delegitimization of power; the same as electoral anti-intellectualism, which is associated with a lack of competence and knowledge to make rational choices.

Describing the resource mechanism on the basis of an instrumental approach, the author identifies the impact of financial, informational, technological and human resource components on the prevention of administrative, corruptional, economic violations in the electoral process. It has been proved that the strengthening of the European integration direction in the domestic public policy helped to address the issue of state financing for political parties.

Crowdfunding technology is proposed for improving the electoral process as one of the methods of de-oligarchization of power in Ukraine, taking away from it financial resource. The creation of the anti-oligarchic coalition will generate a sufficient motivational basis for filling the electoral budget bythe voters.

It is determined that public cybersocialization is the integral part of the electoral process, which is to build the specific competencies of voters in online electoral technologies. Successful adaptation of a person to public cyberspace develops the ability to evaluate the received election program, determine its nature (objective / subjective) or adequately respond to destructive approaches to communication in the network (trolling, bot attacks), as well as to distinguish manipulation technologies in electoral process.

The development of professionalization of the participation subjects in the electoral process is another important component of the resource mechanism among the challenges and threats to the constant changes in the electoral legislation of Ukraine. The author also reveals the importance of carrying out organizational and methodological measures in the electoral process, which need systemic strengthening of participants' legal culture, improvement of their training.

The third chapter "Prospects for improving the electoral process in Ukraine" studied and summarized foreign experience of the introduction of electronic

electoral process; disclosed the main trends and challenges related to the involvement of citizens in electoral communication.

The importance of implementing the best international experience in conducting electronic elections at different levels, necessity to develop an model of mechanisms for improvement of the electoral process in Ukraine, which would motivate the inclusion of citizens in the processes of state policy development in public administration, is emphasized.

The developed model of implementation of mechanisms for improving the electoral process would contribute to the harmonization of the development of public relations in the system of multilevel public administration, the conduct of electronic elections in a digital democracy in Ukraine.

The obtained results confirm the achievement of the settled goal and the solution of tasks, formulatethe basis towork out conclusions and practical recommendations.

Key words: public administration, digital democracy, elections, electoral process, institutional mechanism, electoral mechanism, resource mechanism, public cybersocialization, facilitation, electoral absenteeism and anti-intellectualism, crowdfunding and crowdsourcing technologies.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Михайлов М. О. Роль фасилітативного механізму у забезпеченні виборчого процесу в Україні. *Аспекти публічного управління.* 2020. Т. 9. № 6. С. 167-178.

2. Михайлов М. О. Вплив організаційного та технологічного механізмів на вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *Аспекти публічного управління.* 2020. Т. 8. № 5. С.82-89.

3. Mikhaylov M. Role of resource – technological mechanism in development of electoral communication in Ukraine. *PNAP / Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. 2020. Т. 41. № 5. St. 149-158.

4. Михайлов М. О. Особливості запровадження організаційно-фасилітативного механізму у залученні громадян до електоральної комунікації. *Державне будівництво*. 2020. № 2. URL: http://db.journal.Kharkiv .ua/index.php/db/article/view/94/89.

5. Михайлов М. О. Понятійне поле дослідження інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *Право та державне управління: зб. наук. пр.* 2020. Т. 2. №1. С. 8-13.

6. Михайлов М.О. Джерельна база дослідження механізмів інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *Актуальні проблеми державного управління.* 2017. № 2 (52). С. 131-138.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

7. Ларіна Н. Б., Михайлов М. О. Принципи публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні. *Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку:* матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Київ, травень, 2020 р.) у 3-х т. / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2020. Т. 3. С. 259-262.

8. Михайлов М. О. Міжнародні виборчі стандарти та їх вплив на вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України:* зб. матер. доповідей та тез XVII регіональної наук.-практ. конференції (Дніпро, 14 травня 2020) / за заг. ред. С. М. Серьогіна. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 260-263.

9. Михайлов М. О. Сутність організаційного механізму в інформаційно-комунікаційному забезпеченні виборчого процесу. *Становлення та розвиток публічного адміністрування:* матеріали XI конф. студентів та молодих учених з міжнар. участю (Дніпро, 08 травня, 2020) / за заг. ред. О. Б. Кірєєвої. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 250-254.

10. Михайлов М. О. Реалізація виборчого законодавства України в умовах трансформації суспільства. *Навчання публічних службовців: новітні тенденції та технології*: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Київ, 31 жовтня, 2019 р.) у 2-х т. / за заг. ред. А. П. Савкова, І. Я. Дегтярьової. Київ: НАДУ, 2019. Т. 2. С. 99-103.

11. Михайлов М. О. Застосування електронної демократії у виборчому процесі. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 24 травня 2019 р.) у 5-ти томах / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2019. Т. 5. С. 66-68.

12. Михайлов М. О. Роль інноваційних механізмів у забезпеченні виборчого процесу. *Становлення та розвиток публічного адміністрування:* матеріали X конф. студентів та молодих учених з міжнар. участю (Дніпро, 10 травня, 2019) / за заг. ред. О. Б. Кірєєвої. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 210-212.

13. Михайлов М. О. Відповідність вітчизняного інформаційного виборчого законодавства європейським та міжнародним правовим нормам. *Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації:* збірник матеріалів доповідей та тез інтернет-конференції,

Київ, 18 квітня 2019 року / за заг. ред. Р. В. Войтович, П. В. Ворони. Київ, 2019. С. 210-212.

14. Михайлов М. О. Теоретичний аналіз застосування соціальних мереж у виборчому процесі. *Публічне управління XXI ст.: синтез науки і практики:* збірник тез до XIX міжнар. наук. конгресу (Харків, 19 квітня 2018р.). Х. : Вид-во ХарРІДУ "Магістр", 2019. С. 117-121.

15. Михайлов М. О. Дослідження механізмів інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу: джерельна база. *Актуальні питання підготовки фахівців у сфері публічного управління та адміністрування*: матеріали щоріч. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Київ, 1–2 листоп. 2018 р.): у 2 т. / ред. колегія: В. С. Куйбіда, А. П. Савков, І. О. Дегтярьова та ін. Київ. НАДУ, 2018. Т. 1. С. 255-259.

16. Михайлов М. О. Роль дослідження джерельної бази у вдосконаленні механізмів інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *Напрями вдосконалення механізмів державного управління в умовах сучасних реформаційних процесів*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Запоріжжя, 3-4 листопада, 2017 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. С. 59-63.

17. Михайлов М. О. Рівень дослідженості інформаційних ресурсів виборчого процесу у наковій літературі. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку:* матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяченої 100-річчю державної служби в Україні (Київ, 25 травня 2018 р.) у 5-ти т. / за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2018. Т. 5. С. 132-134.

18. Михайлов М. О. Дослідження інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу: особливості наукових підходів. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Київ, 26 травня, 2017 р.) у 5-ти ч. / за заг. ред. В. С. Куйбіди, А. П. Савкова, С. В. Загороднюка. Київ: НАДУ, 2017. Ч. 3. С. 65-68.

19. Михайлов М. О. Понятійне поле дослідження інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *STABICONsystems-2017*: матеріали міжнар. наук.-практ. конференції, присвяченої пам'яті професора Олега Балацького (м. Суми, 27-29 квітня, 2017 р.). Сумський державний університет, 2017. С. 98-100.

20. Михайлов М. О. Джерельна база дослідження інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні. *Публічне управління XXI ст.*: *традиції та інновації:* матеріали XII міжнародного наукового конгресу (Харків, 27 травня, 2017 р.). Харків, ХарРІДУ НАДУ, 2017. С. 171-177.

21. Михайлов М. О. Систематизація наукових підходів до вивчення інформаційно-комунікаційного аспекту забезпечення виборчого процесу. *Становлення публічного адміністрування в Україні:* матеріали VIII Всеукраїнської міжвузівської конференції студентів та молодих вчених (Дніпро, 19 квітня, 2017 р.) / за заг. ред. С. О. Шевченка. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. С.120-124.

ЗМІСТ

ВСТУП……. 17

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ …….. 28

1.1. Еволюція вивчення виборчого процесу в науковій літературі……28

1.2. Понятійне поле та джерельна база дослідження …….. 46

1.3. Механізми удосконалення виборчого процесу як предмет науково-методологічного аналізу…… 63

Висновки до розділу 1 ……..……... 78

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ БАГАТОРІВНЕВОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ …….. 81

2.1. Нормативно-правове й інституційне забезпечення інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу… 81

2.2. Інноваційні інструменти у запровадженні електорального механізму удосконалення виборчого процесу……. 94

2.3. Сучасні технології реалізації ресурсного механізму удосконалення виборчого процесу……. 110

Висновки до розділу 2 …… 135

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ …….. 139

3.1. Адаптація провідного світового досвіду в удосконаленні виборчого процесу в Україні ……... 139

3.2. Модель реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в умовах цифрової демократії …… 147

3.3. Перспективи запровадження електронних виборів в Україні……..... 162

Висновки до розділу 3 …… 176

ВИСНОВКИ …… 180

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……... 186

ДОДАТКИ …….. 215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

ВРУ	–	Верховна Рада України
ГО	–	громадська організація
ЄС	–	Європейський Союз
IAPP	–	Міжнародна асоціація публічної партисипації
ІКЗ	–	інформаційно-комунікаційне забезпечення
ІКТ	–	інформаційно-комунікаційні технології
ІГС	–	Інститути громадянського суспільства
ЗУ	–	Закон України
КМУ	–	Кабінет Міністрів України
EDGI	–	Індекс розвитку е-урядування
EPI	–	Індекс е-участі
HCI	–	Індекс людського капіталу
ОДВ	–	органи державної влади
ОЕСР	–	Організація економічного співробітництва
ООН	–	Організація Об’єднаних Націй
ОМС	–	органи місцевого самоврядування
ОТГ	–	об’єднана територіальна громада
OSI	–	Індекс онлайн сервісів
ЦВК	–	Центральна виборча комісія
ЦОВВ	–	центральні органи виконавчої влади

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Основний Закон проголошує Україну демократичною, соціальною та правовою, а її народ – носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Серед складових формування правової та демократичної держави є виборчий процес, який демонструє практичне втілення принципу народного суверенітету, є інструментом формування легітимних представницьких органів влади. Вітчизняна та зарубіжна практика свідчить, що формою безпосередньої прямої влади народу в державі є демократичні вибори, на яких проявляється волевиявлення громадян. Тож удосконалення національного виборчого законодавства відповідно до міжнародних стандартів набуває особливої актуальності в умовах реформування державотворення.

Основний акцент у міжнародних документах робиться на підвищенні відкритості, гласності та неупередженості виборчого законодавства, що забезпечить розвиток демократичних принципів організації виборчого процесу.

Україна також керується міжнародними виборчими стандартами задля гармонізації національних механізмів управління виборчим процесом. За таких обставин інститути громадянського суспільства та громадяни України мають активніше залучатися до публічного управління, що у свою чергу потребує державно-управлінського підходу до розробки ефективних механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні. Імплементація міжнародного досвіду обумовлює необхідність пошуку нових шляхів публічного управління виборчою сферою та мінімізацію впливу політичної боротьби на практичну діяльність суб’єктів виборчих правовідносин.

Нормативно-правовою базою дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні є Конституція України, а також інші законодавчі акти, концепції, які регламентують конституційно-правові засади забезпечення виборчого процесу і є засобом реалізації прав громадян на

волевиявлення, участь в управлінні державою. Значним досягненням у вирішенні нормативного та процедурного змісту виборчого процесу є Виборчий кодекс України, прийнятий 19 грудня 2019 року [29], який має сприяти гармонізації вітчизняного законодавства та імплементації міжнародних стандартів у національних доктринах державотворення.

Однак аналіз проведення виборів до місцевих рад у 2020 році підтверджує застосування інститутом виборів системи широкого маніпулятивного потенціалу, який є сприятливим для зловживань у вузько-орієнтованих політичних цілях. Окрім цього, здатність виборчої системи визначати результат розподілу мандатів у представницьких органах обумовлена математичними закономірностями, що ускладнює контроль громадянського суспільства за виборчим процесом. Такі недоліки виборчого процесу призводять до зниження електоральної культури, поширення явищ політичної корупції, абсентеїзму, антиінтелектуалізму, знижують рівень довіри суспільства до органів державної влади. Відтак, у період активного реформування державного управління виникає нагальна потреба в розробці та застосуванні сучасних механізмів, що сприятимуть удосконаленню виборчого процесу в Україні.

Характеризуючи сучасні напрацювання, зазначимо, що більшість із них, носять політологічний або юридичний характер. Тому актуальність дисертації обумовлена недостатнім вивченням механізмів удосконалення виборчого процесу у сфері публічного управління та адміністрування в Україні.

Питання державного управління відображені у наукових розвідках Л. Антонової [6; 7] В. Авер'янова [64], В. Бакуменка [12; 13], В. Дрешпака [72], П. Надолішнього [13; 154], Н. Нижник [156], О. Пухкала [195; 196], А. Савкова [203], Т. Сивак [208], С. Телешуна [223; 224], Т. Гречко [49; 263], С. Хаджирадєвої [236] та ін.

Актуальними для вирішення завдань, поставлених у дослідженні, є роботи зарубіжних дослідників – Г. Джонсона [261], Т. Лоусона [265], Н. Лумана [265], С. Мозафара [270; 272; 274 та ін.] та ін.

Проблемні питання виборчого процесу в юриспруденції та політології досліджували М. Афанасьєва [11], В. Бебик [16; 14 16], М. Бучин [21], В. Кафарський [86], Ю. Ключковський [91], Р. Князевич [92], Д. Ковриженко [94], Л. Кочубей [87], Р. Марчук [125], Н. Нижник [60; 156], Х. Приходько [176], М. Ставнійчук [217; 218], І. Шкурат [247], С. Фоміна [234], В. Шаповал [244], Ю. Шемшученко [246] та інші.

Окремі теоретичні положення щодо управління виборчим процесом, особливі аспекти державного регулювання та функціонування виборчих комісій, спостереження за перебігом голосування та підбиття підсумків виборів висвітлювались у працях Л. Гонюкової [47], В. Коготюка [95; 96; 97], Л. Костецької [106; 107], С. Кустової [113], Н. Ларіної [115], А. Помаза-Пономаренко [168], Г. Почепцова [171; 172], А. Романюка [201], Ю. Хромової [237] та ін.

У зв'язку з тим, що у вітчизняних наукових розвідках недостатньо вивчене питання механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, теоретико-методологічні засади дослідження зазначеної проблематики та розробка науково-практичних рекомендацій для імплементації досвіду провідних країн світу із проведення електронних виборів забезпечать подальшу демократизацію суспільства України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України, зокрема:

у 2017-2018 рр. – "Політична корупція в парламентській діяльності: природа, прояви, запобігання" (державний реєстраційний номер 0119U101), в межах якої (НДР) автором здійснено аналіз електоральної участі у парламентських виборах 2014 року та виборах до представницьких органів на місцевому рівні у 2015 році;

у 2019 р. – "Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади в Україні" (державний реєстраційний номер

0119U101588), в якій особистий внесок автора як виконавця полягав в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад розвитку електронної демократії як механізму, який дозволить протистояти корупції в органах представницької влади в України;

у 2020 р. – "Політична культура в забезпеченні єдності та консолідації українського суспільства" (державний реєстраційний номер 0120U101662), в межах якої автором запропоновано заходи підвищення рівня політичної культури з метою об'єднання українського суспільства засобами комунікативного менеджменту та соціальних медіаресурсів; та "Інституціоналізація публічної служби в Україні: теорія та практика" (державний реєстраційний номер 0120U101668, кафедра публічного управління та публічної служби), у співавторстві розроблені методичні рекомендації з розвитку командного лідерства в органах публічної влади та технологій підвищення рівня діалогової комунікації засобами соціальних медіаресурсів.

Мета та завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є наукове обґрунтування та розробка теоретико-методологічних і практичних засад механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні в системі багаторівневого публічного управління України.

Для досягнення мети було поставлено такі *завдання:*

– на основі вивчення наукової літератури здійснити аналіз еволюції виборчого процесу на різних етапах історичного розвитку державотворення;

– уточнити понятійне поле та систематизувати джерельну базу дослідження у сфері публічного управління;

– з'ясувати наукові підходи до вивчення механізмів удосконалення виборчого процесу, що сприятимуть їх класифікації у сфері знань "Публічне управління та адміністрування";

– охарактеризувати механізми удосконалення виборчого процесу в Україні, виокремивши інструменти та технології їх реалізації в системі багаторівневого публічного управління;

– вивчити та узагальнити кращий світовий досвід із удосконалення виборчого процесу на різних рівнях та встановити можливості його імплементації в Україні;

– обґрунтувати перспективи введення електронних виборів в умовах цифрової демократії в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі удосконалення інституту виборів в Україні.

Предмет дослідження – механізми удосконалення виборчого процесу в Україні.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань, забезпечення достовірності отриманих результатів було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів – системний, діалектичний, системний, організаційно-структурний, формально-логічний, компаративний, статистичний, логіко-семантичний.

Застосовуючи методи узагальнення, аналізу, синтезу забезпечило удосконалення у понятійного поля, зокрема: "механізми", "виборчий процес", "механізми удосконалення виборчого процесу", "електоральний механізм", "електоральний менеджмент", "електоральний маркетинг", "публічна кіберсоціалізація".

Метод системного аналізу застосовується з метою забезпечення систематизації та узагальнення теоретико-методологічних засад наукових концепцій та розробок, здійснених вітчизняними та зарубіжними ученими щодо дослідження еволюції виборчого процесу. Діалектичний метод надав змогу проаналізувати еволюцію виборчого процесу на різних етапах розвитку державотворення, унаслідок чого здійснено періодизацію виборчих процедур, що постійно змінюються, розвиваються під впливом різних соціальних та політичних чинників, від рабовласницького періоду до сучасності.

Системно-структурний і формально-логічний методи сприяли класифікації механізмів удосконалення виборчого процесу як базових та спеціальних, розглянувши складові компоненти кожного з них. Порівняльний

аналіз статистичних даних та статистично-математичний підхід дали змогу охарактеризувати спеціальні сучасні механізми удосконалення виборчого процесу в Україні, зокрема інституціональний, електоральний та ресурсний, і перспектив їх розвитку в умовах цифрової демократії.

Структурно-функціональний, системно-процесуальний аналізи використано під час дослідження особливостей механізмів удосконалення виборчого процесу різними суб'єктами електорального процесу на всіх етапах багаторівневого публічного управління. Компаративний метод став важливим інструментом розкриття впливу механізмів на удосконалення виборчого процесу шляхом демократизації електоральної участі виборців в парламентських та президентських виборчих кампаніях.

З-поміж спеціальних методів використано інструментальний, біхевіоральний – дослідження поведінки виборців та інших суб'єктів електоральних процесів у відповідь на запровадження електорального маркетингу та менеджменту, фасилітації, краудсорсингу, краудфандингу, Інтернет-технологій та публічної кіберсоціалізації в системі багаторівневого публічного управління для протистояння електоральному абсентеїзму, що є індикатором нестабільності політичної та соціально-економічної влади, електоральному антиінтелектуалізму, пов'язаному з відсутністю компетенцій і знань для здійснення раціонального вибору. Метод контент-аналізу полягав в опрацюванні й систематизації матеріалів, розміщених у відкритих облікових записах користувачів соціальних мереж, а також на партійних сайтах політичних партій, в інтерактивних проєктах громадських об'єднань, які здійснюють моніторинг перебігу виборчих процесів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в науковому обґрунтуванні та розробці теоретико-методологічних і практичних засад формування і реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні в системі багаторівневого публічного управління. Унаслідок проведеного дослідження отримано нові наукові та практичні результати:

у*перше:*

– здійснено системний аналіз теоретико-методологічних засад формування механізмів удосконалення виборчого процесу, який покладено в основу наукових підходів дослідження еволюції та історичних аспектів становлення виборчого процесу на різних етапах державотворення і класифікації механізмів як базових та спеціальних, що забезпечило їх структурно-функціональну характеристику в системі багаторівневого публічного управління в Україні;

– запропоновано модель реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу, ядром структурної будови якої є сучасні спеціальні механізми – *інституціональний,* який забезпечує інституціоналізацію комплексу заходів і процедур на всіх стадіях виборчого процесу та їх легітиматизацію; *електоральний,* що сприяє залученню громадян до участі в мережевих електоральних комунікаціях, формуванні публічної кіберсоціалізації до кіберпростору; *ресурсний,* що передбачає фінансове, інформаційне, кадрове, технологічне забезпечення виборчого процесу, зростання правової культури та розвиток професіоналізації суб'єктів участі в ньому;

у*досконалено*:

– класифікацію наукових підходів дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу, зокрема інституціонального, структурно-функціонального, системно-процесуального, інструментального, синергетичного, що розширює можливості їх застосування для прийняття рішень на інституціональному, управлінському та технологічному рівнях;

– інструментарій реалізації сучасних спеціальних механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні: до його складу запропоновано електоральний маркетинг та електоральний менеджмент, фасилітацію, краудсорсинг, краудфандинг, Інтернет-технології, які сприяють реалізації електорального та ресурсного механізмів, взаємодіючи між різними сегментами соціального та політичного середовища з метою формування в суспільстві спільних намірів щодо удосконалення виборчого процесу – це

наявність конвенційного договору, низки консенсусів, протистояння маніпулятивним технологіям, відтворення транспарентності, прозорості фінансування виборчого процесу з метою деолігархізації влади в Україні;

дістали подальший розвиток:

– понятійно-категорійний апарат дослідження, зокрема в частині введення в науковий обіг авторських дефініцій – “електоральний маркетинг”, “електоральний менеджмент”, “публічна кіберсоціалізація”, – які запропоновані для реалізації електронного урядування та цифрової демократії у виборчому процесі; під електоральним маркетингом вбачаємо систему розроблених стратегій з використанням певних інструментів, методичних прийомів, які спрямовані на моніторинг думки громадськості під час виборчого процесу; електоральний менеджмент – це чинник управлінського процесу, спрямований на підготовку й проведення виборів до представницьких органів влади із застосуванням мережевих електоральних комунікацій; публічна кіберсоціалізація – це чинник демократизації, що полягає у формуванні особистої компетенції щодо сутності мережевих електоральних комунікацій задля успішної адаптації до кіберпростору, здатності оцінювати інформаційне поле, визначаючи його характерні особливості, та відповідно реагувати на деструктивні компоненти під час комунікативних зв’язків в Інтернет-мережі, розрізняти технології маніпулювання, використовувати можливості для розширення форм участі в електронному електоральному процесі;

– тенденції із запровадження в Україні провідного світового досвіду залучення громадян до електоральної комунікації та публічної кіберсоціалізації шляхом забезпечення якісної фасилітації та інтеграції особистості до кіберпростору в умовах цифрової демократії України;

– дослідження перспектив запровадження електронних виборів в Україні, що сприятиме реалізації волевиявлення громадян шляхом електронного голосування та прозорому електронному підрахунку голосів як оптимальним і раціональним варіантам удосконалення виборчого процесу в

системі багаторівневого публічного управління України;

– проєкт Комплексної програми підготовки учасників виборчого процесу: формування цифрових компетентностей державних і недержавних суб'єктів участі та підвищення рівня цифрової грамотності населення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробленні пропозицій та рекомендацій щодо реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, які мають прискорити запровадження електронних виборів до представницьких органів влади та Президента України. Основні теоретичні положення, запропоновані висновки та рекомендації дисертаційної роботи використано:

Івано-Франківською обласною державною адміністрацією при розробці методичних рекомендацій для професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань нормативно-правового забезпечення виборчого процесу до органів місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад Івано-Франківської області, що сприятиме дотриманню норм чинного законодавства про проведення виборів (довідка 23 листопада 2020 р. №1354/0/2-20/01-116);

Тернопільською обласною державною адміністрацією при розробці проєкту Плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії на 2019-2020 роки, схваленого Розпорядженням Кабінету Міністрів України 12 червня 2019 р. № 405-р, зокрема, враховано рекомендації щодо впровадження організаційного та правового механізмів забезпечення електронної демократії й електронного урядування у сферу публічного управління та адміністрування на основі аналізу зарубіжного досвіду (довідка 20 листопада 2020 р. № 04-8046/32);

Шосткинською міською радою при розробці принципів публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечння виборчого процесу для удосконалення механізмів електронної демократії – відкритості, прозорості, доступності на виборах до місцевих рад (довідка 24 листопада 2020 року № 4137/01-37);

Фастівським виконавчим комітетом Фастівської міської ради Київської області при здійсненні інформаційно-консультативної підтримки у реалізації публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу суб'єктами виборчих перегонів Фастівської територіальної громади, що може бути врахованим для подальшого розвитку прямої демократії в Україні (довідка 18 листопада 2020 року № 06-33/4979).

Чернігівським центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій у наданні методичної та інформаційно-консультаційної допомоги слухачам із питань публічного адміністрування виборчого процесу до місцевих рад (жовтень 2020), розв'язанні ситуативних вправ на засадах організаційно-фасилітивного підходу в умовах електоральної комунікації (довідка 22 січня 2021 року №01-02/38);

Політичною партією "Громадський рух Миколи Томенка "Рідна країна" під час експертного супроводу виборчого процесу на території Київської області з метою налагодження взаємодії місцевої влади та громадян через посилення впливу діалогових комунікацій на громадську активність виборців (довідка 16 листопада 2020 року № 04/ 2020).

Теоретичні положення та аналітичні матеріали дослідження використано в навчальному процесі Національної академії державного управління при Президентові України при підготовці здобувачів ступеня доктора філософії та магістрів галузі знань 28 "Публічне управління та адміністрування" за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування" (довідка 23 грудня 2020 № 200).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею автора. Основні розробки, зокрема й ті, що характеризують наукову новизну, практичне значення, здійснені автором особисто. У роботі не використовуються ідеї і розробки, що належать співавторам.

Особистий внесок автора наведено окремо у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи було оприлюднено на всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях в Україні та країнах-членах ЄС: “Становлення публічного адміністрування в Україні” (Дніпро, 2017 р.); XII міжнародний науковий конгрес “Публічне управління XXI ст. : традиції та інновації” (Харків, 2017 р.); “Формування публічної служби, чутливої до людей з особливими потребами: цифрові технології” (Київ, 2017 р.); “STABICONsystems – 2017”, присвячена пам’яті професора Олега Балацького (Суми, 2017 р.); “Публічне управління та адміністрування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку” (Київ, 2018 р.); “Публічне управління XXI ст.: синтез науки і практики” (Харків, 2018 р.); “Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів” (Київ, 2019 р.); “Навчання публічних службовців: новітні тенденції та технології” (Київ, 2019 р.); “Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку” (Київ, 2020 р.); “Становлення та розвиток публічного адміністрування” (Дніпро, 2020 р.); “Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України” (Дніпро, 2020 р.).

Публікації. Основні результати та висновки дисертаційної роботи відображено у 21 науковій праці, зокрема в 5 статтях у вітчизняних наукових фахових виданнях із державного управління, 1 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 13 тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 232 сторінки, обсяг основного тексту 178 сторінок. Робота містить 10 таблиць, 4 рисунки, 3 додатки. Список використаних джерел налічує 275 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Еволюція вивчення виборчого процесу в науковій літературі

Дослідженням виборчого процесу присвячено десятки наукових праць, диспутів, представницьких конференцій, обговорень у сферах публічного управління та адміністрування, політології, психології, юриспруденції, економіки. У його розгортанні задіяні практично всі суб'єкти публічної влади, численне представництво громадянського суспільства незалежно від статусу, підпорядкування й напряму діяльності. Окремі аспекти забезпечення виборчого процесу знаходять відображення в загальнодержавних та політичних цільових програмах суспільного та державного розвитку.

Інститут виборів є одним із системотворчих елементів демократичного політичного процесу, формування якого відтворює історичний шлях тривалого пошуку суспільством кращої моделі державного управління. Сформувати оптимальну для української держави та менталітету її громадян модель демократично розвиненого суспільства можна лише враховуючи власний та світовий досвід у сфері демократичного будівництва, який втілюється в народному волевиявленні.

Науковці вважають, що становлення і розвиток виборчого процесу в Україні пов'язане із виборною демократією, яка бере свій початок від звичаєвого права, що і стало передумовою становлення сучасного виборчого права.

Досліджуючи вибори як форму безпосередньої демократії, М. Ставнійчук вказує на певну етапність виборчого процесу щодо його формування, становлення та розвитку: голосування було притаманне ще давнім демократіям, яке тривалий час не застосовувалися в суспільній практиці, а з'явилися у XVIII ст., а розвитку набули в XIX ст. [218, с. 29]. При цьому

інститут стародавніх виборів не обов'язково відповідає сучасній виборчій моделі. Точкою відліку сучасного виборчого процесу стала Велика французька революція 1789 року. Вона одна з перших вирішила завдання перетворити виборчі процедури на загальнонаціональний поведінковий акт. Тож Конституція Франції 1793 року, проголошуючи вибори прямими і рівними, надала право волевиявлення усім французам віком від 21 року. Відтоді всі нації наполегливо користувалися виборчим бюлетенем [162].

Формування виборчого права в світі вплинуло на розвиток виборчого процесу в Україні, надали йому загальних рис, що притаманні відповідному рівню виборчої демократії. Однак автор спостерігає формування і специфічних рис, які зумовлені історичним розвитком української державності.

Протягом існування виборчого права визначальною ознакою виборця була участь у виборчому процесі. Тому закономірним є питання розгляду виборчого процесу, його форм.

Аналіз теорії, практики організації та проведення виборчого процесу в світі має тривалу традицію. Узагальнено ця інформація подана в таблиці 1.1.

Виникненню цьому явищу є ряд чинників, серед яких доцільно відзначити ті, що пов'язані з суспільно-політичними, соціально-економічними, духовно-культурними та геополітичними умовами розвитку держави. Джерела сучасних тенденцій виборчого процесу спостерігаємо на прикладі Стародавнього Риму та Стародавньої Греції: воля народу, відображена в голосуванні на народних зборах, ставала законом [153; 162; 225].

Афінська демократія в V-IV ст. до н.е. була безпосередньою: рішення щодо важливих державних питань були колективними. Виборчий процес відбувався шляхом підіймання рук угору на знак згоди – хейротонія. Результати встановлювалися після безпосереднього підрахунку голосів. Громадяни мали однакові права внесення законопроєктів, виступів на зборах, висування своєї кандидатури на виборну посаду (з деякими обмеженнями) [5].

В таблиці 1.1. подано основні сутнісні ознаки виборчого процесу в Україні.

Таблиця 1.1

Етапи еволюції виборчого процесу

Назва етапу	*Сутність, ознаки виборчого процесу*	*Дослідники*
Античний	– племінне, рівне, пряме, відкрите, моностадійне, позбавлене релігійного змісту; – остракізм або здійснення “суду черепків” (“остракофорія”) – офіційне вигнання общиною на десять років громадського діяча, чия діяльність могла призвести до деформації основ народовладдя; - акфіллофорія – голосування оливковим листям	В. Маклаков С. Гінзбург С. Маркіша Л. Маринович Г. Кошеленко
Середньовіч-ний	– застосування станового (або корпоративного), нерівного, непрямого, відкритого, моностадійного голосування у виборчому процесі з ознаками юридичної процедури за окремими стадіями; – ауспіція – супроводження ритуальними діями визначення волі богів за польотом і криком птахів; – призначення частини магістратів без участі народних зборів (за правління Юлія Цезаря при наявності державних інституцій у Стародавньому Римі); – врегулювання проведення виборів шляхом прийняття статутів у Флорентійській та Венеціанській республіках (1415-1423 рр.); – утвердження станової монархії як форми правління в Європі, що прийшла на зміну феодальній роздробленості, поява національних станово-представницьких органів; – використання процедури складання присяги протягом визначеного часу та в кілька етапів аж до самого обрання конкретної особи; вибори німецьких імператорів і папи Римського	С. Фоміна Л. Брагіна Л. Чиколіні Ю. Крижанич А. Есмен

Продовження табл. 1.1

Нового часу	– завершення етапу станового (куріальне), нерівного, полістадійного голосування у виборчому процесі; – територіальної приналежності депутатів; – початок формування електоральної демократії у США – закріплення таємного голосування з використанням записок – бюлетенів (англ. – ballots) у конституціях 13 штатів – Делавері, Джорджії, Північній і Південній Кароліні, Пенсильванії та інших; – формування Генеральних штатів представницьких зборів у Франції	Ю. Веденєєва Н. Богодарова
Новітній	– утвердження у виборчому процесі таких видів голосування: загального рівного, прямого, таємного; – таємниця голосування у виборчому процесі в 1872 р. в Англії (прийняття Акту про таємне голосування), яка головним чином залежала від моральних якостей членів виборчої комісії; – запровадження практики подачі бюлетенів у стандартних конвертах, поява ізольованих кабін для голосування у Франції (реформа виборчого законодавства 1912–1913 рр.); – зміни виборчого процесу в Італії; – супроводження виборчого процесу усним та письмовим голосуванням у державах Германського Союзу до 1848 р. (при обранні виборщиків та обранні депутатів); – запровадження французької системи, за якої виборці самостійно виготовляли свої бюлетені; – поширення правил таємного голосування здобуло визнання в інших державах Європи (Бельгія, Нідерланди, Сербія, Хорватія та ін.); – використання механічних пристроїв для електронного голосування в США	А. Таніна-Львов А. Ону U. Kingdom Г. Мейер Е. Віллей О. Піфферун

* Джерело: розроблено автором

Тогочасні виборчі процедури різняться від сучасних і за формою, і за змістом. Афіняни не делегували владних повноважень депутатам, сформовані унаслідок виборів державні інституції мали виконавчо-розпорядчий характер.

Враховуючи тему дослідження, слід закцентувати увагу на організації виборчого процесу в античних державах – встановлення єдиних підходів до порядку проведення виборів не було.

У “золоту еру” Стародавньої Греції характерними тенденціями виборчого процесу було обговорення та дебати, що вказує на широкі підходи до виборів, які, однак, не убезпечували від “абсентеїзму”: усвідомлюючи неможливість вплинути на підсумки голосування, афіняни або залишали збори, або не з’являлися на них [5]. Однак, незважаючи на відсутність більшості громадян, закони приймалися. Тільки особливі випадки вимагали присутності на зборах кворуму – 6000 осіб [240].

У виборчому процесі Стародавніх Афін вибори відбувалися ще шляхом підняття руки або жеребом (клеросісу) [5; 8], що гарантувало афінам рівні права на участь в управлінні державою через висування кандидатур архонтів при ретельному попередньому відборі кандидатів на конкретні посади й обранні ста своїх представників до Ради (форма останнього голосування не відома, за припущенням В. Маклакова, міг мати місце вибір за жеребом).

Описана система обрання, яка була запропонована Солоном, використовувалася для формування виборчого процесу Афін. Деякі перетворення були проведені за ініціативи Клісфена: поділ афінської держави на десять нових філ зумовив тенденцію до формування публічних магістратур за “десятинним” принципом так само шляхом жеребкування. Попри деякі відмінності, процедура жеребкування або клеросісу мала принципові риси: для голосування використовувались таблички з іменами громадян, котрі могли претендувати на обіймання виборних посад, і різнокольорові боби (у подальшому – камінці чи кульки тих самих кольорів), які поміщали до урни [5, с. 48]; центральний елемент виборчого процесу продовжувався вивішенням табличок у будь-якому вигляді.

Посадові особи обиралися засобами хейротонії здебільшого у військовій сфері та незначній кількості фінансових магістратур.

Починаючи з VI ст. до н.е. виборче жеребкування набуло виключно світського спрямування, позбавившись будь-якого релігійного аспекту, вказував В. Маклаков [5, с. 75].

Виборчий процес продовжує давньогрецькі традиції у Стародавньому Римі на новому політико-правовому ґрунті. У Римі вперше виборчий процес набув ознак юридичної процедури з окремими стадіями: попереднє сповіщення кандидатом магістратів про намір балотуватися, перевірка відповідальними особами відповідності заявленого кандидата вимогам закону і прийняття рішення щодо його балотування; внесення імені кандидата до списку вважалося початком передвиборної боротьби, яка тривала до дня виборів і супроводжувалася відвідуванням кандидатом найбільш людних місць. Однак змагальності між кандидатами не було. Прикметно, що на нижньому рівні адміністративного устрою – демах – стало спостерігатися зловживання при жеребкуванні [42].

Попри усталену думку про відсутність виборчого процесу в Середні віки, слід зазначити, що він був явищем досить поширеним, а в деяких випадках навіть обов'язковим. Щоправда, трансформацій зазнали підходи і перелік виборних посад, визначення кола учасників голосування й організація процедури волевиявлення. Шляхом голосування обиралися німецькі імператори, королі Швеції та Угорщини. При цьому утверджувалися правила рівності голосів та вирішального голосу. Також у правовій доктрині Німеччини був закладений принцип відносної більшості голосів як волі всіх голосуючих [48, с. 33].

У другій половині XII і XIII ст. в республіці були сформовані Мала рада, Трибунал, "Рада запрошених" – згодом Сенат, які можна віднести до нових державних інституцій; вищим органом влади стала Велика рада. Унаслідок реформ посада правителя поступово перетворюється на номінальну. Відбулися зміни й у виборчих правилах. Починаючи з 1172 року висування

дожа проводилося за особливої виборчої процедури: народні збори висували виборщиків, котрі формували корпус виборців, останні визначали колегію з 11 виборщиків для обрання дожа, таким чином, як вказує Л. Чиколіні, “до обрання глави держави народ тепер не мав прямого відношення” [55, с. 167].

У XIV- XV ст. панівною формою правління в Європі стала станова монархія, яка прийшла на зміну феодальній роздробленості. В цей час появилися представницькі органи, які могли збиратися за участю глави держави з метою обговорити важливі питання для вироблення рішень на основі взаємної домовленості – в цьому проявився публічно-правовий характеру королівської влади. Впорядковувалася виборча практика; центральна влада правовими актами регламентувала юридичний статус тих, кого обирають, і тих, хто обирає; розпочато запровадження виборчих санкцій при умовах порушень виборчого законодавства; сформувалася політико-правова традиція. Таким чином, “вибори на місцях ставали школою їх проведення для широких кіл вільного населення країни, населення привчалося до виборної боротьби, пропаганди тих чи інших кандидатів, до визнання важливої політичної ролі зборів” [55, с. 168]. Отже, виборчий процес ставав важливим елементом державного й суспільного життя.

Середньовічна Англія мала чітку систему органів місцевого самоврядування: у зборах сотень брали участь залежні селяни – віллани, у зборах графств – тільки вільні власники. Їх більшість складали середні й дрібні феодали, заможне селянство – ті середні верстви, що й позначалися терміном “громади”.

На початку XV ст. англійський парламент видав низку законів з метою упорядкування й удосконалення виборчого процесу в графствах.

У статуті 1407 року вперше ввели поняття “протоколу виборчих зборів” (idenure) і “списку виборців”: лист, що засвідчував обрання “лицарів”, мав супроводжуватися списком виборців із підтвердженням кожного імені особистою печаткою і підписом громадянина [269]. Незабаром значно зріс і соціальний статус виборців. Реалізуючи норми Статуту 1429 року, поступово

утверджувалася більш широка процедура виборів, яка стала передбачати зустріч кандидата із виборцями з метою оприлюднення намірів діяльності його як парламентарія. Голосування відбувалося просто підняттям рук (show of hands) [271]. У разі виникнення в когось із учасників виборів сумнівів щодо виборчого процесу, вони мали право занести до протоколу про обрання свої усні заяви (poll) [50; 254].

Якщо розглядати Францію, то відразу доцільно зазначити, що структура й функції виборчого процесу формувалися шляхом утворення Генеральних штатів, на основі яких були створені Три палати, що представляли три сани, які обиралися на перших її сесіях. Однак принциповий підхід до створення палат був невизначеним. Середньовічна Франція, як і вся Європа, не знала виборчого права у сучасному його розумінні, термін “вибори” мав відмінне від сучасного значення. Тож розглядаючи принципи створення представницьких органів влади у Франції, можна стверджувати, що використовувалися лише певні елементи виборчого процесу [158; 159].

Лише наприкінці XVIII ст. внутрішньополітична криза Франції вимагала не лише вжити заходів для ліквідації старого режиму, а кардинально змінити державний устрій, запровадити нові форми державного управління. Саме тоді першим кроком на шляху реформ стало формування Генеральних штатів як загальнонаціональних представницьких зборів. Королівський указ про їх скликання та регламент були оприлюднені 24 січня 1789 року. Як данина традиції виборчими округами залишалися бальяжі та сенешальства, хоча вони й уособлювали пережитки феодальної епохи, оскільки бальї та сенешалі здійснювали владу сеньйора на його землях [50, с.164].

Зміни відбувалися в XIX ст. в Англії, де поширився рух People’s Charter; 1836 року його учасники висунули низку політичних вимог до парламенту, у тому числі вимогу забезпечення таємниці голосування у виборчому процесі, яка була задоволена в 1872 р. унаслідок прийняття Акту про таємне голосування [50]. Рівність голосування (один виборець має один голос) було встановлено 1884 року, цю норму задекларував The Frinchice Act [50, с. 71].

У державах Германського Союзу до 1848 року виборчий процес здійснювався шляхом усного та письмового голосування. Таємний спосіб голосування був закріплений законодавством єдиної Німеччини наприкінці 60-х – на початку 70-х років. Зокрема, Закон 31 травня 1869 року запроваджував нову систему, за допомогою якої виборцям Франції надавалося право самостійно виготовляти бюлетені для голосування. Пізніше в 1899 році в Німеччині також почали використовуватися спеціальні ширми, які приховували від оточення дії виборців.

Ідея запровадження таємного голосування на парламентських виборах у Великій Британії виникла ще в 1833 року. Наприкінці 1872 року парламент, підтримуючи ініціативу ліберального уряду Гладстона, прийняв "Акт про балотування", що стало початком реформування виборчого процесу [65, с. 40].

У разі якщо кількість кандидатів перевищувала кількість депутатських місць, призначалося таємне голосування виборчими записками. Однак голосування не було абсолютно таємним: знайшовши ім'я виборця у списку, секретар комісії зобов'язаний був відірвати бюлетень, який був пронумерований та завірити його печаткою. Таким чином, зберігалася інформація про те, хто відвідав виборчу дільницю, а нумерація – бюлетенів проконтролювати, як здійснили голосування, незважаючи на те, що ця інформація мала б бути суворо конфіденційною. До того ж в окремих випадках представник міг власноруч заповнювати бюлетені неписьменних виборців, осіб із фізичними вадами, а якщо вибори відбувалися в суботу, то і євреїв. Як бачимо, гарантована в Британії таємниця вибору головним чином залежала від моральних якостей членів виборчої комісії [65].

Для голосування застосовувався австралійський бюлетень, (розроблений у другій половині XIX ст. в Австралії) з іменами усіх кандидатів. В окремій кімнаті виборець у виготовленому в типографський спосіб бюлетені відзначав обрану кандидатуру знаком "+", який потім виборець опускав під наглядом організаторів виборчого процесу до урни. Опечатані урни зберігалися аж до

часу підрахунку голосів, і дозволяли розкрити в присутності представників кандидата виборів.

На Заході Європи до початку XIX ст. переважало таємне голосування. Лише такі країни як Данія, Прусія, Угорщина формували свої структури представницьких органів влади відкритим голосуванням. Доцільно зазначити, що у Франції в 1912-1913 роках було запроваджено реформу у сфері виборчого законодавства, яка стосувалася подачі бюлетенів (використовувалися стандартні конверти, почали з'являтися кабіни з ізольованим входом один від одного) для здійснення голосування. У цей же час було змінено процедуру виборчого процесу в Італії [267].

Схожим був виборчий процес в Нідерландах, там також практикувалося таємне голосування ще з 1848 року, в яких прописувались прізвища кандидатів з білою крапкою в середині; виборцеві пропонувалося зачорнити цю крапку, віддаючи голос за кандидата чи список у цілому. В Італії виборчий процес запозичено з французької практики: за алфавітним порядком виборці отримували завірені печаткою та підписом рахівника бюлетені (стандартний чистий аркуш паперу), у яких писали прізвища кандидатів (оскільки застосовувалося голосування за списком), у згорнутому вигляді подавали їх голові комісії, котрий, не розгортаючи, опускав до урни у присутності виборця. Історичні традиції та значна кількість неписьменного населення зумовили особливий спосіб таємного голосування в Греції та Сербії – за допомогою кульок [267].

В Іспанії, Португалії, Румунії, Болгарії також використовували таємне голосування. У Норвегії в 1884 році було запроваджено таємне голосування.

До початку XX ст. на Заході домінував таємний спосіб подавання голосів у ході виборчому процесі. Виняток складали Данія, Прусія, Угорщина, у яких представницькі структури формувалися шляхом відкритого голосування. Такі правила дуже швидко поширилися і в інших державах Європи. Так у Бельгії таємне голосування було запроваджене Законом 1877 року. Списки друкувалися різними кольорами, аби полегшити вибір

малограмотним виборцям. Отримавши бюлетень, виборець в ізольованій кімнаті мав барвним штемпелем проставити в ньому знак “+” над партійним списком або навпроти прізвищ окремих кандидатів у межах однієї партії; інші позначки робили бюлетень недійсним. Однак через складність процедури у 1878 року барвні штемпелі були замінені на олівці.

У Західній Європі до першої половини XX ст. яскраво виразилася суперечність громадськості за проведення виборчого процесу у вихідний день, що стало одним з кроків боротьби за демократичні права громадян.

Цінним для дослідження є історичний досвід Сполучених Штатів Америки, де за розпорядженням Конгресу у 1848 році єдиним днем був визначений перший вівторок після першого понеділка листопада щодо проведення президентських виборів. Така тенденція пояснюється завершенням сільськогосподарських робіт у всій Америці і наявності часового ресурсу для участі у виборчому процесі у віддалених сільськогосподарських районах [55; 269; 271].

Особливий інтерес становить практика виборчого процесу у США щодо формування електоральної демократії. Зупинимося на важливому елементі виборчого процесу – таємному способі подачі голосів з використанням записок – бюлетенів (англ. – ballots), закріпленому в конституціях 13 штатів – Делавері, Джорджії, Північній і Південній Кароліні, Пенсільванії та інших. Частіше зазанчена форма виборчого процесу використовувалася при обранні місцевої знатті, зокрема губернатопів чи сенаторів місцевої легіслатури губернаторів чи сенаторів, при умові, що вони обиралися до нижньої палати. Однак за конституцією штатів Пенсельванія та Північнп Кароліна обрання до нижньої палати здійснювалося за допомогою бюлетенів.

Конституцією штату Нью-Йорк була встановлена певна норма щодо подачі голосів за допомогою виборчих бюлетенів. Безпеку виборцям під час голосування забезпечувала місцева влада, в якої були прописані норми дій збройним підрозділам чи міліції на випадок конфлікту чи нападу. У ці дні не відбувалися військові навчання чи збори, озброїні громадяни також

дотримувалися відстані з неозброїними.

Для Давньоруської держави характерними були народні збори – віче, які з племінних сходів давніх слов'ян поступово перетворювалися на зібрання. Головна роль належала "боярам" і "старцям градським" (так називали міську феодальну верхівку). Зібрання обирало виконавчий орган – раду, яка представляла інтереси віче, а інколи й виконувала його функції [9].

Таким чином, виборчі засади були властиві українському козацтву, й застосовувалися від самого виникнення виборчого процесу в XVI столітті [52; 85; 108].

У державі запорозьких козаків верховною законодавчою владою була січова рада, яка збиралась регулярно, зокрема 1 січня і 1 жовтня щороку.

Виконавча влада - військова старшина Січі, кошовий отаман, військовий суддя і військовий писар обиралася на раді 1 січня терміном на один рік; тоді як верховний суд Січі обирався терміном на три роки [71]. Цікавим фактом є вибори Кошового отамана, якого обирали на один рік, однак з правом залишати й надалі при умові, якщо його управління подобалося козакам [71, с.153]. Козацькі ради відбувалися дуже бурхливо, і зазвичай перемагала криклива сторона. Такі козацькі ради з легкістю обирали й скидали козацьких ватажків.

Отже, на Січі поступовий процес сформував звичаї та традиції самоврядної республіки, за якою всі мали однаковісінькі права, брали участь у козацьких радах. [53, с.114].

Водночас, окрім виборів гетьмана, здійснювалися вибори керівників різних рівнів [52], які обиралися завжди вільним волевиявленням і таємним голосуванням, які затверджувалися гетьманською владою, тобто згодою гетьмана.

Якщо говорити про виборчу процедуру в Україні, то вона набула поширення в XVI – XVII ст. у містах, яким вже присвоїлось магдебурзьке право. Першим нормативним актом писаного виборчого права на українських землях можна вважати Конституцію Пилипа Орлика 1710 року, в якій було

зафіксовано принципи діяльності державності, а також принципи регламентованості щодо встановлення порядку, термінів та періодичності зібрання Генеральної Ради – вищого виконавчого органу Січі [39].

У Конституції Запорізької Січі, яка була написана під впливом концепції західноєвропейського парламентаризму, закладалися основні принципи побудови республіканської держави [39, с. 55].

Цікавим для нашого дослідження є функціонування виборчого процесу на Слобожанщині, де кожен полковий уряд мали право очолювати лише виборні полковники й полкова старшина. Зазначимо, що їх обрання здійснювало окреслено коло товариства, і без обмежень – тобто, довіку. Старшинська Рада виконувала такі функції як дорадчі й представницькі, колегіально ухвалюючи рішення загальних зборів. Однак у 1764 році Рада припинила своє існування в зв'язку з введенням в уряді царської Росії Малоросійської колегії [45].

Тож в Україні на виборчі тенденції мали вплив західноєвропейські держави, а також ті держави, під чиїм підпорядкуванням знаходилися окремі її території в різні часи.

За своїм напрямом здійснювався розвиток виборчого процесу у Західній Україні, яка перебувала під урядом Австрії та Польщі. Австрійським імператором було видано Декрет (1861 року), в якому надано право обирати Галицький сейм – крайовий законодавчий орган місцевого самоврядування Галичини, що складався з курій. До них обиралися депутати, що представляли різні верстви населення. Так поміщики, великі землевласники складали першу курію й одержали 1/3 депутатських мандатів. Заможна міська буржуазія, адвокати, лікарі представляла другу курію. Торгово-промислова буржуазія – третю, а селяни – четверту, так звану сільську курію. У четвертій курії виборчий процес був непрямим, обиралися лише уповноважені – "правиборці", яких уповноважували здійснювати волевиявлення за певного кандидата [39; 45 та ін.].

Таким чином, на території Західної України тричі проводилися вибори до польського сейму – у 1922, 1028, 1930 роках. Метою їх проведення було не

саме висування населенням своїх кандидатів, а прагнення влади через участь українців домогтися визнання факту державної приналежності до Польщі.

На початку XX століття формування Державної Думи в Росії стало каталізатором створення політичних партій та активізації їх діяльності, що зумовило розвиток громадських прав і свобод, особливо виборчого права та залучення до процесу управління державою більш широких верств населення. Необхідно наголосити, що відповідну роботу зі створення виборчого законодавства провів і Тимчасовий уряд Росії, до складу якого входила на той час Україна: це, зокрема, укладання Тимчасових правил про вибори губернських і повітових земських гласних. Які вводилися в дію постановою уряду [17]. Цей документ прописував виборчі права й механізм формування списків виборців, виборчих округів та дільниць, порядок балотування кандидатів у гласні, пояснював порядок проведення передвиборчої агітації й голосування, визначення результатів виборів, порядок їх оскарження[108].

Цей документ прописував виборчі права й механізм формування списків виборців, виборчих округів та дільниць, порядок балотування кандидатів у гласні, пояснював порядок проведення передвиборчої агітації й голосування, визначення результатів виборів, порядок їх оскарження. Правила не обмежували виборчих прав за національною чи релігійною ознакою, також не передбачалось майнового цензу; голосувати мали право всі, хто досягнув двадцятирічного віку; в цілому, у порівнянні з Положенням 1890 року коло земських виборців значно розширилось; виборці мали право надавати скарги до міських та повітових управ у разі помилок, допущених у списках виборців, було передбачено голосування бюлетенем у кабінках для таємного голосування (раніше кульками). Досить цікавою є, на наш погляд, і норма проведення повторних виборів [112; 117].

Таким чином, на початку XX ст.., перебуваючи ще у складі Росії, вже активно починає формуватися український національний інститут виборів. А після створення Центральної Ради (3-4 березня 1917 року) відроджується і сама Українська держава. Центральна Рада стала першим парламентом

України, інституцією суспільного представництва, яка, щоправда, оформилася шляхом делегування, а не загальними виборами. У цей час українська нація перебувала в стані пошуку форм народовладдя. Під час української революції 1917-1921 років боротьба за владу тривала між багатьма політичними силами.

Вибори до Українських Установчих зборів, коли український народ та його політична еліта стояли перед вибором між парламентською демократією західного типу та радянською владою більшовицького зразка, є тому підтвердженням: представники кадетів вийшли зі складу УПЦ, виступили проти скликання Українських Установчих зборів бундівці. Основна боротьба за вплив на виборців розгорталася між загальноросійськими політичними партіями (соціал-демократами, меншовиками, більшовиками тощо) та українськими соціалістами-революціонерами і соціал-демократами [112, с. 325].

Поданий аналіз сприяв виокремленню сутніснісних ознак становлення виборчого процесу в Україні на засадах принципів науковості, історизму, системності, що відображені в таблиці 1.2 (див. талб.1.2).

Таблиця 1.2

Історичні аспекти становлення виборчого процесу в Україні

	Періодизація	*Сутнісні ознаки виборчого процесу*	*Дослідники*
1	***Антична епоха***		
1	Скіфо-сарматський період (I ст. до н.е. – III ст. н.е.)	- запровадження виборчого режиму, подібного до метрополії, утворення могутнього племінного союзу (міста Північного Причорномор'я)	В. Мурзин В. Зубар, С. Крижицький, А. Русяєва
2	***Епоха Середньовіччя***		
	З періоду заселення племенами до часів Київської Русі (V – IX ст.)	- формування “Додержавного права”, зародження звичаєво-правових інститутів (громадського суду, гоніння, помсти), формування засад	Д. Козак А. Обломський М. Бедрій

	Продовження табл. 1.2		
		спільної участі слов'ян у процесі управління громадою	
3	***Епоха Відродження***		
	За часів Київської Русі (XII – XIII ст.)	- формування елементів виборчого процесу князів до "боярської республіки" шляхом участі в народному Віче	М. Грушевський О. Толочко П. Толочко
4	***Козацька доба***		
	За часів функціонування Гетьманщини і Запорізької Січі (XVII –XVIII ст.)	- застосування виборчого процесу в козацькій державі, де Рада виконувала функції виборів військової старшини	Н. Аркас В. Кульчицький І. Грозовський О. Гуржій В. Чухліб
		- обрання міських рад у містах за Магдебурзьким правом (1432-1497)	
5	***Новий час***		
5.1	За часів підпорядкуванням іншим державам (кінець XVIII-XIX ст.)	- запровадження відкритого голосування жителів громад на народних сходах через обрання шляхтою своїх представників до Вільного сейму на повітових сеймиках (виборчий процес відбувався на європейський зразок,) – українські землі були під Великим Литовським князівством та Річею Посполитою; прийняття конституційного договору гетьмана Війська Запорозького Пилипа Орлика (1710)	Ю. Шемшученко І. Терлюк І. Безклубий
		- запровадження представницького інституту у Російській імперії, (Лівобережна Україна, Правобережжя, Півдня)	Ю. Веденєєва Н. Богодарова

		Продовження табл. 1.2	
5.2	За часів підпорядкуванням Австрії (кінець XIX -XX ст.)	- участь жителів Галичини у створенні верховного органу Сейму Австрії (49 українських депутатів із 150 місць обрано до першого Сейму) відповідно до конституції Австрії (1861) щодо права автономії Галичини	Д. Дорошенко В. Сарбей
5.3	За часів підпорядкуванням Польщі (кінець XIX -XX ст.)	- удосконалення виборчого процесу під час обрання польського сейму за перебування Західної України під Польщею (1919 – 1939), характерними рисами європейської моделі	В. Гончаренко
5.4	За часів підпорядкування Російській імперії (кінець XIX -XX ст.)	- активна участь у представницькому інституті Російської імперії; - створення української парламентської громади у першій Думі	Ю. Веденєєва Н. Богодарова О. Рубльов О. Реєнт
5.5	За часів Української народної республіки	- реорганізація міських Дум до виборів на нових принципах всезагального, рівного, таємного і прямого голосування (1917)	Ю.Веденєєва Н.Богодарова
5.6	За часів входження України до СРСР (1918-1991)	- зміна виборчого законодавства та адміністративно-територіального устрою України (1924-1925); - розширення виборчих прав, демократизація системи виборів місцевих органів влади; - організація виборчого процесу на основі Конституцій УРСР (10.03.1919; 15.05.1929; 30.01.1937 та 20.04.1978 рр.): проголошення диктатури пролетаріату; встановлення	В. Погоріло М. Ставнійчук М. Поліващ О. Бандурко О. Ярмиш В. Баран В. Даниленко В. Смолій

Продовження табл. 1.2

		повновладдя трудящих, закріплення принципу верховенства законодавства, як міфу проголошення суверенітету держави; здійснення перших напівдемократичних виборів у СРСР (1988-1990)	
6	***Сучасна епоха***		
6.1.	За часів незалежності Української держави (1990 – понині)	- зміни виборчого законодавства на засадах демократичних перетворень нової Конституції України (28.06.1996); - організація виборчого процесу за міжнародними стандартами (конституційна реформа 08.12.2004); - запровадження Виборчого Кодексу України (19.10.2019)	О. Ковальчук В. Литвин

* Джерело: розроблено автором

Новий етап розвитку виборчих традицій в Україні відкривається проведенням перших в історії державних виборів. Двадцять другого (09) березня 1917 року Відозва Центральної Ради сформулювала головні принципи виборчого законодавства – скликання Установчих зборів на основі загального, рівного, прямого й таємного виборчого права [117].

У сучасну епоху виборчий процес також зазнає системних змін, ґрунтованих на засадах демократичних перетворень та чинних міжнародних стандартів. Однак українське суспільство, науковці, політики, громадські діячі та практики відзначають, що ці зміни здійснюються в нашій державі перманентно, неперервно, що й викликало актуальність дослідження механізмів, які б забезпечили пришвидшення удосконалення виборчого процесу в Україні.

1.2. Понятійне поле та джерельна база дослідження

Узагальнена інформація щодо сучасних підходів до визначення базових контентів “виборчий процес“, “виборча система”, “механізми”, “механізми удосконалення виборчого процесу”. подана в таблиці 1.3 (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Підходи до трактування виборчого процесу у наукових джерелах

Трактування поняття	Автор
Правознавчий підхід	
– як один із найдавніших демократичних інститутів, у якому народ доручає здійснення влади своїм представникам (депутатам) шляхом проведення демократичних виборів	Н. Нижник
– є складовою виборчої системи; – урегульований законом порядок здійснення виборів;	В. Погорілко, М. Ставнійчук
– сукупність дій відповідних суб’єктів, що укладені у певну юридично-процесуальну форму; – складна система послідовних юридично значущих дій уповноважених суб’єктів	Г. Почепцов
– різновид нормативно-правового процесу, що спрямований на легітимне формування персонального складу виборчих органів публічної влади; – організаційно-правова форма реалізації суб’єктного виборчого права, що відображає технологію участі виборців у формуванні персонального складу органів публічної влади	В. Серьогін
– організаційно-правова форма реалізації суб’єктивного виборчого права	Х. Приходько
– здійснення протягом встановленого цим Кодексом періоду часу суб’єктами виборчих процедур	Виборчий кодекс України
Інтегрований підхід	
– форма оновлення влади на сучасному етапі; – фундаментальний інститут конституційної легітимізації існуючої політичної й державної системи	А. Савков
– організаційно-правова форма влади, яка сприяє підвищенню ефективності державного управління й забезпеченню суспільно-політичної безпеки держави	Л. Антонова
– форма організації влади на сучасному етапі трансформації демократичних суспільств, що забезпечує	В. Ємельянов

Продовження табл. 1.3	
вплив суспільства на ефективність виборчого процесу, активно застосовуючи партисипативний та деліберативний принципи публічного управління	
– форма упорядкованого вирішення суспільного конфлікту, внаслідок чого потребує правового регулювання його складових та оскарження цих результатів виборів	В. Мельниченко
– дієва форма реалізації державно-громадського партнерства у сфері вирішення суспільно-політичного конфлікту	В. Сиченко
– серія послідовних кроків, необхідних для підготовки виборів чи застосування інструменту прямої демократії	Д. Ковриженко
– механізм соціальної трансформації демократії під час виборів	А. Помаза-Пономаренко
– процес пов'язаний з проведенням агітаційної кампанії та голосуванням за політичні партії	І. Фетєску
– врегульована законом та іншими соціальними нормами діяльність індивідів, органів, організацій і груп	М. Михайлов
Організаційно-функціональний підхід	
– формалізоване явище, яке сукупність стадій організації і проведення виборів, забезпечує їх цілісність і легітимність, відповідно до виборчих процедур та виборчих дій	В. Дрешпак
– електоральний процес та похідні від нього – електоральна комунікація, електоральний менеджмент та електоральний маркетинг, наповнення їх новим смисловим значенням	Ю. Хромова
– визначає статус суб'єктів виборчого процесу України, особу, яка відповідає вимогам статті 70 Конституції України	Л. Козодой
– управління виборчим процесом здійснюється шляхом організації та переговорних процесів між державними та недержавними структурами, спільними зусиллями для прийняття політичного рішення, яке задовольняє всі сторони учасниці виборчого процесу	А. Георгіца
– підвищення правової культури виборців є створення відповідних умов для забезпечення демократичного, свідомого волевиявлення громадян на виборах, які мають можливості вільно обирати і бути обраними	О. Чупахін

*Джерело: розроблено автором

Питання електоральної демократії отримало теоретичне осмислення й розвиток у роботах В. Водовозова, В. Гессена, С. Годлевського, Л. Катца,

Д.Мілля, тобто відомих учених початку XX століття [32; 256; 259 та ін]. Доцільно виокремити перші наукові дослідження, присвячені аналізу соціольно-психологічних аспектів виборів, зокрема, це роботи О. Вишняка, В. Королька, С. Макєєва, О. Нельги, О. Петрова, М. Погребинського, В. Полторака, Ю. Сурміна, М. Чурилова, Ю. Яковенка [61; 62; 163; 209 та ін.].

З позицій конфліктологічного підходу природу виборчого процесу Р. Дарендорф, Ч. Мілс, Л. Козер розглядали як політичний підтекст, в якому простежуються такий соціальний конфлікт як боротьба за збереження влади або її зміну – неодмінні атрибути конфлікту, які найбільш виражені в період виборчих перегонів [258; 267 та ін.].

Попри загальне визнання значущості проблеми удосконалення виборчого процесу, тільки окремі дослідники роблять спроби проникнути в сутність цього явища, проаналізувати відповідне поняття, систематизувати його ознаки та сформулювати авторське визначення. У більшості своїй такі спроби не завжди є успішними, адже переважна частина науковців розглядають поняття удосконалення виборчого процесу під абсолютно різними кутами.

Застосовуючи правознавчий підхід, необхідно розглядати виборчий процес як один з найдавніших інститутів, основним принципом діяльності якого є передача повноважень народом своїм представникам (депутатам), для здійснення влади шляхом здійснення демократичних виборів [87; 89].

У виборчому праві та юридичній літературі використовується й інше поняття – “виборча система”, яке зустрічається у широкому та у вузькому значеннях. Так “виборча система” у широкому значенні – це вся багатогранна система суспільних відносин, яка виникає у зв’язку із виборами органів публічної влади та завдяки якій вони отримують свою легітимність [2; 45; 111; 128; 239; 243; 248; 252 та ін.].

У вузькому значенні поняття “виборча система” включає лише ту частину змісту поняття у широкому значенні, що стосується способу підбиття підсумків голосування, в результаті якого публічно здійснено розподіл депутатських мандатів між кандидатами [90].

Саме виходячи із такого розуміння змісту поняття “виборча система”, дослідимо поняття “виборчий процес”, яке, на думку В. Погорілка та М. Ставнійчук, є складовою зазначеної вище виборчої системи [217].

У демократичних країнах процес виражає сукупність прописаних законом дій відповідних суб’єктів участі, а не лише основною формою волевиявлення населення та реалізації народного суверенітету. Тому виборчий процес у цих державах виступає складною системою послідовних юридично значущих дій уповноважених суб’єктів [217, с. 4].

Керуючись положеннями виборчого законодавства, громадяни беруть участь в управлінні державою (партисипація), закладаючи цим основи для становлення й розвитку партисипативної демократії. Завдяки цьому на законодавчих умовах у виборчому процесі формується механізм партисипативного управління або механізм участі, що передбачає можливість правореалізації та правозахисту відповідно до виборчого законодавства відповідної країни [217, с. 4].

На основі принципу конституціоналізму проаналізуємо розуміння виборчого процесу з погляду конституційно-правової науки. Так за визначенням конституціоналіста В. Серьогіна, виборчий процес – це різновид юридичного процесу. Дослідник акцентує увагу на встановлений законом порядок щодо процедур (стадій) легітимного формування виборчих органів влади та їх персонального складу [207, с. 203].

У правознавчій літературі виборчий процес може трактуватися як технологія, завдяки якій здійснюється участь виборців у формуванні органів публічної влади та її персонального складу, що включає встановлену законом сукупність стадій, направлених на забезпечення цілісності і легітимності результатів [207].

Приходько Х. під конституційно-процесуальним режимом виборчого процесу розуміє встановлений нормами виборчого процесуального права принципи, порядок дій виборчих відносин, реалізацію та захист прав і обов’язків учасників виборчого процесу [176, с. 11]. До виборців він відносить

громадян держави, які мають юридичне право на участь у виборах. Також вводить в категорійний апарат поняття “електорат” (лат. elector – виборець), що визначається як коло виборців, яке голосує або буде голосувати за певну політичну силу або кандидата [176].

Виборчий процес у процедурному сенсі має організаційно-правову форму з реалізації виборчого права громадянина, що відображає технологію безпосередньої його участі у виборах органів представницької влади. Виборчий процес, на його думку, складає інституціональний механізм, який забезпечує формування сучасних інститутів електоральної демократії.

Посилаючись на визначення В. Антонова, Л. Антонової [7], відмітимо, що виборчий процес – завжди регулюється законом щодо порядку та організації його проведення. За визначенням В. Погорілка та М. Ставнійчук виборчий процес – це цілеспрямовані дії, що направлені на формування якісного і кількісного складу органів влади відповідно до Конституції України[103].

За визначенням Р. Марчука, виборчим процесом можна назвати врегульовану законом специфічну діяльність уповноважених органів і громадян, дія яких направлена на формування органів влади, їх якісного і й кількісного складу, що регулюється законодавством України, яке має відповідати міжнародним стандартам виборчого права [125].

У словнику-довіднику “Парламентаризм та парламентська діяльність” виборчий процес подано як “регламентований законодавством порядок організації і проведення виборів”, що розкривають стадії виборчого процесу [164, с. 70].

Тобто, виборчий процес можна тлумачити як певний вид діяльності, систему правових норм, що регулює цю діяльність.

В енциклопедичному словнику з державного управління (редакція 2010 року) відсутнє трактування виборчого процесу. Однак автори подають тлумачення таких понять, у смислі виборчої кампанії та виборчої системи, в розкритті змісту яких простежується структурно-функціональний підхід [75].

Ю. Сурмін розуміє виборчу кампанію як систему комплексного забезпечення заходів і процедур у формуванні державних і громадських виборчих органів, головними з-поміж яких є реалізація стадій виборчого процесу (призначення виборів та дати їх проведення; визначення виборчих округів та виборчих дільниць; утворення виборчих комісій (центральних, окружних, дільничних). Автор належну увагу приділяє стадіям виборчого процесу, які прописані в законодавчій базі, однак реалізовуються з системними порушеннями [221, с. 82].

Значний внесок у дослідженні питань з виборчого процесу зробив А. Савков. У науковій праці "Державне управління виборчим процесом в Україні: теоретико-методологічні засади " автор трактує, що виборчий процес також підвищує ефективність державного управління й забезпечує політичну безпеку держави [203].

Тобто, виборчий процес – *це процес,* завдяки якому відбувається відновлення інститутів, виборів, формування влади шляхом реалізації демократичних виборчих процедур [129].

Цінними є наукові дослідження виборчого процесу вчених Чорноморського національного університету імені Петра Могили, які трактують його крізь призму впливу суспільства на ефективність його перебігу, активного застосування принципів партисипативної та деліберативної демократії у сфері публічного управління [7].

Важливими для нас є наукові погляди на питання впливу громадських організацій на виборчий процес в умовах трансформації українського суспільства [10; 82; 128]. Вітчизняні дослідники розглядають виборчий процес як дієву форму реалізації державно-громадського партнерства у сфері розв'язання суспільно-політичного конфлікту.

У межах комплексних наукових досліджень Національної академії державного управління при Президентові України "Державне управління та місцеве самоврядування" поняття "виборчий процес" визначається як одна з форм упорядкованого розв'язання конфлікту у сфері суспільного життя, в

результаті чого є потреба правового / законодавчого регулювання його складових. Формування нормативно-правової моделі із забезпечення народного волевиявлення в демократичному суспільстві є однією із цілей упорядкованого розв'язання конфлікту [60; 62; 64 та ін.].

За визначенням М. Находи, виборчий процес доцільно розглядати як частину загального політичного процесу, що є сукупністю певних системних дій органів влади, які здійснюють підготовку та проведення процедури виборів [155, с. 50].

Дослідник Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам, зокрема, Д. Ковриженко визначає "виборчий процес" як серію послідовних кроків, необхідних для підготовки виборів чи застосування інструменту прямої демократії. Він вказує, що виборчий процес має певні етапи (стадії) проведення виборів [160]. Ми концептуально погоджуємося з автором, що виборчий процес доцільно розглядати як процесуальну форму, що він складається з певних кроків, стадій, процедур тощо.

Заслуговує на увагу наукова розробка І. Фетєску, в якій автор простежує виборчий процес крізь призму "електорального процесу", що характеризується взаємозв'язками та послідовністю процесів щодо висунення кандидатури, здійснення агітаційної роботи, голосуванням за політичних лідерів чи партій [232, с. 13].

Головною відмінністю понять "виборчий процес" від поняття "вибори" є більша конкретизованість першого, тому і розуміння його науковцями фактично збігається, однак цього не скажемо про поняття "вибори".

Таким чином, трактування виборчого процесу можна представити у вигляді врегульованої законом та іншими соціальними нормами діяльність індивідів, органів, організацій і груп з метою підготовки їх до проведення виборів у державі та самоврядних органах.

Основним засадничим принципом цього процесу є реалізація законів, що регламентує виборчий процес, а також багатопартійність, транспарентність,

рівноправність у висуванні кандидатів, проведенні передвиборчої агітації, рівність можливостей, неупередженість виборчих комісій до кандидатів.

Нині в науковій літературі загальновизнаним є організаційно-функціональний підхід до розгляду структури виборчого процесу. Так дослідники акцентують увагу на вузьке розуміння цього поняття, що визначається формалізованим явищем щодо сукупності стадій організації і проведення виборів, сукупність відповідних виборчих процедур та виборчих дій" [163].

Вперше на засадах організаційно-функціонального підходу запропонував дефініцію "виборчого процесу" науковець Л. Козодой у контексті дослідження статусу суб'єктів виборчого процесу в Україні [99, с.18].

Особливий внесок у дослідження нормативно-правових аспектів виборчого процесу, зокрема, організаційно-функціональної діяльності виборчих комісій, здійснив А. Георгіца. Автор наукових праць із питань виборчого законодавства, виборчого права акцентує увагу на комунікативній взаємодії адміністративного менеджменту з політичним менеджментом у виборчому процесі, задля досягнення ними спільними зусиллями політичних рішень, що задовольняють всі сторони виборчого процесу [163]. Таким чином, автор схиляється до поєднання правознавчого підходу з політологічним.

Тому при всьому розмаїтті сучасних підходів щодо визначення виборчого процесу та переліку його стадій – проголошення та призначення виборів, утворення виборчих дільниць та виборчих органів, складання списків виборців, висування й реєстрація кандидатів, проведення передвиборчої агітації, голосування, підрахунок голосів, визначення результатів та їх офіційне оголошення, – він регулюються законодавством України, що, безперечно, впливає на вибір суб'єктів публічного управління ним.

Однак зауважимо, що запровадження сучасних електронних/цифрових засобів комунікації у виборчому процесі націлює на обґрунтування та введення до наукового обігу терміна "електоральний процес" та похідних від

нього – електоральна комунікація, електоральний менеджмент та електоральний маркетинг, – наповнення їх новими смислами [91].

Підсумовуючи, слід зазначити, що наведені вище тлумачення виборчого процесу, його розуміння мають багато спільного, однак у деяких деталях вони суттєво відрізняються. У нашій науковій роботі ми скористаємося визначенням М. Находа [155, с.51], розширивши його таким змістом: виборчий процес – діяльність кандидата в депутати, політичної партії, спрямована на організаційно-методичну, системно-змістовну роботу з використанням соціально-психологічного впливу сучасними на виборців електронними/цифровими засобами комунікації з метою усвідомленого і неусвідомленого спонукання електорату до віддачі голосів за вказаного кандидата чи політичної сили.

Відповідно до поставлених завдань автором здійснено науковий аналіз поняття “механізм”, поширеного в різних сферах суспільного життя, що підтверджує його запозиченість із природничої і технічної сфери діяльності. Цим пояснюється наявність кількох його визначень: пристрій, який проводить або трансформує рух; будова, внутрішній склад якогось поняття; поєднання явищ і процесуальних ознак, що складають певні фізичні, хімічні чи інші процеси.

В енциклопедичних джерелах вчені також акцентують увагу на визначенні механізму як системи, пристрою, способу, яким визначається послідовність певних видів діяльності [12; 47; 174 та ін.], або як внутрішнього пристрою машини, устаткування тощо [14]. У цьому разі механізми визначають і як систему пов’язаних компонентів – як цілісний організм.

Як бачимо, українських науковців у визначенні поняття “механізм” об’єднує системно-процесуальний підхід.

Поняттям “механізм” досить часто оперують науковці галузі економіки, але загальноприйнятого його визначення, яке б повністю розкрило суть та зміст, у цій сфері також немає. За В. Авер’яновим механізм управління –це

сукупність відповідних органів, організованих у систему для виконання завдань відповідно до їхнього правового статусу [64, с. 334].

Л. Гурвіц визначив механізм як форму взаємодії між суб'єктом і центром, що має тристадійний характер (суб'єкт взаємодії посилає центру інформацію; центр, отримавши інформацію від усіх суб'єктів взаємодії, обчислює передбачуваний результат; центр повідомляє суб'єкту результат і забезпечує його реалізацію). Найбільш цікавими для нас є пізні роботи Л. Гурвіца, в яких він зробив спроби інтегрувати теорії економічних механізмів та інституціоналізму [260, с. 167].

У дослідженнях механізмів управління виокремлено два наукові підходи, що істотно відрізняються один від одного. Відповідно до першого - механізм управління є системою, що забезпечує умови для ефективного впливу суб'єкта управління на об'єкт управління; за другим – центральною ланкою управлінського циклу і являє собою сукупність засобів і методів розробки та реалізації управлінських рішень. Прихильники другого підходу вважають, що механізм управління є невід'ємним елементом керуючої системи, її підсистемою, що забезпечує умови для повноцінної реалізації функцій управління; інститутом, що формується всередині керуючої системи внаслідок її еволюційної взаємодії з об'єктом управління [271; 273 та ін.].

Детально вивчають механізми управління В. Козаков, В. Малиновський, М. Латиніна – з позицій державного регулювання, визначаючи їх як спосіб дій суб'єкта регулювання [98; 122].

В. Бакуменком та П. Надолішнім визначено, що "механізм управління є активною складовою системи управління, що забезпечує дію на компоненти, від стану яких залежить результат діяльності" [13, с. 78]. Вчені вважають, що механізм управління є достатньо складною категорією управління, який складається з таких елементів як:

цілі управління;

критерії управління – кількісний аналог цілей управління;

фактори управління – елементи об’єкту управління та їх зв’язки, на які спрямовані дія для досягнення поставлених цілей;

методи дії на чинники управління;

ресурси управління.

В. Князев та В. Бакуменко по-іншому визначають дефініцію “механізм державного управління”. На їх думку – це сукупність практичних заходів, засобів, важелів і стимулів, які сприяють державній владі впливати на суспільство, на соціально-економічний розвиток держави, соціальні системи задля досягнення поставлених цілей [63].

Вивчаючи механізм державного регулювання, вони вважають, що це є сукупність методів та інструментів, зокрема таких як організаційно-економічний, за допомогою здійснюється взаємодія і функціонування безперервної та ефективної діяльності системи (держави), що спрямована на підвищення ефективності функціонування економіки.

Отже, розглянувши наукові підходи до трактування поняття “механізми”, у тому числі у сфері науки державного управління, пропонуємо наше визначення виборчого процесу – як системи, що здійснює об’єднані за функціями процеси або дії, які визначають порядок функціонування виборчого процесу та застосування сукупності поглядів, методик, способів, інструментів концептуальних, інституціональних та ресурсних механізмів для їх реалізації в системі багаторівневого публічного управління [132].

Простежуючи наукове висвітлення питання механізмів удосконалення виборчого процесу, розглянемо джерельну базу дослідження, яку складають документи та матеріали, що чітко систематизовані в чотири групи.

Першу групу джерел становлять офіційні законодавчі документи, що визначають правові основи виборчих процесів в Україні та регулюють порядок діяльності суб’єктів виборчого процесу, регламентують структуру виборних органів.

До другої групи джерел належать статистичні дані, результати соціологічних досліджень та експертних опитувань, які проводилися автором та іншими науковцями напередодні виборчих процесів.

До цієї групи джерел ми долучаємо також спостереження автора та усну інформацію, отриману ним від людей, які системно організовують виборчий процес [266].

Третю групу джерел утворюють друковані, візуальні, аудіо- та аудіовізуальні рекламні матеріали різних політичних партій та кандидатів, які подавалися на пост Президента України.

Особливе значення в цьому контексті мають партійні друковані видання (газети, вісники, бюлетені), цінність яких – у висвітленні виборчих позицій суб'єктів, а також у наданні оперативної інформації з конкретної області чи регіону [138].

До четвертої групи джерел належить українська періодика, яка найбільш повно представлена таким популярним інформаційно-аналітичним виданням, як "Дзеркало тижня". Відзначимо, що публікації цього ЗМІ характеризуються високим аналітичним рівнем [142].

Також доцільно зауважити, що у дослідженнях механізмів виборчого процесу існують дефініції, які відображають і виборчі технології. Ми пропонуємо класифікувати наукові праці за видами: дисертації, монографічні дослідження, посібники, збірники наукових статей.

Виборчий процес у різних контекстах є предметом дослідження в дисертаціях Л. Кочубей [87], Л. Костецької [107], В. Когутюка [95], І. Кресіної [111], Т. Мадриги [120], А. Романюка [201], А. Савкова [272], Ю. Хромової [237], С. Фоміної [234], І. Шкурат [247] та ін.

Розглянувши дисертацію В. Коготюка "Теоретико-методологічні засади державного управління виборчим процесом в Україні (на основі досвіду країн ЄС)" нами науково обґрунтовано теоретико-методологічні засади державного управління виборчим процесом, що представлені в його роботі у вигляді системно-концептуальної моделі. Дана модель є структурованою за рівнями

(універсальний, регіональний та субрегіональний) державно-управлінського забезпечення виборчого процесу і, на відміну від раніше відомих у вітчизняній державно-управлінській науці підходів, включає базові стандарти (принципи, норми, функції), властиві країнам ЄС [95]. Автор дослідив практичні аспекти імплементації цієї моделі, розробивши авторську Концепцію стандартизації державного управління виборчим процесом в Україні [96].

Досліджуючи соціоінженерний підхід, А. Савков окреслює позитивні тенденції в перетворенні соціальної реальності на основі її глибокої діагностики. На думку вченого, побудова перспективних та реальних соціальних проєктів міжнародного зразка є основою для підвищення ефективності державного управління виборчим процесом [203].

Ю. Хромова в дисертації "Організаційно-правовий механізм державного регулювання виборчого процесу в Україні" розробила концептуальні засади професіоналізації виборчих комісій, з'ясувавши організаційно-правовий механізм державного регулювання виборчого процесу щодо сутнісні понять та структурних компонентів, що передбачило запровадження інституту для навчання суб'єктів виборчого процесу. Ю. Хромова удосконалила наявні теоретичні підходи до організаційно-правового механізму державного регулювання виборчого процесу [237, с. 214].

У науковій праці І. Фетєску "Шляхи вдосконалення механізмів державного управління електоральним процесом в Україні" знайшли відображенні теоретичні положення запровадження іноземного досвіду в українську "практику державного управління електоральним процесом на основі компаративного аналізу. [232].

У дослідженні І. Шкурат "Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект)" систематизовано наявні підходи до становлення політичних виборів та запропоновано особисту класифікацію виборчих технологій. На думку автора, такі виборчі технології є одним із інструментів управління виборчим процесом [247].

У дисертації Т. Мадриги “Регіональні виборчі кампанії початку XXI століття (на прикладі західних областей України)” здійснено дослідження регіональних особливостей сучасних виборчих кампаній в Україні на прикладі західних областей України. Методологічною основою роботи є основні теоретичні підходи до аналізу виборчого процесу та електоральної поведінки, які сформувалися в політичній науці. Емпіричну основу дослідження становлять результати виборів, статистичні матеріали, дані перепису населення 2001 року, результати дослідження провідних наукових центрів України та регіональних наукових установ, що вивчають виборчий процес [120, с.12].

Теоретичні засади дослідження виборчого процесу як суспільного явища, концептуальні підходи до розуміння антикризового управління та особливості антикризового управління виборчим процесом в Україні є предметом дослідження Л. Костецької [107]. Авторка не лише здійснила на основі аналізу наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників оцінку особливостей антикризового управління виборчим процесом в Україні, але й проаналізувала нормативно-правове забезпечення виборчого процесу в Україні, виявила особливості впливу виборчих систем на виборчий процес, визначивши загрози й виклики виборчого процесу, зв’язки між виборами та кризами публічного управління в Україні.

Т. Сивак у дослідженні “Інституціоналізація стратегічних комунікацій в системі публічного управління України” розкриває значимість системи публічного управління як діяльності, що забезпечує ефективне функціонування всієї системи органів влади [208, с. 86].

Заслуговує на увагу політологічне дослідження С. Фоміної “Голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах: конституційно-правовий аспект”, в якому авторка з’ясовує сутнісні ознаки голосування в зарубіжних країнах. Це свідчить про наявність даної стадії у межах усього виборчого процесу; розкриває внутрішню будову стадії голосування на виборах [234].

Дослідження В. Бебика можна вважати першими в українській науці

фундаментальними працями з питань виборчих технологій. Автор розглядає питання розробки та загальних вимог до стратегії виборчого процесу. Виборча стратегія аналізується як система трьох груп елементів (іміджевих, організаційно-політичних та спеціальних), що ґрунтується на практиці світової політології. Як практичні приклади використовуються як український (виборчі кампанії 1990-1998 рр.), так і зарубіжний електоральний досвід (США, Велика Британія, Франція, Росія). Аналогічно розглядається і тактична складова виборів, яку автор пов'язує з практичною (організаційно-агітаційною) сферою виборчого процесу [15].

У монографії І. Кресіної і Є. Перегуди розглядаються парламентські вибори в Україні, особливо виборчий процес 2002 року. Авторами подається як загальна характеристика виборчого процесу, так і аналітичний огляд окремих політичних сил, використаних ними виборчих стратегій і тактик, виборчих технологій. Висловлюються деякі прогнози щодо майбутніх виборчих технологій [111].

На основі узагальнення найсучасніших зарубіжних та вітчизняних наукових досліджень у монографії А. Романюка і Ю. Шведи [201] аналізується роль та місце політичних партій у сучасній представницькій демократії, розглядаються підходи до визначення політичних партій, їх типологія, виборча функція та виборча стратегія, участь у формуванні основних інститутів політичної системи.

У монографії також визначені основні типи виборчих систем та їх політичні наслідки, основні положення теорії партійних коаліцій, специфіка розвитку політичних партій та партійних систем країн Європейського Союзу, Центрально-Східної Європи, України; розглядаються сім'ї політичних партій, механізми формування, права та повноваження цих організацій у світі та в Україні.

Значним теоретичним напрацюванням безпосередньо у сфері дослідження виборчих технологій є монографія української дослідниці Л. Кочубей "Виборчі технології: політологічний аналіз (на прикладі виборів

до парламенту сучасної України)", у якій авторка розглянула понятійно-категорійний апарат проблеми, вдало застосовуючи маркетинговий та менеджментовий підходи до аналізу виборчих технологій. Розвиток виборчих технологій в Україні простежено нею крізь призму аналізу виборчих процесів кандидатів у депутати 1994, 1998 та 2002 років. Зокрема, досліджувалися такі напрями діяльності кандидатів (виборчих штабів), як піар-діяльність, ЗМІ, політичне лідерство та іміджева політика, політичне рекламування [187].

У посібнику В. Мейтуса і В. Мейтуса розглядаються питання організації менеджменту політичної партії, необхідного для ефективного проведення виборчого процесу. Автори наголошують на тому, що виборчий процес є одним із вирішальних моментів діяльності політичної партії, у ході якої перевіряється її спроможність організовувати публічну підтримку партії виборцями. Важливими є тлумачення понять "стратегія виборчого процесу " і "тактика виборчого процесу", а також визначення їхньої взаємозалежності. Цікавою є досить успішна спроба політико-електорального прогнозу щодо перебігу виборчого процесу 2006 року та виборчих стратегій головних політичних гравців [127].

Надзвичайно важливою в теоретико-методологічному плані є праця М. Афанасьєвої. На основі аналізу конституційних законів України, судової практики, практики проведення виборчих процесів 1998-2007 років, науково-теоретичних і прикладних робіт досліджується тенденція технологізації соціальних процесів, зокрема виборчих процесів; розглядаються загальнотеоретичні положення правового забезпечення виборчих технологій [11].

У посібнику В. Кафарського [86] викладено основні принципи та підходи до практичного проведення виборчого процесу. Це видання є своєрідним "порадником" для кандидата, який прагне власними силами організувати виборчу кампанію; у цьому і є основна цінність книжки. Варто відзначити, що посібник є більше публіцистичною працею, оскільки в ньому відсутні будь-які бібліографічні посилання, водночас опубліковані в ньому

матеріали значною мірою “запозичені” в інших авторів (В. Бебика, Є. Малкіна, Є. Сучкова) [15; 123].

Розробляє вказану проблему і Г. Почепцов [171]. У роботі “Як стають президентами. Виборчі технології XX століття” він розглядає тактику та стратегію виборчої компанії в різних країнах і в цих межах описує окремі технології, що були застосовані. Автор в основному звертає увагу на фактори формування іміджу [172].

Цікавим з погляду нашого дослідження є теоретико-прикладний аналіз конституційно-правових засад фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС, висвітлений у науковому доробку В. Джугана. Основну увагу автор приділяє аналізу виборчого законодавства, теоретичних аспектів фінансування політичних партій у таких країнах, як Україна, Польща, Латвія, Федеративна Республіка Німеччини, Литва, Болгарія, Чехія, Словаччина та Іспанія. У більшості європейських країн, у тому числі і в Україні, є всі законодавчі умови для державного фінансування статутної діяльності політичних партій, що є передумовою побудови виборчого процесу на принципах відкритості, прозорості, транспарентності [258; 269; 271 та ін.].

Таким чином, розглянувши понятійне поле та джерельну базу дослідження, ми запропонували авторське уточнення базового поняття “виборчий процес”, розкрили багатоаспектність розуміння й тлумачення його у сучасній науковій літературі, що обумовило уточнення поняття “механізми” у галузі науки “Державне управління” та галузі знань 281 “Публічне управління та адміністрування”. Це сприятиме розкриттю в наступному параграфі змістового наповнення поняття “механізми удосконалення виборчого процесу”, виокремленню спільних ознак та відмінностей, що впливають на формування авторського бачення їх характеристик у системі багаторівневого публічного управління, визначенню їх особливостей та перспектив використання в практичній діяльності.

1.3. Механізми удосконалення виборчого процесу як предмет науково-метологічного аналізу

З огляду на поставленні завдання доцільно дослідити механізми удосконалення виборчого процесу, які донині залишаються в Україні дискусійним питанням, що потребує розв'язання в контексті здійснення багаторівневого публічного управління на засадах демократизації, мінімізації маніпулювання електоратом, ротації владних еліт, деідеологізації політичних партій. Вивчаючи зарубіжний досвід організації виборів, Україна продовжує науковий пошук сучасних механізмів удосконалення виборчого процесу, , які здатні забезпечити розгортання ефективного управлінського процесу. На думку автора дисертаційної роботи, механізми удосконалення виборчого процесу є "багаторівневою системою, що складається з конкретних механізмів, які є основою забезпечення якості та ефективності управлінського процесу" [140].

Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері виборчого процесу, немає повністю сформованого уявлення про структуру та механізми їх удосконалення для проведення неупереджених, чесних, прозорих та демократичних виборів. Вказані проблеми, на нашу думку, зумовлюють необхідність розробки та застосування таких механізмів, які б зменшили або звели б нанівець ризики шкідливих впливів на якість виборчого процесу в Україні. Це зумовлює дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу розглядати у дисертаційній роботі на засадах аналітичного методу, що сприятиме добиранню наукової інформації за темою дисертації, класифікації механізмів як базових та спеціальних.

Застосування системно-процесуального та структурно-функціонального підходів забезпечує теоретичне узагальнення наукових концепцій та емпіричних даних, аналіз досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, присвячених виборчому процесу, виокремленню спеціальних механізмів, які сприяють його удосконаленню – інституціональному, електоральному та

ресурсному.

Метод аналізу та синтезу застосовано для вивчення окремих складових базових механізмів удосконалення виборчого процесу, які стосуються державного управління з метою запобігання порушення виборчого законодавства, державного регулювання, публічного адміністрування (адміністративного менеджменту), дотримання стадій виборчого процесу в їх цілісності та єдності.

На засадах методологічного підходу проаналізовано дефініції понять "механізми державного управління з удосконалення виборчого процесу", "механізми адміністрування удосконалення виборчого процесу" та " механізми державного регулювання удосконалення виборчого процесу" методичного підходу – прогнозування професійного зростання кадрового потенціалу виборчого процесу.

Пошуки провідних учених мотивували нас здійснити класифікацію механізмів удосконалення виборчого процесу (що відображено на рис. 1.1), якою можна скористатися в системі багаторівневого публічного управління.

Автор виокремив три базові механізми удосконалення виборчого процесу, зокрема, механізм державного управління виборчим процесом; механізм адміністрування виборчого процесу; механізм державного регулювання виборчого процесу.

За результатами аналізу наукових досліджень вітчизняних учених до спеціальних механізмів ми віднесли організаційно-правовий, політико-правовий, інституційний, інформаційний, комунікативний, фінансовий, кадровий та технологічний та інші.

Такий авторський підхід сприяв визначенню найбільш характерних особливостей спеціальних сучасних механізмів удосконалення виборчого процесу в умовах реформування державного управління в Україні та запровадження публічного управління (до них ми відносимо інституціональний, електоральний, ресурсний механізми), а також розгляду

принципових ознак базових механізмів у системі багаторівневого публічного управління.

Класифікація механізмів удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління

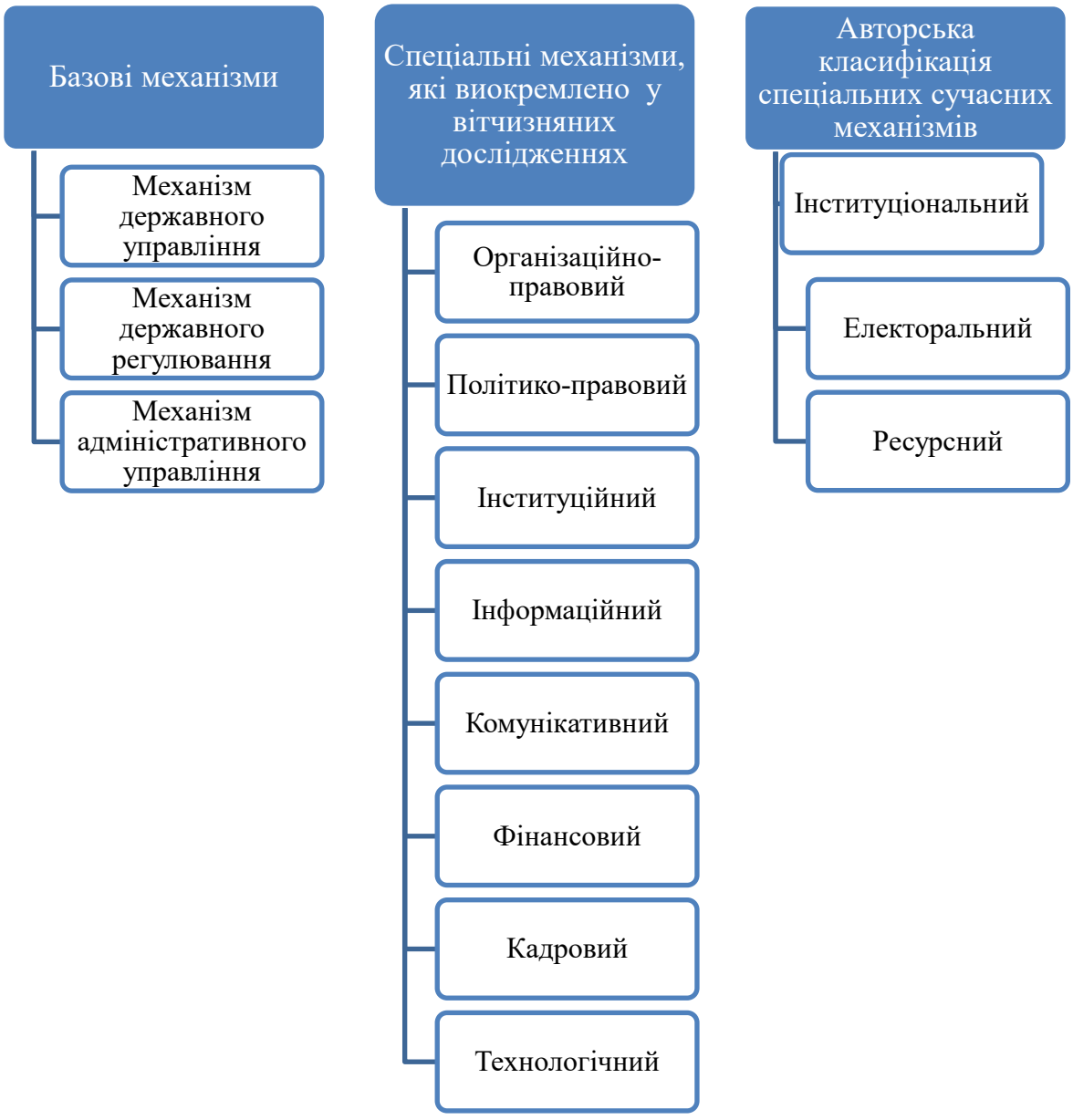

Рис. 1.1. Класифікація механізмів удосконалення виборчого процесу

*Джерело: розроблено автором

Однією з принципових ознак механізму державного управління є його цілеспрямованість. Процес цілеспрямованості доцільно розглядати як вплив

суб'єкта державного управління на об'єкт, тобто на суспільну систему, її стан "з метою реалізації державної політики", законодавчо закріпленої в інтересах оптимального функціонування та розвитку держави [30; 59; 238 та ін.].

Другою ознакою механізму державного управління, як системного суспільного явища, є багатогранність, яка забезпечує діяльності органів всіх трьох гілок державної влади та органів місцевого самоврядування [12; 62].

Однак реалізація системи багаторівневого публічного врядування виборчим процесом в Україні не можлива поза системою державного управління ним, яка нині є обов'язковим компонентом у механізмах держави. Специфічною особливістю публічного врядування є "вироблення спільної публічної політики" шляхом об'єднання в діалозі з владою різних груп громадськості, що й формує їх громадянську позицію. Отже, у публічній сфері формується суспільна думка, що забезпечує взаємовплив суспільства і влади, що є найважливішою ознакою демократії, яка є засадничим принципом виборчого процесу.

Тож перш ніж виділяти найбільш нерозроблені аспекти проблеми механізмів удосконалення виборчого процесу, доповнимо дослідження сутності цілісних базових понять "механізми державного управління" та " механізми державного регулювання", викладене в параграфі 1.2.

За визначеннями провідних вітчизняних учених, механізм державного управління є:

– інструментом реалізації функції держави та її виконавчої влади;

– системою заходів, засобів, важелів, стимулів, за допомогою яких державна влада впливає на будь-які відносини в межах суспільства для того, аби досягти поставленої мети;

– комплексною системою державного управління, до складу якої входять конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий тощо), які в сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне функціонування єдиного державного механізму;

– комплексом засобів планування процесів управління та способів впливу на керовані об’єкти із застосуванням певних управлінських методів, що спрямовані на втілення в дійсність мети держуправління;

– системою, що створена для втілення держуправління на практиці та досягання визначених завдань, яка має свою структуру, методологію, важелі, засоби впливу на об’єкти управлінської діяльності і певну правову, нормативну та інформаційну базу [130].

На основі здійснених нами спостережень можемо зробити такі висновки: механізм державного управління виборчим має системний характер, призначений для практичного застосування у сфері державного управління та для досягнення заявлених завдань і характеризується визначеною структурою, методологією, чинниками та засобами впливу на управлінські процеси.

Однак іншої думки дотримується Н. Нижник щодо визначення механізму державного управління. На її думку, механізм державного управління може бути складовою системи управління, що забезпечує її вплив на компоненти, від стану визначається результат об’єкта [156].

В енциклопедичному словнику з державного управління вміщено і дефініційовано таке поняття, як “механізми держави: система всіх державних органів. які здійснюють завдання держави і реалізовують функції у сфері управління суспільством” [75; 76].

Здійснений аналіз літературних джерел показав, що науковці не зійшлися до одної думки щодо механізмів державного управління.

Тож розглянемо зміст базових механізмів, які мають забезпечити вдосконалення виборчого процесу, – це механізм державного управління та механізм державного регулювання.

Посилаючись на визначення Л. Приходченко, структуру механізму державного управління можна визначити як сукупність компонентів [174] – цільового, нормативно-правового, організаційного, економічного, інформаційного. Таке оптимальне поєднання зазначених компонентів забезпечує підвищення ефективності її функціонування [175, с. 66; 128].

На думку вчених, механізм державного управління призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставленої мети, яка (система) має визначену структуру, технології впливу на об’єкт управління, що може складатися з таких складників – економічного, мотиваційного, організаційного, політичного, правового [62; 122; 141; 266 та ін.].

Низка дослідників віддає переваги адміністративному менеджменту виборчого процесу, який зводиться до виконання функцій з адміністрування виборів виборчими комісіями. Варто ще раз підкреслити сутність визначення поняття “механізми адміністрування”.

У науковій літературі останнім часом поширюється застосування терміна “механізми адміністрування”. На нашу думку, це пов’язано із вивченням зарубіжних наукових джерелах, у яких послуговуються термінологічною одиницею “адміністрування виборчого процесу”, яка позначає систему органів, що забезпечують організацію всіх стадій проведення виборчого процесу.

Думки науковців стосовно дефініції поняття “механізм державного регулювання” різняться, тому розглянемо наявні визначення змісту поняття “державне регулювання” [175, с. 61].

На думку В. Авер’янова, це сукупність напрямів і форм реалізації влади державою задля організуючого впливу на життєдіяльність суспільства [64; 133].

З огляду на зазначене, питання застосування базових механізмів виборчого процесу знайшли системне висвітлення у працях видатних вітчизняних учених з теорії та практики державного управління, а також вивчаються в розрізі структурно-функціонального, системно-процесуального наукових підходів щодо діяльності органів влади, що забезпечують виборчий процес у нормативно-правовому, організаційному та методологічному аспектах. Це створює передумови щодо визначення спеціальних сучасних механізмів удосконалення виборчого процесу.

Тому виникає необхідність дослідити особливості спеціальних механізмів удосконалення виборчого в системі багаторівневого публічного врядування. Особливо це актуалізовано в умовах кризи сучасної демократії, а також пандеміі COVID-19, коли виборчий процес розглядається через призму впливу соціальної проблеми на політичну.

Кожний виборчий процес має свої переваги та недоліки, що пов'язано з ефективністю діяльності виконавчої влади, принципами її реалізації. У більшості країн світу з розвинутою демократією використовується принцип доброго врядування ("good governance") – управління, яке має дванадцять ознак результативного та ефективного управління та відвідає вимогам щодо відкритості, демократичності і справедливості функціонування суспільних відносин, адмініструється публічною владою та інститутами громадянського суспільства. У такому виді врядування у виборчому процесі застосовуються ті принципи, які визначені міжнародними стандартами – це принципи, що забезпечують загальне виборче право, рівність виборчого права, гарантії рівних можливостей, рівного доступу кандидатів до ЗМІ під час передвиборної агітації, прямого виборчого права, принцип таємного голосування, таємного голосування поштою [14; 141 171 та ін.].

В демократичному врядуванні використовуються й інші принципи управління виборчим процесом, зокрема такі як неупередженість, незалежність, політична нейтральність, професіоналізм, відкритість тощо. Зазначені принципи знаходять відображення в Кодексі кращої практики з виборчих питань Венеціанської комісії і взяті за основу у пошуку механізмів удосконалення виборчого процесу.

Інституціоналізація механізмів виборчого процесу має важливе значення для розробки спеціальних механізмів задля відповідальності на місцевому рівні, які узгоджуються з місцевими лідерами з волею місцевих громад та дозволяють виборцям притягувати політиків до відповідальності за свої політичні рішення. Місцева фіскальна "лінь" (local fiscal laziness) може підірвати стабільність держави у волевиявленні її громадян, реалізації

демократичних реформ в Україні. Тому покладатися лише на базові механізми задля удосконалення виборчого процесу – державне управління, державне регулювання та адміністративний менеджмент, які забезпечують зростання впливу держави на суб'єктів, причетних до прийняття та реалізації державних рішень у цій сфері діяльності, недостатньо. Автор пропонує розглянути спеціальні сучасні механізми удосконалення виборчого процесу, які сприятимуть розвитку відкритого, демократичного і справедливого (транспарентного) суспільства, спроможного реалізувати спільно з органами влади ефективне публічне управління в його багаторівневій системі. У зв'язку із цим виникає дві фундаментальні проблеми:

перша – як розподілити повноваження щодо надання виборчих публічних послуг найбільш ефективним способом та забезпечити рівність і справедливість у доступі до них;

друга – як скоординувати діяльність органів влади, громадських організацій різних територіальних рівнів щодо удосконалення виборчого процесу в країні, регіоні, місцевій громаді.

Ми пропонуємо ці проблеми вирішувати шляхом застосування двох типів багаторівневого управління (Multi-level Governance).

Перший тип формується на територіальному рівні, де існує в обмеженій кількості юрисдикції, – місцевому, проміжному та центральному, ідеально вкладених у ті, що знаходяться на більш високому рівні. Межі членства таких юрисдикцій не перетинаються. Цей випадок характерний для юрисдикцій будь-якого одного рівня і для юрисдикцій різних рівнів.

Другий тип багаторівневого управління є фрагментований у функціонально конкретних частинах і вирішує конкретну спільну проблему. Кількість таких юрисдикцій потенційно дуже велика, і масштаби, в яких вони діють, значно варіюються, виникають та зникають відповідно до попиту на змін в уподобаннях спільнот. У такому вигляді врядування кожен громадянин обслуговується не владою, а різними індустріями, що надають публічні послуги.

Впровадження багаторівневого публічного управління розглядається не просто як координаційний механізм для різних територіальних рівнів, а як процес спільного створення публічної політики [130]. За моделлю багаторівневого управління (multilevel governance) “відповідальність за формування політики та її імплементацію розподіляється серед різних рівнів влади, що підтримується контрактними відносинами та довірою, в яких спеціальні цільові інституції такі, як агентства, публічне партнерство грають особливу роль” [83]. На цих засадах у країнах ЄС побудована система стратегій (Smart Specialization), ідеї якої доцільно розглядати в удосконаленні виборчого процесу, застосовуючи діджитал-стратегію (digital), що сприятиме реалізації конституційного підходу (ст. 71, Конституція України).

Для формування демократичної системи державного управління обов’язковою умовою має бути забезпечення участі народу в організації державної влади та місцевого самоврядування, що передбачає чітку нормативно-правову фіксацію низки принципів виборчого права, які стосуються як порядку підготовки, так і процесу проведення виборів до представницьких органів влади. У разі відірваності громадян країни від управлінської системи і відсутності доступу до неї, така система державного управління жодним чином не може називатися демократичною [163].

Однак в українських реаліях у виборчому процесі переважає адміністративний принцип, який активно використовується у формі адміністративного ресурсу на всіх стадіях виборчого процесу. Тому, на думку дослідників, надзвичайно важливо на противагу адміністративному механізму застосовувати інституціональний, яким забезпечено розмежування адміністративних і політичних посад, що шляхом прямого втручання впливали на хід виборчого процесу [160]. Метою розмежування посад є уникнення або зменшення кількості прийнятих на державну службу малокваліфікованих фахівців, і таким чином забезпечити збереження кадрів високого рівня професіоналізму [28; 125]. Передбачено покарання за пряме втручання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування у

виборчий процес, за непотизм та здійснення впливу на суб'єктів виборчого процесу з метою одержання власної чи політичної вигоди.

За результатами анкетування респондентів – членів Громадського руху Миколи Томенка "Рідна країна" в Київському виборчому округі та жителів міст Шостка, Фастів (2020 р., понад 250 осіб) щодо виявлення впливу представників органів місцевого самоврядування на суб'єктів виборчого процесу автор виявив, зокрема:

– 83 % респондентів вважають, що представників органів місцевого самоврядування представники органів місцевого самоврядування намагаються будь-що утримати контроль за виборчим процесом, лобіюючи особисті або партійні інтереси з метою одержання власної чи політичної вигоди;

– 77 % респондентів допускають, що представники органів державного влади з метою одержання керівних посад активно втручаються у виборчий процес, порушуючи тим самим закон України "Про державну службу";

– 76% опитаних визначають, що головним мотивом втручання державних/публічних службовців у виборчий процес є майбутнє працевлаштування на високі посади своїх родичів та близьких (відкритий непотизм), незважаючи на те, що самі новоявлені державні службовці, які прийшли з бізнесу чи творчого середовища, не здатні професійно формувати державну політику;

– 69 % респондентів висловили припущення, що кожні вибори для таких суб'єктів виборчого процесу, як політичні партії, – це лише змагання за владу і ресурси, сподіваючись, що основним у державному управлінні є отримання власного прибутку, збільшення особистих статків переможців виборчих перегонів.

Однією з причин такої оцінки є невиправдані очікування суспільства після проведення чергових виборів до представницьких органів влади (2015, 2020 рр.); негативне ставлення до участі у формуванні державної політики в

сучасній Україні на місцевому рівні; зневіра до влади після невиконання нею своїх зобов'язань, проголошених під час Революції Гідності у 2014 році.

На думку цих же респондентів, через злиття функцій інститутів, які зобов'язані лише реалізовувати державну політику, вони займаються її формуванням, тоді як міністерства – адмініструванням. У зв'язку з цим збільшується чисельність нормативно-правових актів, які викликають суперечливість та конфліктність в суспільстві, витіснивши прогнозування, планування та моніторинг виконання державної політики, сформувавши у такий спосіб уявлення, що проблеми державного управління вирішуються шляхом створення нового виконавчого органу влади або прийняттям певного нормативного акту.

Відсутність чітких і зрозумілих процедур прийняття рішень на державному рівні створює умови для їх вільного тлумачення чиновниками, зловживання і поширення корупції.

Респонденти зазначають, що відсутність інструментів оскарження громадянами некомпетентних рішень не дозволяє зупинити їх реалізацію або вплинути на них, що має ознаки корупційності. Всі ці негативні явища проявляються саме в умовах застосування адміністративного механізму у виборчому процесі.

Доводиться констатувати, що не до кінця сформована нормативно-правова база та процедурні правила в Україні щодо виборчого процесу на демократичних засадах визначають необхідність посилення інституціонального механізму як у межах системи державно-управлінських відносин, так і в межах її відносин з інститутами громадянського суспільства. Аргументом є визначені проблемні взаємовідносини між різними гілками влади у реалізації виборчого законодавства України, недостатнє забезпечення взаємодії між ними, особливо між законодавчою і виконавчою гілками, що до останнього часу зумовлює наявність джерел конфліктності в українському суспільстві [21].

На думку автора, важливою умовою досягнення взаємодії між державними гілками влади у реалізації виборчого процесу є застосування організаційно-функціонального компоненту інституціонального механізму, який регулює діяльність суб'єктів виборчого процесу, до яких належать: виборці, кандидати, виборчі комісії та їх члени, виборчі об'єднання (блоки); спостерігачі, довірені особи; політичні партії; апарат Верховної Ради України; апарат Адміністрації Президента України; Секретаріат Кабінету Міністрів України; Центральна виборча Комісія; державні органи; Прокуратура України; Суди України. Головним суб'єктом системи державного управління виборчим процесом є виборці та кандидати, без яких не можлива реалізація права громадян обирати та бути обраним. Останні виступають основними уповноваженими учасниками виборчого процесу, оскільки від них залежить якість управління виборчим процесом, що в кінцевому рахунку забезпечує здійснення належних їм виборчих прав.

Значну негативну роль, що виявляється в порушенні виборчого процесу, відіграє корупція. У науковій літературі простежується думка, що причиною появи корупції є держава як така, що найбільше сприяє її поширенню через неефективне виконання своїх функцій [93]. До політичних факторів корупції у виборчому процесі України належать:

— помилки в політиці реформування виборчого права в частині реалізації виборчого процесу України;

— гальмування назрілих політичних процесів, що призводить до незавершеності реформування виборчого процесу;

— політична нестабільність, що проявляється в нестабільності існуючих політичних інститутів, їх незадовільному впливі на виборчий процес;

— дисбаланс функцій і повноважень державної влади у виборчому процесі;

— безсистемність і нерішучість у впровадженні демократичних основ розвитку суспільства, що негативно впливає на виборчий процес;

— відсутність належної політичної волі щодо системної протидії корупції у виборчому процесі;

— відсутність належної наукової обґрунтованості антикорупційної політики у виборчому процесі [20].

Автор вносить пропозицію вдосконалювати електоральний механізм, який забезпечується шляхом реалізації електорального маркетингу та електорального менеджменту у виборчому процесі. Значний вплив на виборчий процес має залучення церкви як інформаційного агента впливу на електорат. У ході передвиборчої агітації кандидати часто намагаються проводити публічні акції спільно зі священнослужителями. Такі дії межують зі спробою використати церкву задля власної мети. При цьому кандидати намагаються схилити священнослужителів до участі у передвиборній агітації [24; 26; 73; 166 та ін.]. Такі дії не можуть викликати схвалення, вони межують із використанням церкви задля своєї політичної мети.

Одним із ефективних механізмів удосконалення виборчого процесу є ресурсний, до складу якого автор відносить інформаційний, фінансовий, кадровий та технологічний компоненти. У ст. 68 п. Закону України “Про вибори народних депутатів України” передбачено, що на одній зі стадій виборчого процесу проведення передвиборної агітації здійснюється за допомогою різних рекламних та ІКТ засобів [177; 178; 179].

Проблеми і напрями удосконалення виборчого процесу продемонстровано в таблиці 1.4 (див.табл.1.4).

Таблиця 1.4.

Проблеми і напрями удосконалення виборчого процесу в Україні

№	*Назва проблеми*	*Напрями удосконалення виборчого процесу*
1.	Злиття функцій державних інститутів, які зобов’язані лише реалізовувати державну політику, а не займатися її формуванням	Здійснити реалізацію структурно-функціонального підходу у діяльності державних інститутуцій, які мають займатися лише реалізацією державної політики, а не її формуванням

		Продовження табл. 1.4
2.	Наявність політичної корупції у виборчому процесі	Широке залучення громадськості до участі у виборчому процесі, реалізація партисипативної та деліберативної демократії
3.	Надмірне державне регулювання виборчого процесу	Розширення участі інститутів громадянського суспільства у виборчому процесі не лише в статусі спостерігачів, а також адміністративних менеджерів, шляхом внесення змін до нормативно-правових актів
4.	Відсутність достатньої суспільної координації на відповідність виборчого процесу міжнародним стандартам у системі багаторівневого публічного управління	Здійснення системного моніторингу із запровадженням інноваційних інструментів та механізмів на відповідність виборчого процесу міжнародним стандартам на національному, регіональному та місцевому рівні у системі багаторівневого публічного управління
5.	Надмірне втручання регіональних та місцевих еліт у виборчий процес на регіональному та місцевого рівнях	Запровадження суспільної координації виборчого процесу на регіональному та місцевого рівнях з метою недопущення насилля над волевиявленням регіональних та місцевих еліт
6.	Вплив політичних, регіональних та місцевих еліт на волевиявлення громадян під час виборчого процесу	Запровадження публічного інформаційного викриття намірів щодо впливу політичних, регіональних та місцевих еліт на волевиявлення громадян, перехід до цифровізації, яка мінімізує уникнення адміністративного впливу еліт
7.	Недостатність технологічного забезпечення виборчого процесу	Реалізація Проекту Концепції щодо зростання цифрової грамотності населення України, запровадження волонтерства з цифровізації населення старшого віку

*Джерело: авторська розробка

У даному параграфі здійснено науковий аналіз механізмів удосконалення виборчого процесу; з огляду на наукові дослідження

вітчизняних учених у сфері державного управління, політології, юриспруденції запропоновано їх класифікацію як базових та спеціальних. Виокремлені автором спеціальні сучасні механізми – інституціональний, електоральний, ресурсний – запропоновані для розгляду в наступному розділі дисертаційної роботи. В таблиці 1.5 автором подано процесуальний підхід до відбору механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, який буде використано в дисертаційній роботі (див. табл.1.5).

Таблиця 1.5

Відбір механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні

№	*Назва механізму*	*Зміст механізмів*	*Інструменти легалізації*
1.	Інституціональний	базується на системі нормативно-правових актів, направлених на дотримання принципів виборчого права, діяльності інститутів виборчого права	дотримання міжнародного та вітчизняного законодавства, активізація інститутів громадянського суспільства до розвитку та удосконалення виборчих правовідносин
2.	Електоральний	дотримання балансу на реалізацію електоральної комунікації між виборцями та партіями, кандидатами у депутати у виборчому процесі	запровадження інструментів електронної електоральної комунікації, електорального маркетингу, електорального менеджменту, фасилітації, Інтернет-технологій
3.	Ресурсний	базисом якого є забезпечення якісних умов для підготовки й проведення виборчого процесу	інформаційний, фінансовий, кадровий та технологічний компоненти вплинуть на якість виборчого процесу

*Джерело: авторська розробка

Висновки до розділу 1

У першому розділі дисертаційної роботи визначено, що еволюція виборчого процесу у світовій практиці пройшла чотири основні етапи:

1) античний, у межах якого запроваджено окремі стадії виборчого процесу, серед них племінні, прямі, відкриті форми голосування та підрахунку голосів;

2) середньовічний, якому властиве розширення стадій виборчого процесу, до яких додалися станові (корпоративне), нерівні, непрямі форми голосування та підрахунки голосів;

3) нового часу, для якого характерна поява більш прогресивних тенденцій виборчого процесу, серед яких станові (куріальне), нерівні, прямі, полістадійні форми передвиборчої агітації, голосування, підрахунку голосів;

4) новітній, у якого утвердилися існуючі стадії виборчого процесу з використанням електронних та цифрових трансформацій, стверджується загальне, рівне, пряме, таємне, полістадійне голосування.

Дослідження еволюції виборчого процесу дозволило узагальнити тенденції його історичного розвитку в Україні, визначити їх вплив на формування та розвиток інституціонального, структурно-функціонального та системно-процесуального підходів до виокремлення механізмів удосконалення виборчого процесу.

Здійснено аналіз джерельної бази та понятійного поля дослідження, узагальнено концептуальні підходи до вивчення механізмів удосконалення виборчого процесу. Попри існування значного масиву зарубіжної та вітчизняної наукової літератури, присвяченої виборчим процесам, дослідження механізмів їх удосконалення практично відсутні. Дослідження законодавчого забезпечення механізмів удосконалення виборчого процесу України ґрунтується на опрацюванні міжнародної та вітчизняної нормативно-правової бази, що регулює розвиток правових засад і принципів їх застосування.

Уточнено понятійне поле дослідження, зокрема поняття “виборчий процес”, “механізми удосконалення виборчого процесу”. Оскільки кожен із дослідників мав власне розуміння цих понять, це розширило рівень досліджуваності наукових робіт і сприяло виробленню чіткого й універсального понятійного апарату.

У процесі наукового аналізу механізмів удосконалення виборчого процесу запропоновано їх класифікацію, у якій виокремлено базові та спеціальні механізми, розкрито їх сутність, функції в удосконаленні виборчого процесу в Україні.

Аналізуючи наукові розробки з даного питання, можна зробити такі висновки: вітчизняні науковці здійснили низку комплексних досліджень у сфері державного управління та державного регулювання, організаційно-правового та фінансового механізмів забезпечення виборчого процесу в Україні. Розкрито роль адміністративного та інформаційного механізмів у реалізації виборчого законодавства, зокрема, іноземних громадян під час виборів; щодо відповідальності за фальсифікації; а також щодо забезпечення дієвості механізму притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства на всіх стадіях виборчого процесу.

Таким чином, у даному параграфі в процесі дослідження механізмів удосконалення виборчого процесу, як предмета наукового аналізу, запропоновано класифікувати їх за функціями як базові та спеціальні. До базових ми віднесли механізм державного управління, механізм державного регулювання, адміністративний механізм. До спеціальних – інформаційний, демократичний, організаційно-правовий, комунікативний, організаційно-методичний, фінансово-економічний, структурно-функціональний, соціально-фасилітативний, технологічний та інші.

Автором запропоновано розширити перелік спеціальних механізмів удосконалення виборчого процесу, зокрема такими механізмами як інституціональний, електоральний та ресурсний. У наступному розділі

розкриємо їх функціональні особливості в удосконаленні виборчого процесу.

Основні положення розділу викладено автором у таких публікаціях: [132; 133; 139; 140; 141; 143; 145; 146].

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ БАГАТОРІВНЕВОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

2.1. Нормативно-правове й інституційне забезпечення інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу

Інституціональний механізм удосконалення виборчого процесу в Україні доцільно розглядати крізь призму переходу від традиційної системи державного управління до системи багаторівневого публічного управління як нового виду державотворення. Принциповою особливістю такого управління є спільна діяльність органів державного управління з іншими органами влади та бізнесу на засадах партисипативної та деліберативної демократії, що сприяє в майбутньому розвитку системи багаторівневого публічного управління. Тому дисертаційна робота має особливе теоретичне і практичне значення в умовах переходу до нової системи відносин, суттєвою перешкодою яких є недосконаліть інституціоналізації.

Розвитку публічного управління сприятиме активне залучення громадськості до централізованого розвитку й ухвалення політико-управлінських рішень, забезпечення транспарентності, прогнозованості їх діяльності, що, відповідно, сприятиме зміцненню засад на усіх рівнях системи багаторівневого публічного врядування.

Ефективне функціонування системи багаторівневого публічного управління, на нашу думку, можливе лише за умов цілеспрямованих інституціональних перетворень у сфері політико-владних відносин, що виступають пріоритетним завданням розвитку кожної країни та всієї світової спільноти.

Це потребує об’єднання їх спільних зусиль та відданості людей задля реалізації перспективних цілей, яка може породжувати єдність, внутрішню

міць [83; 263; 264; 272 та ін.].

Інституціоналізація притаманна соціальним наукам, які розглядають соціальні інститути і процеси, а публічне (державне) управління є частиною соціального управління – громадським інститутом, який іманентно пов'язаний із людиною та її діяльністю. Тобто інституціональний механізм у публічному управлінні має ознаки, які можуть бути відмінними від характеристик в інших сферах суспільної діяльності.

З метою детального розгляду інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу доцільно розглянути поняття "інституціоналізація", проаналізувавши наукові погляди авторів теорії інституціоналізації та дослідників цього питання у сфері публічного управління, зокрема М. Гирик, Є. Головахи, С. Довгого, А. Михненка, Н. Паніна, О. Петроє, Т. Сивак, С. Сітарського, П. Толберта, С. Хаджирадєвої. Було встановлено, що більшість із них визначають інституціоналізацію як багатопарадигматичну теорію. Однак такі визначення є занадто загальними у контексті питання удосконалення виборчого процесу.

Зарубіжні дослідники П. Бергер, Т. Лукман розуміють інституціоналізацію як динамічний процес, що виник для встановлення та передачі соціального порядку [117; 118; 119 та ін.].

Інші вчені визначають інституціоналізацію для формування нормативних, структурно-функціональних та владних відносин, що є чинником зниження невизначеності, хаотичності й основою для прогнозування поведінки суб'єктів, що відбувається у процесі інституціоналізації: зміна спонтанної поведінки на передбачувану, яка очікується і моделюється [68]; регламентація діяльності та взаємовідносин, юридична легалізація організаційних структур [105].

Отже, у загальному значенні інституціоналізація направлена на здійснення організаційно-правового процесу створення умов функціонування соціально-політичного інституту, що складається з нормативно-правової, легалізаційної системи.

Вітчизняні науковці розуміють інституціоналізацію як складний суспільний процес, що складається з низки етапів, кількість яких різниться, проте сутність та логіка простежується чітко. Зокрема, А. Михненко, О. Петроє визначають етапи інституціоналізації, що пов'язані з потребами її виникнення, задоволеністю від рівня організованості; унормуванням до міжнародних стандартів соціальних норм і правил у процесі соціальної взаємодії; формування нових соціальних статусів і ролей, які призначені для членів інституту [76].

У контексті нашого дослідження ми визначили, що виборчий процес є також і тим інструментом в інституціоналізації, що здатний вносити нормативно-правові, інституціональні зміни в державі та соціумі, тобто легітимізувати складні соціальні явища. Разом із тим, слугуючи інституціональною основою системи багаторівневого публічного управління, виборчий процес також потребує інституціоналізації. Адже без відповідного нормативно-правового й організаційного закріплення його суб'єктів, неможливим є використання цього управлінського соціального інституту.

Реалізацію інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу доцільно теоретично і досить умовно поділити на етапи. Посилаючись на теорію П. Толбера і Л. Зучкера, інституціоналізація як складний механізм складається з таких етапів – інновація, призвичаєння, об'єктивація і седиментація, що характеризуються передінституціональним періодом, направленим на створення нових правил, структури, ухвалення відповідних рішень; багатоінституціональністю, яка виражена у розширенні структури, що пов'язано із збільшенням функцій; повним завершенням інституціоналізації за довий період функціонування інституту.

За В. Моравським існують формально-політичний та соціально-культурний етапи, які бажано здійснювати на початку змін, коли формуються й приймаються законодавчі та нормативно-правові акти. А другий – передбачає формування та становлення нових структур, організацій та умов [267].

За П. Бергер і Т. Лукман, інституціоналізації передує “хабітуляція” – узвичаєння, перетворення на повсякденність, тобто автори пропонують триетапний процес інституціоналізації, який передбачає взаємна типізація узвичаєних дій, необхідність контролю за діями, розподіл ролей, відповідно до дій [265]. Основна роль належить легітимації, яка фіксує розуміння правил гри серед учасників соціуму, які займаються удосконаленням виборчого процесу.

Таким чином, аналіз наукових праць із державного управління, який передбачав виявлення чинників удосконалення виборчого процесу, свідчить, що це питання вивчене недостатньо, при тому, що воно є базовим для формування фундаментальних параметрів довгострокового функціонування виборчих систем у державі.

Виходячи із вищезазначеного, можемо виділити основні шість етапів інституціоналізації удосконалення виборчого процесу, що є досить умовними, оскільки вони регулюватимуться практикою, міжнародними стандартами на основі структурно-функціонального, процесного, інтегративного підходів(див. табл. 2.1.)

Таблиця 2.1

Етапи інституціоналізаціїудосконалення виборчого процесу

Етапи	Функціональні особливості етапів	Характеристика діяльності
І етап	виникнення потреби, т формування мети	соціальна та публічно-управлінська діяльність, здійснення інформування про майбутні зміни у виборчому процесі
ІІ етап	формування соціальних умов і можливостей	взаємодія суб’єктів участі у виборчому процесі методом соціальних, публічних та політичних комунікацій; здійснюється відбір найбільш ефективних форм, методів та

Продовження табл. 2.1

		технологій їх застосування процесу
III етап	формування сучасної організаційної структури, ціннісних стандартів	функціональне забезпечення суб'єктів виборчого процесу з удосконалення механізмів управління ними
IV етап	законодавче закріплення норм, правил поведінки й спілкування	інтеграція законодавчого закріплення норм шляхом практичної взаємодії суб'єктів відповідно до закріплених норм та правил
V етап	встановлення системи санкцій для підтримки норм і правил	застосування контролю щодо діяльності суб'єктів виборчого процесу
VI етап	інтеграція нового типу соціальної діяльності в структурі соціальних відносин	інтеграція виборчого процесу у практичну діяльність суб'єктів системи багаторівневого публічного управління, їх корегування й удосконалення

* Джерело: розроблено автором

Перший етап – це виникнення потреби та формування мети удосконалення виборчого процесу, до якої належать соціальна та публічно-управлінську діяльність з удосконалення виборчого процесу, поінформованість про майбутні зміни у виборчому процесі на підставі змін у виборчому законодавстві.

Другий етап – це створення соціально-економічних умов задля забезпечення задоволення потреб, що виникли для удосконалення виборчого процесу. На цьому етапі відбувається взаємодія суб'єктів участі у виборчому процесі методом соціальних, публічних та політичних комунікацій; здійснюється відбір найбільш ефективних форм, методів та технологій їх застосування; наукове та методичне обґрунтування.

Третій етап – це представлення сучасної організаційної структури, наявність ціннісних стандартів відповідно до соціальних міжнародних норм, розвиток функцій всіх суб'єктів виборчого процесу з удосконалення механізмів управління ними.

Четвертий етап характеризується законодавчим закріпленням норм, правил поведінки й спілкування, соціальними цінностями, які були на попередньому етапі інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу, інтеграція їх шляхом практичної взаємодії суб'єктів відповідно до закріплених норм та правил.

П'ятий етап – це встановлення норм, правил та санкцій задля підтримки інституціонального механізму та диференційованість їх застосування для удосконалення виборчого процесу, конкретизуючи види контролю щодо діяльності суб'єктів виборчого процесу.

Шостий етап – він характерний комплексною інтеграцією нового типу соціальної діяльності в структурі соціальних відносин. Така інтеграція виборчого процесу як складової публічно-управлінської діяльності у практичну діяльність суб'єктів системи багаторівневого публічного управління, а також їх корегування й удосконалення.

Таким чином, можна констатувати, що виборчий процес може мати риси повноцінного формального інституту через законодавче врегулювання правил і принципів, а також організаційно-функціональної структури, норм і правил, у межах яких і на підставі яких він може існувати.

Зважаючи на те, що теорія виборчого процесу ще не чітко сформована, зокрема у вітчизняній науці, доцільно розглядати інституціональний механізм удосконалення виборчого процесу у двох аспектах – нормативно-правова діяльність та організаційно-функціональна діяльність.

До нормативно-правової діяльності належать концепції, доктрини, директиви, закони, укази, постанови, розпорядження, накази; до організаційно-функціональної діяльності – створення і забезпечення організаційних структур та зв'язків між ними. Вважаємо своїм завданням

теоретичне обґрунтування саме цих етапів інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу в багаторівневому публічному управлінні.

Виходячи із зазначеного, інституціональний механізм удосконалення виборчого процесу визначаємо як процес, як результат організаційного оформлення виборчого процесу в публічно-управлінській діяльності, в завершенні якого є впровадження управлінського соціального інституту в системі багаторівневого публічного управління.

Об'єктом інституціонального механізму є умови, необхідні суб'єктам для впровадження власних намірів у виборчий процес. Норми ведення політичної діяльності входять до функцій суб'єктів, дотримання яких в контексті взятих зобов'язань, цінностей, довіри, ставлення і думки виборчого суб'єкта.

Суб'єктом інституціонального механізму є суб'єкти виборчого процесу на всіх рівнях публічного та політичного управління. А. Ткач розрізняє реального та імпліцитного суб'єкта [38; 41; 93; 78; 100; 102 та ін.].

Структура інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу – це система інституцій, що взаємопов'язані між собою, які дозволяють створити сприятливе середовище у вигляді норм права за допомогою політико-правової регуляційної діяльності реальних суб'єктів влади та суспільства.

На думку автора, в структурі інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу доцільно виокремити такі основні підсистеми: організаційну (структурно-функціональну), нормативно-правову (регулятивну), інституційно-економічну, інституційно-фінансову.

Залежно від історичних подій, функціональних завдань і суб'єктивного цілепокладання органи влади можуть встановлювати "правила гри", здійснювати контроль, брати активну участь у розробці напрямів технологічного та ресурсного забезпечення виборчого процесу відповідно до вимог часу.

Саме тому автором обґрунтовано суб'єктний чинник нормативної (регулятивної) підсистеми інституціонального механізму удосконалення

виборчого процесу на підставі зафіксованих нормативних документів, а також визначено зв'язок виборчого процесу із виборчим законодавством. Оскільки, як було з'ясовано, виборчий процес потребує суттєвого удосконалення, а визначення суб'єктів його здійснення та відповідальних закріплене нормативно-правовими актами.

Важливим компонентом нормативної (регулятивної) підсистеми інституціонального механізму виборчого процесу є вітчизняна нормативно-правова база, яка системно удосконалюється відповідно до міжнародних стандартів. Особливістю її є непередбачувана (іноді навіть блискавична, безпосередньо напередодні проведення виборів) та радикальна зміна виборчого законодавства. Подібний стан речей, з одного боку, відображає швидку еволюцію суспільства в Україні, а з іншого – свідчить про відсутність сталої культури у проведенні виборчих кампаній, готовність владних структур до застосовування "брудних технологій" (у тому числі маніпуляцій із виборчим законодавством), аби утриматися при владі. Адже практично кожні чергові вибори народних депутатів України, Президента України, а також і місцеві вибори регулювалися іншим законодавчим актом.

Отже, за три десятиліття в Україні відбулися вибори, що регулювалися різними законами.

Таким чином, складне і суперечливе розгортання вітчизняних реформ у сфері виборчого законодавства поки що не призвело до формування високого рівня системи інститутів демократичного розвитку суспільства та політико-владних відносин в удосконаленні виборчого процесу. Навпаки, виникли і утвердилися антиінститути: надлишкова бюрократизація, значні масштаби тіньової публічної діяльності, політична та економічна корупція. Передбачувана поява інституційних факторів соціально-політичного розвитку, що мала б призвести до якісних перетворень, на практиці підтверджує стагнацію в інституційній сфері.

Результати міжнародних моніторингів свідчать, що за останні шість років Україні вдалося досягти деякого прогресу в нарощуванні ефективності

державного управління у сфері виборчого процесу, зокрема антикорупційного контролю і якості державного регулювання. Стосовно України та її регіонів необґрунтованим було припущення міжнародних експертів, що ринкові сили можуть замінити державу у сфері інституційного формування, розвитку політичного ринку. Недорозвиненість інституційного середовища стала гальмівним елементом у політиці перехідного періоду, а лібералізація без добре організованої ринкової інфраструктури замість того, аби підтримати розвиток, призвела до поглиблення політичної та суспільної кризи у 2013-2014 роках.

До найважливіших передумов ефективного соціально-політичного розвитку сьогодні слід віднести формування надійної системи реалізації нормативно-правових актів, подолання непотизму та корупції у сфері публічного врядування, поглиблення структурно-функціонального розвитку нових ринків, які позитивно вплинуть на удосконалення виборчого процесу в Україні.

Тому інституціональний механізм удосконалення виборчого процесу має бути направлений на забезпечення взаємодії між різними сегментами соціального та політичного середовища України .

Деліберативний процес, тобто діалог у сфері публічної політики, заснований на колективній роботі з політичними партіями, електоратом є змістом конвенціалізації. Така конвенційна угода, на думку І. Зарнецької [79], дозволятиме створювати певну структуру електорального середовища, відтворювати транспарентний процес та протистояти маніпулятивним технологіям у виборчому процесі.

Характеризуючи інституціональний механізм удосконалення виборчого процесу, доцільно відзначити накопичений значний історичний досвід з питань нормативно-правового аналізу організаційних та фінансово-економічних аспектів виборчого процесу, виборчих кампаній. Для виборчих технологій розроблено методології, пов’язані з моделюванням виборчих процесів, які представлені у роботах Л. Костецької [107], Р. Марчука [125],

А. Помаза-Пономаренко [168], Г. Почепцова [172]. Авторами проаналізовано та узагальнено наукові здобутки вчених світу усіх галузей знань у цій сфері діяльності [44; 70; 227].

Науковий аналіз інституціонального механізму засвідчив, що поява нових підходів в удосконаленні виборчого процесу зумовлена виникненням нових аспектів розуміння сутності виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління, про що свідчить новий напрям в публічному управлінні, який базується на досягненнях класиків, вибудовує нову модель, де акцент ставиться не тільки на послугах у сфері реалізації виборчого законодавства відповідно до кращих світових стандартів, а й на способах і технологіях їх адаптації, передаванні та використанні усіх можливостей влади та суспільства у створенні високої якості виборчого процесу. Тут можна запропонувати сучасний структурно-функціональний підхід до вивчення інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу, який доцільно розглядати в контексті класифікації суб'єктів участі в ньому [104].

Демократичні вибори дозволяють громадянам обирати та усувати державних діячів, впливати на склад та поведінку уряду, керівних кіл країни.

Вибори є зміною інституціонального механізму, впливу на поведінку керівників держави. Виборчі процеси, як показує аналіз, формалізують та фундаментально змінюють характер суспільного впливу на дії уряду.

Зважаючи на застарілі визначення кола обов'язків і повноважень суб'єктів виборчого процесу, можемо запропоновати такі організаційно-функціональні рівні реалізації інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу (див. табл. 2.2):

В таблиці 2.2. подано організаційно-функціональні рівні інституціоналізації виборчого процесу (див. табл. 2.2).

І рівень – політичний, він включає Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України та полягає у законодавчому та нормативно-правовому удосконаленні виборчого процесу, у прийнятті політичних рішень, встановленні порядку міжгалузевого та міжнародного

співробітництва. Це рівень формування політик та міжвідомчої координації вищого рівня. Інституціональний механізм забезпечує єдність підходів органів публічної влади в удосконаленні виборчого процесу на міжвідомчому рівні, взаємодію органів державної влади з суспільством, міжнародними партнерами задля співпраці, покращення інформаційно-комунікаційної інфраструктури.

Таблиця 2.2

Організаційно-функціональні рівні інституціоналізації виборчого процесу

Рівні	Суб'єкти публічного управління	Функції інституціонального механізму
I рівень – *політичний*	Президент України, Верховна Рада України, КМУ	Формування інституційного та нормативно-правового забезпечення виборчого процесу
II рівень – *загально-державний*	КМУ, центральні органи виконавчої влади	Організаційно-структурне, методологічне та інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування виборчого процесу. Координація діяльності суб'єктів публічного управління та синхронізація їх дій в удосконаленні виборчого процесу. Узгодження та затвердження організаційно-методичних та інформаційних заходів
III рівень – *відомчо-територіальний*	Регіональні органи влади, територіальні підрозділи ЦОВВ	Реалізація організаційно-методичних та інформаційних заходів на регіональному рівні в удосконаленні виборчого процесу
IV рівень – *місцевий, технологічний*	Органи місцевого самоврядування, державні установи, організації	Реалізація організаційно-методичних та інформаційних заходів на місцевому рівні в удосконаленні виборчого процесу. Розуміння єдиної публічної політики в удосконаленні виборчого процесу

* Джерело: розроблено автором

Важливим на цьому рівні було прийняття у 2019 році Виборчого кодексу України, а також розвиток функцій органів публічної влади щодо забезпечення парламентського та урядового контролю за діяльністю суб'єктів виборчого процесу на національному рівні, зокрема ЦВК, ЦОВВ тощо.

ІІ рівень – національний, до нього належать центральні органи виконавчої влади, державні установи й організації, що здійснюють організаційно-методичне, інформаційно-аналітичне забезпечення виборчого процесу у відповідних галузях, координація та контроль виборчого процесу у сферах відповідальності державно-владних структур. Координація діяльності суб'єктів виборчого процесу з питань публічного управління та синхронізація їх дій щодо затвердження округів, дільниць, комісій тощо.

На цьому рівні передбачається проведення реформ органами влади в діючих підрозділах з удосконалення виборчого процесу шляхом розподілення політичних та урядових повноважень, наділення більшими повноваженнями представників третього сектора – інститутів громадянського суспільства, впровадження синергетичного підходу у їх взаємодії, підвищення професійного рівня фахівців з удосконалення виборчого процесу. З цією метою вже функціонує відповідна система професійного розвитку членів виборчих округів, комісій тощо.

ІІІ рівень – територіальний, який включає територіальні підрозділи ЦОВВ, органи влади, які на рівні системи багаторівневого публічного управління синхронізують діяльність з удосконалення виборчого процесу, забезпечують розробку та узгоджене використання інформаційних продуктів в межах реалізації інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу.

IV рівень – місцевий, він представлений органами місцевого самоврядування, державними установами та організаціями, підприємствами, науковими, експертно-аналітичними установами та освітніми закладами,

об’єднаннями, державними і приватними засобами масової інформації. Таким чином, зазначений рівень є наймасштабнішим, характеризується виконавчою владою; узгоджує інтереси та дій у процесі реалізації інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу, запровадження якого у систему багаторівневого публічного управління здійснюється шляхом розподілу ролей та функцій кожного суб’єкта, а також розробленістю моделі інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління.

Відповідно до визначених та обґрунтованих у даному параграфі основних шести етапів реалізації інституціонального механізму удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління було встановлено, що інституціоналізація, на думку автора, знаходиться між третім і четвертим етапами. Пришвидшення переходу характеризується організаційно-структурним та нормативно-правовим забезпеченням, необхідністю розробки моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління на засадах інституціонального механізму, в якій синергетичний, інтегрований, системний підходи передбачають систему діяльності усіх суб’єктів.

Виборчі процеси є засобом прояву настрою народу, що піддається формальному контролю владою та маніпулюванню настроями виборців. Однак процедури виборчого процесу можуть використовуватися і для скорочення або навіть виключення можливості впливу через вибори на електорат. Тому в умовах демократичних виборчих процесів суспільна думка та дії керівників державної влади мають бути направлені не лише на співіснування, але й співпрацю.

Закон про вибори в демократичному контексті зазвичай використовується для організації вираження масової думки на благо діючого режиму. Виборчі процеси обмежують втручання народу в управління. Вони обмежують частоту участі громадян у політиці. Участь обмежується також періодичністю виборів.

Виборчі процеси мають тенденцію концентрувати увагу громадян виключно на питаннях команди, що йде на вибори, тобто хто буде управляти, відволікаючись від питань про те, як і що мають робити обрані після завершення виборчого процесу.

Також виборчі процеси обмежують інтенсивність масової політичної діяльності, перетворюючи її із засобу відстоювання своїх вимог на колективну заяву про те, щоб щось дозволили. До того часу включеність громадян у сферу суспільно-політичної діяльності є проблематичною. І лише ті громадяни, які мають яскраво визначену або протилежно виражену точку зору на суспільно-політичну діяльність у виборчому процесі, домагаються їх залучення до участі у ньому.

2.2. Інноваційні інструменти у запровадженні електорального механізму удосконалення виборчого процесу

Застосування електорального механізму в удосконаленні виборчого процесу зумовлено демократизацією електоральної участі, що має інституціональну структуру й відбувається на рівні політичних гравців, уряду й громадянського суспільства. Інноваційними інструментами демократизації електоральної участі виступають електоральний маркетинг та електоральний менеджмент, Інтернет-технології та соціально-психологічний компонент, які здатні трансформувати інноваційні підходи до публічної діяльності, зокрема, йдеться про встановлення діалогового зв’язку між політичними акторами та електоратом [43; 152; 215; 222; 226].

Досліджуючи електоральний маркетинг з позицій удосконалення виборчого процесу, автор пропонує простежити сутність цього поняття на основі наукових досліджень Ю. Шведи, який визначає електоральний маркетинг як складову частину політичного маркетингу. Це сприяє зосереджуватися на питаннях задоволеності потреб у сфері політики, і передовсім очікуваннях виборців через обмін повноважень органів влади

суб'єктам іншим виборчого процесу [262]. Тому застосування електорального маркетингу відкриває нові можливості для модернізації та демократизації виборчого процесу шляхом посилення функцій.

У наукових теоріях вітчизняних дослідників у сфері політичних наук спостерігається ототожнення політичного та електорального маркетингу.

Значна кількість визначень політичного маркетингу стосується саме виборчого процесу. На думку М. Варій, політичний маркетинг вважається одним з ефективних засобів демократичного розвитку суспільства [23, с. 21].

Політичний маркетинг учені розуміють як :

- стратегічні та інструментальні підходи моніторингу громадської думки під час виборчої кампанії, вироблення комунікаційної політики та оцінювання її впливу [15];

- сукупність технічних прийомів, використовуваних для того, аби здобути перемогу певному кандидату чи політичній силі за допомогою підтримки електорату, здешевивши вартість виборчої кампанії при досягненні бажаних результатів [20];

- запровадити системний підхід для представлення програмного продукту кандидата чи політичної сили (Програми, її ідеологічних та інших принципів) та інформаційного (реклама, PR) впливу на виборців [172];

- дослідження кандидатом на виборчий пост конкурентів, здійснення оцінки викликів та загроз щодо майбутньої перемоги для побудови передвиборчої тактики [16].

Тож через відсутність ґрунтовного дослідження електорального маркетингу в науковій літературі з державного управління, дослідники звертаються до концепції політичного маркетингу, яка спрямована не тільки на завоювання, а й на утримання влади, оскільки в питанні демократизації поділ маркетингу на політичний та електоральний не є принциповим.

В. Бебик політичний маркетинг називає "сукупність форм, методів і технологій дослідження, проєктування, регулювання та впровадження в

суспільно-політичну практику певних установок суспільної свідомості з метою завоювання й утримання контролю за ринком влади" [16, с. 334–335].

У зв'язку з тим, що проблема електорального маркетингу недостатньо досліджена, в роботі певною мірою слід спиратися на наукові дослідження в межах політичної теорії та концепцій некомерційного маркетингу [73; 80; 241 та ін.].

Визначення електорального маркетингу можна умовно класифікувати на два типи: *вузькоспеціалізовані та широспеціалізовані.*

Перші полягають у баченні соціального та управлінського процесу, спрямованого на задоволення потреб електорату в мережі Інтернет при створенні пропозиції та обміну послугами, а також засобами різноманітних технологій [241]; процесові використання сучасних Інтернет-технологій під час проведення маркетингових досліджень, впровадження нових підходів щодо стимулювання максимального задоволення потреб електорату через інноваційну організацію інформаційного обміну [171], які відображені в табл. 2.3 (див. табл.2.3.)

Таблиця 2.3

Функціональні ознаки електорального маркетингу

Типи	*Структурні елементи*	*Функції*
Вузькоспеціалізований електоральний маркетинг	– електронна політична комерція – електоральний бізнес-план	Забезпечують соціально-управлінську діяльність, що спрямована на моніторинг потреб електорату в Інтернет-мережі; створюють пропозиції для обміну послугами, а також засобами різноманітних технологій [241]; використовують сучасні Інтернет-технології під час проведення маркетингових досліджень; впроваджують нові підходи щодо стимулювання максимального задоволення потреб електорату через

Продовження табл. 2.3

	–	інноваційну організацію інформаційного обміну
Широкоспеціалізований електоральний маркетинг	– конкурентні умови політичного ринку; – дія пошукової системи електорального маркетингу; – гейміфікація в електоральному маркетингу	створюють сайти в мережі Інтернет як головного інструменту електорального маркетингу з метою досягнення перемоги на ринку політичної боротьби; використовують електорат для підписки на сайт; запроваджують Інтернет-рекламу як політичного продукту для електорату та банерну рекламу для охоплення агітацією цільової аудиторії; забезпечують цільове управління виборчим процесом з оперативним відстежуванням ефективності дії електорального маркетингу; здійснюють індивідуальні розсилки електорату електронною поштою агітаційної інформації; використовують електоральний комунікативний маркетинг в соцмережах, для формування горизонтальної та діалогової комунікації, зворотного зв’язку; запроваджують онлайн – конференції, які направлені на одночасне охоплення великої кількості учасників; впроваджують онлайн-ігри (надає додаткових можливостей щодо залучення потенційних прихильників гейміфікації; впроваджують вірусний електоральний маркетинг, привабливий для електорату, який члени електорату передаватимуть під час гри. Це забезпечить лавиноподібне поширення рекламного матеріалу політичного змісту;

Продовження табл. 2.3		
	–	впроваджують мобільний електоральний маркетинг – відправлення SMS потенційним прихильникам; впроваджують відеомаркетинг – наявність відеороликів у соціальних мережах [101; 173; 214 та ін.].

* Джерело: розроблено автором

Широкоспеціалізований електоральний маркетинг відзначається іншими ознаками, зокрема такими, що направлені на перемогу на ринку політичної боротьби засобами агітаційної реклами, активним використанням соціальних мережах в різних конфігураціях.

Більш конкретно структурні елементи та їх функціональне призначення відображені в таблиці 2.3 (див. табл. 2.3.)

Вчені довели, що електоральний маркетинг, як інноваційний інструмент задля удосконалення виборчого процесу за умови конструктивного підходу, може мати такі переваги:

по-перше, це успішно конкурувати на політичному ринку, що дає можливість залучати виборців через різноманітні соціальні мережі до комунікації;

по-друге, забезпечити активний зворотний зв’язок та діалогову комунікацію;

втретє, поширити рекламний матеріал, охопивши великий відсоток цільової аудиторії тощо [24].

При застосуванні електорального маркетингу під час місцевих виборів 2020 року домінантною та найбільш помітною формою активності кандидатів була агітація в Інтернет-мережі, яка, за оцінками спостерігачів, набула великого розмаху та супроводжувалася більш активним та безпосереднім

включенням виборців і самих кандидатів (партій) до агітаційної кампанії, що активізувало громадян до електоральної комунікації.

Найбільш популярною формою застосування електорального маркетингу було використання регіональних ЗМІ з метою прихованої чи прямої агітації за певних кандидатів. Значно почастішали випадки використання кандидатами впливових загальнонаціональних медійних ресурсів з електоральною метою в умовах відсутності рівного та безперешкодного доступу до цих же ЗМІ усіх інших кандидатів [18; 84; 114; 197].

Таким чином, автором охарактеризовано один з інноваційних інструментів електорального механізму удосконалення виборчого процесу – електоральний маркетинг. Орієнтуючись на визначення та підходи, обґрунтовані вище, електоральний маркетинг у виборчому процесі слід розуміти як систему певних стратегій, інструментів, прийомів і методів. Сутність електорального маркетингу відображена в його функціях у виборчому процесі, зображених в таблиці 2.2. (див. табл. 2.2): на рівні виборців, які залучаються до участі у виборчому процесі; на рівні безпосередньо самого виборчого процесу, що пов'язаний з запровадженням проведенням Інтернет-технологій тощо [197].

Проведений теоретичний аналіз сприяв визначенню сфери застосування електорального маркетингу як інструмента реалізації електорального механізму удосконалення виборчого процесу – дослідження поведінки виборців (електорату) на політичному ринку, застосування виборчих Інтернет-технологій.

Перш ніж розглянути електоральний менеджмент у системі багаторівневого публічного управління, закцентуємо увагу на політичному менеджменті [100]. Так В. Колесников та В. Семенов політичний менеджмент розуміють як “специфічний вид політичного управління, у процесі якого політичний суб’єкт прагне забезпечити досягнення певної мети переважно науково-технологічними способами й методами на противагу адміністративно-нормативним і примусовим” [205, с. 135].

Проте розвиток демократичних процесів через зростання політичної участі громадян, функціонування конкурентного політичного ринку є недостатнім. Основною технологією його є маніпулювання думкою громадськості для збереження політичними суб'єктами своїх політичних позицій, при тому, що основною метою сучасної політичної організації має стати демократичний поступ, відкритість, прозорість й підзвітність влади, яка будуватиметься на таких принципах: довіра та взаємна відповідальність керівників і підлеглих; мотивація завдяки методам участі; вільне переміщення інформації по всій організації; відкритість процесу взаємодії; багаторівневий процес прийняття рішень шляхом групової участі й відносної децентралізації; процес постановки мети спонукає до групової участі [202, с. 18].

Електоральний менеджмент розуміють як систему управління, яка спрямована на організацію й управління електоральною комунікацією у виборчому процесі [43]; мобілізацію електорату для підтримки певної політичної сили чи кандидата [37]; інформаційно-управлінський супровід і технічне забезпечення електорального спілкування кандидата.

Фундаментальною метою електорального менеджменту є забезпечення управлінського процесу волевиявленням громадян у відкритих конкурентних умовах. Зростання інформаційного суспільства модернізується через застосування Інтернет-технологій у виборчому процесі, його інструментарій уточняється різноманітними технологіями через Інтернет. На думку Н. Линник в умовах розвитку комп'ютерних технологій в Україні стає можливим впровадження системи електорального менеджменту для проведення виборчого процесу [116, с. 32].

Дослідниця у сфері соціальних комунікацій С. Михальчук рекомендує термін "електоральний менеджмент" розглядати як наслідок впливу мережі Інтернет на електорат, що й відображає його суть [150]. Електоральний менеджмент трактується як управлінський процес, суспільний контроль через упровадження інноваційних комунікаційних технологій влади з електоратом [147].

У публічному управлінні електоральний менеджмент не є тотожним електронним виборам, а розглядається радше як інституційне поняття, яке оптимізує виборчий процес через певні інституції. На відміну від нього електронні вибори рекомендують застосовувати в демократичних суспільствах для активізації розвитку суспільно-політичних сил.

На етапі формування команди електоральний менеджмент виборчої кампанії віддає переваги професійному рекрутуванню фахівців зі спеціальними компетентностями не лише у сфері виборчого процесу, а також у сфері комунікацій. Але серед невирішених аспектів удосконалення виборчого процесу проблемним питанням є вивчення Інтернет-комунікацій як важливого компонента удосконалення виборчого процесу, що має значний інноваційний потенціал, який здатний створити якісно нові умови для електоральної участі громадян. Функціональні особливості електорального менеджменту подано в табл. 2.4 (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Функціональні ознаки електорального менеджменту

Етапи впровадження	Інструменти реалізації	Функції
Етап виборчої агітації	– виступи в ЗМІ; – публікації соцмережах; – комунікації з електоратом; – панельні дискусії; – відеочати; – бігборди; – рекламна продукція	– здійснювати поширення інформації в соцмережах; – створити сайти, через які просувати кандидатів; – просувати сайти та іншу електронну продукцію; – забезпечити агітаційні виступи кандидата та членів команди;
Етап голосування	– відеоспостереження ; – скриньки; – бюлетені – виборчі кабіни; – Інтернет-ресурси –	– установити відеонагляд за процедурою голосування; – забезпечити організаційні умови для волевиявлення виборців;

Продовження табл. 2.4

	–	– забезпечити реалізацію принципу законності під час процедури голосування
Етап підрахунку голосів виборців	– відеоспостереження; – пристрій для електронного сканування	– установити відеонагляд за процедурою підрахунку голосів; – здійснити прозоре електронне сканування бюлетенів; – забезпечити реалізацію принципу законності під час процедури
Етап встановлення підсумків голосування	– відеоспостереже-ння; – протоколи; – рішення за результатами засідання виборчої дільниці	– установити відеонагляд за процедурою оголошення результатів виборів; – проконтролювати підписування протоколів про результатів виборів; – забезпечити супровід доставки протоколів та передачу електронних даних про результати виборів в окружну комісію; – надати інформацію в ЗМІ, соцмережі про результатів виборів

* Джерело: розроблено автором

До інноваційних інструментів трансформації електорального механізму в удосконаленні виборчого процесу належить впровадження електорального менеджменту на певних етапах виборчого процесу, зокрема на етапах виборчої агітації, голосування, підрахунку голосів виборців і встановлення підсумків голосування, що сприяє проведенню виборчого процесу на засадах електронної/цифрової демократії, віддаючи пріоритети таким стадіям як електронне голосування та електронний підрахунок голосів, що є

перспективним в межах українських реалій. Більш імовірним є проведення підрахунку голосів, наприклад у вигляді оптичного сканування бюлетенів.

Одним з інноваційних інструментів є система відеоспостереження. Перші спроби її застосування у вітчизняному виборчому процесі з можливістю онлайн-трансляції процедури голосування було використано на парламентських виборах 2012 р. відповідно до ЗУ "Про особливості забезпечення відкритості, прозорості та демократичності виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 р." [188]. Однак вона не виправдала сподівань громадськості щодо реалізації принципів прозорості, відкритості процесу голосування і підрахунку голосів. Відтак, система більше не використовувалася на наступних президентських і парламентських виборах [188].

На перший погляд, такий демократичний підхід міг забезпечити принципи прозорості та чесності виборчого процесу. Проте ЦВК було ухвалено постанову, якою після закінчення голосування передбачався процес підрахунку голосів не транслювати "на живо" в Інтернеті. Тож придбані відеокамери на дільницях виконували функцію збору інформації з метою її подальшого використання в судових органах влади при перемозі на виборчих дільницях політичних конкурентів з метою трактування волевиявлення як фальсифікованого. [30]. Таким чином, затрати на придбання відеотехніки, порушення правил користування нею викликали у громадян зневіру до дотримання виборчого законодавства на всіх стадіях виборчого процесу.

Експертами було негативно оцінено таке нововведення у виборчому процесі, зокрема, серед недоліків виявлено низька якість відеоспостереження, неправильно встановлені вебкамери (яка частина приміщення буде охоплена об'єктивом вебкамери); різні формати роботи "системи відеоспостереження" в дільничній виборчій комісії.

Тому відеоспостереження фактично було фіктивним, а принцип транспарентності носив показовий характер [165], тим паче підрахунок голосів виходив за межі відеоспостереження [114, с. 42].

Таким чином, досвід забезпечення транспарентності виборів підпадає під визначення маніпулятивного й неконвенціонального виборчого процесу. Процес відеоспостереження повинен був би стати елементом публічного менеджменту. Однак публічного визнання такої технології як відеоспостереження не відбулося.

Окрім цього, у виборчому процесі все більшої ваги набуває такий інструмент, як Інтернет-технологія, адже віртуальний простір забезпечує можливість впливу комунікації на електорат. Т. Уварова та Є. Куценко [114] виокремлюють такі виборчі Інтернет-технології: технологія голосування через Інтернет; здійснення поширення соціальними мережами інформації; застосування Інтернету як інструменту контрреклами у виборчому процесі; накрутка рейтингу сайту; технології підміни сайтів, створення віртуальних партій, виборів, з'їздів, використання YouTube як альтернативи телебаченню; атаки хакерів на сайти кандидатів чи партій.

Інтернет- технологія виборчого процесу найповніше представлена на етапі передвиборчої агітації у соціальних мережах, а також під час складання та уточнення списків виборців. Ця функція делегована державним органам влади, які здійснюють ведення Реєстру виборців, з ким кожен виборець може знайомитися на сайті ЦВК у своєму кабінеті – "Особистому кабінеті виборця" [URL: https://www.drv.gov.ua].

Протягом останніх років створення електронного "Особистого кабінету виборця" в Державному реєстрі виборців є значним інноваційним досягненням, яке здійснило ЦВК щодо наближення демократії в волевиявленні громадян. Цей кабінет сприяє виконанню інформаційної функції щодо включеності виборця до Державного реєстру, перевірці персональних даних виборця (прізвище, ім'я, по батькові, виборчу адресу), здійснити пошук виборчої дільниці, побачити усі виборчі кампанії, в яких можна взяти участь, подати звернення до органів влади за особистим цифровим підписом [244].

Електронний реєстру виборців є безумовним досягненням вітчизняного виборчого процесу, проте у такому вигляді, в якому він існує потрібно внести зміни до адміністративного менеджменту, зокрема, доповнити та внести зміни до законодавчої та нормативної бази щодо захисту персональних даних виборців; проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення у засобах масової інформації щодо функцій Державного реєстру виборців та впливу суб'єктів виборчого процесу на електорат з метою власної легітимації [253, с. 102].

Різновиди Інтернет-технологій часто експлуатуються для поширення позитивної інформації про себе, а також для контрходів проти політичних опонентів. Сьогодні доцільно виокремити три основні напрямки використання блогосфери в Інтернет-технологіях як інструменту для реалізації електорального механізму: використання авторитетності популярних блогерів для поширення інформації про політика; замовлення позитивних чи негативних коментарів під Інтернет-матеріалами [21; 80; 170; 258 та ін.].

Широкою популярністю у соціальних мережах у виборчому процесі користується тролінг.

Мережевий тролінг, за визначенням Д. Семенова та Г. Шушариної, це "створення свідомо провокаційних повідомлень, направлених на створення соціальних чи політичних конфліктів серед учасників мережевої спільноти" [205, с. 135].

Протягом останніх років таке явище як тролінг набуло широкої популярності й включає в себе такі загальновідомі визначення ботів, ломів, темників й іншого мережевого сленгу, який широко використовується в політичній діяльності партій, її членів і стає загальновживаною лексикою на побутовому рівні електорату.

Отже, автором проаналізовані ознаки інноваційних інструментів забезпечення електорального механізму в удосконаленні виборчого процесу – електоральний маркетинг, електоральний менеджмент, Інтернет-технології, які суттєво впливають на розробку додаткових нормативних документів у

сфері електронної демократії, що забезпечить перехід до електронних виборів в Україні, формування електронних компетенцій у державних та публічних службовців, виборців на різних рівнях публічного управління, зростання якості та ефективності виборчого процесу.

Однак демократичні тенденції при активному використанні Інтернет-технологій у виборчому процесі України обмежуються негативними результатами щодо явки виборців. Автор свідомо розглядає цю проблему у межах тенденцій запровадження системно-процесуального підходу до використання інноваційних інструментів, спрямованих на удосконалення виборчого процесу. Це електоральний абсентеїзм і аполітичність, які є одними з чинників гальмування удосконалення виборчого процесу, що негативно впливають на політичну й електоральну культуру громадян України, призводять до появи і розвитку феномена абсентеїзму [171], унаслідок якого відбуваються “вибори без вибору”, “вибори меншого зла”. Тому удосконалення виборчого процесу відбудеться не лише за умови реалізації політичної волі владних функціонерів. Проблеми електорального абсентеїзму та “антиінтелектуалізму” пов’язані з уникненням маніпуляцій зі свідомістю громадян, купівлі голосів виборців та фальсифікацій результатів волевиявлення громадян.

Тому важливим компонентом електорального механізму є соціально-психологічний, який здатний протистояти електоральному абсентеїзму, складному й багатогранному явищу, причини якого закорінені в соціально-політичних процесах, у ментальності та раціональному виборі. Причиною прояву явища абсентеїзму пояснюється тим, що громадяни України не вірять в позитивні зміни в житті держави, а також у своєму особистому щодо добробуту, соціальних гарантій, демократії, участі в прийнятті державно-управлінських рішень. Тому вони дуже часто взагалі ігнорують вибори [147, с. 211; 197, с. 9].

Електоральний абсентеїзм є індикатором нестабільності політичної та соціально-економічної системи, яка викликає недовіру до інститутів влади

[37]. Електоральний абсентеїзм як явище має багато причин для існування, але відкритим залишається питання пошуку оптимального рішення щодо його мінімізації [147]. Тому частково ми розуміємо причини відмов громадян брати участь у виборчому процесі, однак подолання електорального абсентеїзму необхідно розглядати з позицій особистої та суспільної відповідальності, адже свідомий громадянин знайде альтернативний план дій, замість того, щоб відмовитися взяти участь у виборчому процесі.

Участь громадян у виборчих процесах тісно корелюється з принципом належного врядування, що призводить до вищого рівня прозорості та підзвітності інституцій. Упродовж останніх років рівень довіри громадян до державних інституцій знизився. Більш прозорий процес прийняття рішень та можливість "включення" всіх зацікавлених сторін у цей процес безпосередньо впливає на відновлення довіри. Це відбувається за умови відкритості й можливості для кожного чи для різних груп бути включеними у процеси прийняття рішень, коли розглядаються різні погляди, а не лише враховуються інтереси потужних фінансових груп та економічних лобістів, покращується якість прийнятих управлінських рішень, оскільки інституції отримують інформацію про можливі наслідки прийнятого рішення. В іншому разі, інституції могли б не мати доступу до тих даних. Окрім цього, одним із найважливіших ефектів громадянської участі є впровадження рішень, які приймаються.

Для України характерний також політичний абсентеїзм, який виникає внаслідок аполітичності більшості населення країни, що пояснюється низькою громадянською культурою, яка проявляється в ухиленні людини від участі в обговоренні актуальних проблем у сенсі публічної політики [25].

Запобігання негативним чинникам у застосуванні соціально-психологічного інструменту може забезпечити фасилітація, що в перекладі з англійської "facilitate" мови означає "полегшувати", допомагати [206]. Першим з'явилося поняття "соціальної фасилітації" як форми, методу , що впливають на ефективність (у плані швидкості і продуктивності) діяльності

особистості, яка здійснюється в присутності інших людей, які є спостерігачами або конкуруючими особистостями індивіда. Основна мета фасилітації – підвищення групової або командної ефективності. Загалом фасилітацію можна визначити з погляду процесу і результату. З погляду процесу – це розробка, а також управління командною чи груповою структурою і процесами, які допомагають команді чи групі ефективно виконувати свою роботу [32; 265].

Фасилітація як процес фокусується залученості, розробці, організації комунікаційних процесів; що досягаються завдяки груповій енергії, здібностей учасників; фізичному та психологічному середовищу [32].

Фасилітація може виступати результатом допомоги групі або команді організувати себе та інших на вищий рівень діяльності [69].

Таким чином, автор підтримує думку багатьох експертів, які прогнозують фасилітації та її методам великі перспективи у сфері публічного управління та адміністрування. Це пов’язано з тим, що технологія фасилітації в операційних формах діяльності – проведенні сесій, нарад, дискусій, мозкових штурмів – у виборчому процесі стимулює до напруженої розумової роботи учасників, відкриває потенціал кожного, змушує досягати поставленої мети та виводити групу на реалізацію поставлених завдань.

Ця особливість фасилітації є одним із важливих чинників участі громадськості у виборчому процесі, в якому інститути громадянського суспільства можуть здійснювати не лише функції спостерігача, кандидата в депутати, але й моніторинг та контроль за якістю проведення виборчих перегонів, дотриманням нормативно-правових актів.

Організований процес фасилітації призводить до зростання ефективності командної діяльності. Рисами сучасної фасилітації є використання також наочних методів вибудовування групового обговорення, робота з візуальними образами, які активізують розумові процеси, ефективно відкладаються в людській пам’яті [48].

Доцільно розкрити сам суб'єкт фасилітації, який одержав назву – фасилітатор, той, хто використовуючи в спільній роботі знання й інформацію, веде команди до досягнення мети у виборчому процесі. Протягом останніх років існує дискусія щодо внесення змін до класифікатора професій, виокремивши в окрему професію фасилітатор, й пророкуючи йому великі перспективи. [48].

У процесі фасилітації менеджер допомагає групам як у розв'язанні поточних завдань, так і при проведенні організаційних змін у виборчому процесі. До таких технік належать: "Відкритий простір" (Gpen Space), "Світове кафе" (World Cafe), "Сприятливий запит" (Appreciative Inquiry), Agile Leadership, "Flip Flop of Pinpoint", робота з модернізаційними картами, "Пошук майбутнього", "Китайський шлях", "Теорія розбитих вікон"; "динамічна фасилітація" використовує ефективні способи генерації рішень – mindmapping, силове поле, рейтингування й інші інтерактивні та ситуативні вправи [23; 69; 148].

Розглянувши фасилітацію як соціально-психологічну адаптацію виборчого процесу під час колективної взаємодії групи суб'єктів, якою керує фасилітатор. Автор визнає, що в контексті розгляду електорального механізму справедливим є визнати доцільність використання фасилітації для підвищення якості та ефективності електоральної комунікації у виборчому процесі, що є одним із чинників його удосконалення.

Таким чином, електоральний механізм удосконалення виборчого процесу набув поширення в країнах розвиненої демократії, особливо в західно-європейських державах, Канаді, США.

В умовах інтеграції України до європейської спільноти цей механізм доцільно ширше запроваджувати задля демократизації волевиявлення виборців та задля розвитку цифрової демократії.

2.3. Сучасні технології реалізації ресурсного механізму удосконалення виборчого процесу

Ресурсний як багатовекторний механізм складається з фінансового, інформаційного, технологічного та кадрового компонентів. Важливу роль у його реалізації має фінансовий компонент, який безпосередньо впливає на запобігання та зменшення кількості адміністративних, корупційних та інших порушень у виборчому процесі.

Нормативно-правове забезпечення фінансового забезпечення виборчого процесу доцільно розглядати в контексті фінансової діяльності політичних партій, що регулюється Конституцією України, Виборчим кодексом України, законами України “Про політичні партії в Україні”, “Про Центральну виборчу комісію”, “Про Рахункову палату”, “Про запобігання корупції” тощо. В параграфі 2.1. автором акцентовано, що правова інституціоналізація фінансового забезпечення виборчого процесу визначена періодизацією становлення політичних партій: 1992-1996 рр.; 1996-2004 рр.; 2004-2010 рр.; 2010-2014 рр.; 2014 – до цього часу [27; 47; 104; 167; 202 та ін.].

І лише завдяки посиленню євроінтеграційного напряму в державній політиці України стало можливим стимулювати розв’язання проблеми державного фінансування партій у вітчизняній публічній політиці. Адже чинне регулювання фінансового забезпечення виборчого процесу відзначається значним зниженням ефективності інституціонального механізму в цій сфері суспільних відносин.

Позбавлення позапарламентських партій права на державне фінансування їх статутної діяльності є ігноруванням міжнародних рекомендацій Венеціанської комісії щодо державного фінансування діяльності політичних партій, на які звертали увагу (IFES):

а) правила формування виборчих фондів не узгоджуються з правилами фінансування політичних партій;

б) не передбачено відповідальності за неподання фінансових звітів або їх несвоєчасне подання; фінансовий внесок, який здійснюється до виборчих фондів партій (400 мінімальних заробітних плат) є надмірним у порівнянні з внесками інших країн Європи;

в) звітність щодо адресатів, від яких надходять кошти до виборчих фондів, та цілі витрат не оприлюднюються до дня голосування та інші.

Вивчаючи досвід європейських держав – Бельгії, Болгарії, Естонії, Литви, Латвії, Франції, Греції, Польщі, Португалії, Угорщини, Іспанії, Словенії, вітчизняні дослідники узагальнили підходи до державного фінансування статутної діяльності політичних партій, виокремивши такі характерні ознаки щодо державного фінансування кожної парламентської партії; рівних можливостей щодо одержання фінансування кожною парламентською партією [31].

На їх думку, державне фінансування партій в окремих випадках є невиправдано великим і позбавляє політичні партії, які його отримують, мотивації до збільшення обсягу самофінансування шляхом залучення більшої кількості членів партії та пошуку нових надходжень від приватного фінансування.

На думку автора, досвід державного регулювання фінансування діяльності політичних партій у країнах Європи має бути врахований в Україні для розв'язання наявних проблем та уникнення їх у майбутньому. Це підвищить міжпартійну конкуренцію, сприятиме розвитку внутрішньопартійної демократії.

Пріоритетними напрямами вдосконалення державного регулювання фінансування діяльності політичних партій в Україні можуть бути:

- посилення функції державного контролю за діяльністю політичних партій і кандидатів у сфері фінансового забезпечення;

- удосконалення інспекційних (контрольно-наглядових) функцій виконання НАЗК щодо підвищення якості та ефективності у сфері фінансового забезпечення діяльності політичних партій і кандидатів;

- удосконалення термінологічного апарату у сфері державного фінансування статутної діяльності політичних партій;

- забезпечення прозорості діяльності політичних партій і кандидатів у сфері фінансового забезпечення;

- визначення положень статутної діяльності партій, які не можуть фінансуватися за рахунок державного бюджету;

- розробка проєкту бюджетної програми "Фінансування статутної діяльності політичних партій" з метою використання коштів партіями [32; 210; 213 та ін.].

Запровадження пропозицій щодо вдосконалення фінансового забезпечення діяльності політичних партій в Україні стимулюватиме розвиток політичної конкуренції, підвищення інтенсивності та якості політичних рішень, зробить фінансово незалежними партії, які вже сьогодні мають високий рівень підтримки громадян, вплине на удосконалення виборчого процесу. Аналіз моніторингових досліджень, здійснених Громадською мережею "ОПОРА", на засадах фінансового-інструментального підходу свідчить, що державне фінансування щоквартально отримували ті партії, які подолали 5-відсотковий бар'єр на парламентських виборах 2019 року [4; 161].

Так у 2017 році політичним партіям, які отримали право на державне фінансування статутної діяльності, було перераховано 442 399,4 тис. гривень; при тому, що у 2018 році було виділено 513 671,30 тис. гривень.

У 2019 році Національним агентством з питань запобігання корупції було забезпечено реалізацію вимоги Закону України "Про політичні партії в Україні" щодо державного фінансування статутної діяльності політичних партій на суму 565 680,50 тис. гривень [161].

2 жовтня 2019 року Верховна Рада скасувала фінансування партій, які набрали 2 % голосів виборців, тим самим не подолавши 5-ти відсоткового бар'єру на виборах. Тож відповідно до Закону України "Про політичні партії в Україні" право на отримання державного фінансування у 2020 році мали п'ять політичних партій, які одержали перемогу на парламентських

позачергових виборах в Україні, що відбулися 21 липня 2019 року, зокрема такі як “Слуга народу”, “Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина”, “Європейська Солідарність”, “ГОЛОС” [161].

За бюджетною програмою “Фінансування статутної діяльності політичних партій” Національному агентству з питань запобігання корупції у 2020 році затверджено видатки в обсязі 283 530,9 тис. гривень; у 2021 році – 697 млн. [161].

Аналітичні дослідження, здійснені Рухом “ЧЕСНО” оприлюднили попередні розрахунки фінансування кожної з парламентських партій:

“Слуга народу” – 345, 8 млн грн.;

“ОПЗЖ” – 104,6 млн грн.;

“Батьківщина” – 65,5 млн грн.;

“Європейська солідарність” – 99,7 млн грн.;

“Голос” – 81,5 млн грн.

Доцільно знати, що суми, передбачені у бюджеті, не співпадають із тим, що реально отримують політичні партії. Так при виділенні парламентським партіям майже 2,2 млрд грн, вони фактично одержали на 500 млн грн. менше [133; 161].

Виявлено, що згідно з ухваленими змінами до вітчизняного законодавства про політичні партії фінансування за рахунок коштів Державного бюджету України було спрямовано на статутну діяльність політичних партій, яка не пов’язана з їх участю партій у виборчих процесах. Відшкодування витрат політичних партій пов’язано з фінансуванням їх передвиборчої агітації під час чергових і позачергових виборів народних депутатів України.

Отже, завдяки державному фінансуванню політичних партій підвищився їх рівень фінансової, організаційної та кадрової спроможності.

Одним із інструментів реалізації фінансового компоненту ресурсного механізму удосконалення виборчого процесу є застосування краудфандингу, що використовуються завдяки цифровим технологіям та соціальним мережам,

які дозволяють створювати нові інструменти не лише в фінансовому бізнесі, а також у сфері економіки державного сектора.

Теоретичним та прикладним аспектам становлення та функціонування краудфандингу присвячені наукові праці таких зарубіжних та вітчизняних дослідників як Дж. Хау, О. Абакуменко, О. Васильєвої, О. Марченко, С. Волосович, О. Корнух, К. Ковальчук та ін.

Теоретичним обґрунтуванням розвитку інвестиційних проектів соціальної спрямованості, а також запровадженню інноваційних фінансових інструментів у сфері державного управління стали наукові розвідки І. Алексєєва, І. Васильчик, Е. Гербер, О. Мельник, Н. Шпак, Л. Швець. Наукові праці цих авторів направлені на дослідження сутності краудфандингу в приватному секторі, бізнесі, соціальних проектах.

Однак, маючи вагомі результати наукових здобутків з питань функціонування краудфандингу в сфері економіки, нині є потреба подальшого наукового вивчення та аналізу цього питання у публічному управлінні та адмініструванні.

Поняття “краудфандинг” утворено з двох англійських слів “growd” і “funding”, що означають “фінансування натовпом” або “суспільне фінансування”. Автором цього поняття є Джефф Хау (2006), однак термін пов’язують з появою іншого поняття – це краудсорсингу, під яким розуміють використання колективного потенціалу не лише в залученні фінансових ресурсів, а також в об’єднанні креативних, творчих ідей заради досягнення цілей.

Краудфандинг як економічна категорія зародився в світі на початку XXI ст., коли поодинокі громадські зібрання розпочали в 2000 році з використанням Інтернету проводити різноманітні музичні конкурси, телевізійні шоу-проекти. Активно використовувалися для поширення краудфандингу також ЗМІ, починаючи з 1949 році з використанням телебачення, зібравши за 16 годин понад сто тисяч доларів для онкологічно тяжкохворих людей.

Тому деякі вчені вважають, що з організаційного підходу краудфандинг є частково складовою функції краудсорсингу, який мобілізує необхідні ресурси, зокрема людські, за допомогою інформаційних технологій. Автор підтримує думку провідних вчених про те, що краудфандинг може використовуватися в суспільному проєкті колективної (народної) ідеї лише в частині фінансування, а не в творчому доробку.

Якщо розглянути дослідження Джона Хау щодо сутності поняття "краудфандинг", то під ним він розуміє добровільне об'єднання задля об'єднання своїх коштів (фінансів) з використанням Інтернету чи соціальних мереж. Такої ж думки Ю. Петрушенко, О. Дудкіна, Л. Єлісеєва, Д. Гусєва.

Інші дослідники, зокрема такі як О. Солосіч, В. Голубь, Н. Олійник, В. Поліщук розглядають сутність цього поняття як новітню технологію, яка реалізовується через інвестиційну діяльність великої кількості добровільно об'єднаних інвесторів у певні галузі виробництва. Це сприятиме запровадженню краудфандингу як найбільш перспективного інноваційного інструмента фінансування інвестиційних проєктів, що не потребує банківських кредитів і позик.

За довідковими даними щодо прогнозування Світового Банку, до 2025 року вкладення коштів у запровадження краудфандингу щорічно становитиме 95 млрд дол. Третину будуть становити соціальні та розважальні проєкти, а дві третини – комерційні проєкти.

Виходячи з аналізу різноманітних поглядів учених на сутність краудфандингу, уточнимо його визначення як інноваційного інструменту фінансового компонента ресурсного механізму удосконалення виборчого процесу та окреслимо функціональні особливості його запровадження в умовах цифровізації суспільства.

В процесі запровадження краудфандингу беруть участь три основні агенти – це розробники стратегії або плану дій, інвестори та Інтернет-ресурси (платформа). Для розробників стратегії краудфандинг є привабливим з позиції низької вартості виборчого процесу, а також організації прозорості та

гласності використання коштів у процесі реалізації стратегії виборчого проєкту. Основна роль у запровадженні краудфандингу у виборчому процесі належить Інтернет-ресурсам, тобто спеціально розробленому технологічному сервісу, який можна використовувати для збору, обробки, зберігання та передачі інформації, фінансових коштів, що отримані за допомогою мережі Інтернет. Така платформа є типовою посередницькою з краудфандингу для укладання договору між інвесторами та автором проєкту.

Технологічною складовою краудфандингих платформ у виборчому процесі є унікальність щодо зберігання, використання та повернення зібраних коштів інвесторам. Платформи є відкритими не лише для зібрання, а також щодо витрат та звітності зібраних краудфандингих фінансових ресурсів, вони не регламентують дату завершення народного фінансування виборчого процесу.

Серед позитивних тенденцій використання краудфандингових Інтернет-платформ учені виокремлюють такі:

- зменшення дистанції між розробниками та замовниками проєкту;
- широке інформаційне поле для ознайомлення замовників з процесом просування проєкту;
- наявність умов для проведення маркетингових досліджень щодо попиту на послуги чи продукти проєкту;
- формування клієнтської бази.

Ці тенденції характерні для використання не лише в економічній сфері, а також і в інших сферах діяльності суспільства . Якщо спроєктувати їх у сферу публічного управління та адміністрування виборчим процесом, то відмітимо доцільність поєднання краудфандингу з інформаційними технологіями, які сприяють їх просуванню засобами масових інформацій до виборця. Однак вбачаємо потребу ознайомити з кількома моделями краудфандингу, які доцільно використати у виборчому процесі.

Перша модель краудфандингу пов’язана з його функціонуванням без фінансової вигоди інвестору. Добровільні пожертвування, безперечно,

здійснюються інвесторами, однак вони зроблені на альтруїзмі і не вимагають від замовників будь-яких зобов'язань. Такий вид краудфандингу застосовують у виборчому процесі при потребі вперше "засвітити" майбутнього політичного актора, який нині є нейтральним кандидатом від певної політичної сили з метою забезпечення йому успішного старту на наступних виборах та виявлення йому довіри для однозначної перемоги. Альтруїзм на таких виборах стримує розмахи авторів проекту, звужує коло її учасників, не завжди має позитивні тенденції щодо продовження. Якщо моніторингові дослідження виявлять низький рівень прохідності кандидата серед виборців, то цей проєкт припиняє своє функціонування, розриває угоду з політичним актором, і надалі здійснюються пошуки іншого кандидата, який буде більш успішним й привабливішим для електорату. Ця модель використовується в соціальних та політичних сферах діяльності понад півстоліття. Пртягом 2012 року вона була найбільш пріоритетною у світі, й у всьому краудфандингу (Bettertplaze – Німеччина, Godfundme – США) [66; 151; 162; 210].

Друга модель, яку найчастіше використовують у виборчому процесі, – це відсутність конкретної фінансової винагороди інвестору на етапі фінансових вкладень. Ця модель проявляє себе потужним інструментом збору коштів на підтримку певного політичного актора, тобто модель певного політичного чи соціального замовлення. Для неї характерна винагорода у вигляді різних рекламних послуг, у т.ч. інформаційного забезпечення у вигляді фотоаудіореклами, що спрямовані на привертання уваги виборців до особистості певного кандидата чи політичної сили. До них належать рекламні відеоролики чи бігборди, інформаційний стрим по меседжу тощо. Для прикладу можна простежити широке використання другої моделі крауфдарингу на парламентських виборах у 2019 році, коли інвестори без фінансових зисків здійснювали рекламне просування до парламенту України двох політичних сил, – це політична партія "Голос" та "Слуга народу". На період виборчого процесу, вкладаючи кошти в ці політичні сили, інвестори не сподівалися на одержання миттєвої фінансової вигоди, їх очікування були

направлені на реалізацію стратегічного плану – входження політичних сил до складу парламентських партій, які в майбутньому будуть представляти їх інтереси. Цю модель не завжди можна назвати народного вкладення, за нею часто можуть стояти олігархічні клани, які прикриваються народним фінансуванням.

Вперше другу модель народного фінансування було використано на виборах президента США Барака Обами. Ця модель також вплинула на зменшення такого негативного явища як електоральний абсентеїзм під час виборчого процесу в США, де він і так був незначним в порівнянні з Україною [269].

Оплативши такий народний виборчий мандат Бараку Обамі, американці надали йому своєрідний "імперативний мандат" і вимагали відповідних політичних дій та рішень, здійснювали конроль за його внутрішньою та зовнішньою політичною діяльністю. Таким чином на прикладі американської виборчої компанії автор продемонстрував застосування другої моделі краудфандингу і як інструменту громадського контролю виборчої кампанії, що полягає у появі альтернативного громадського джерела фінансування, направленої на зменшення залежності політичних сил від великого капіталу [66; 151; 162; 210].

В Україні використання технології краудфандингу у виборчому процесі ще не набула такої широкої популярності як у США, хоча частково була використана під час президентських виборів 2019 року для просування кандидата у Президенти України Володимира Зеленського. Характерною особливістю даної моделі є застосування через інтернет-мережу другої моделі краудфандингової технології для моніторингових та експертних політичних оцінок всіх виборчих технологій конкурентів. Не будучи політиком, Володимир Зеленський за допомогою контенту асоціював себе з політичним експертом, який знає, як управляти державою. Тому народне фінансування його виборчого процесу із застосуванням Інтернет-мережі, соціальних мереж

та участь електорату у виборчій кампанії було настільки успішним, що навіть сам кандидат не очікував таких високих результатів.

На думку науковців, соціологів, політиків народне фінансування виборів у перспективі стане бар'єром для зниження політичного впливу олігархів, впливу фінансово-промислових груп на виборчий процес зокрема.

Третя модель – інвестиційна, яка передбачає пряму винагороду інвестору (краудінвестингу), і широко використовується в роялті та акціонерному краудфандингу. Ця модель більш характерна для економічних систем, однак за останні роки спостерігається значне зближення економічних систем з політичними та публічним управлінням, тож вона може застосовуватись у виборчому процесі з погляду на проблему публічного управління ним. У цьому випадку інвестор закладає умови свого фінансування у вигляді долі його доходів при отриманні позитивних результатів. В суспільному житті прикладом застосування третьої моделі може стати продюсерська діяльність – це використання доходу від продажу дисків, фото, розробки онлайн-продуктів у сфері гейміфікації тощо.

У виборчому процесі ця модель використовується здебільшого клановими олігархічними структурами, які передбачають одержати значні бонуси у вигляді привілей при успішному просуванні свого кандидата на високі посади – це доступ до природніх надр, бюджетного фінансування певних сфер діяльності або приватизації певних стратегічних галузей. Прикладом є олігархічний вплив вітчизняних бізнесменів Рената Ахметова, Дмитра Фірташа, Ігоря Коломойського та інших на політичні сили шляхом фінансування життєдіяльності партій протягом багатьох років їх існування, що призвело до політичної кризи в державі, авторитаризму провладних партій на розвиток демократії в Україні.

Народне фінансування досить часто називають народним кредитуванням, яке науковці поділяють на два види (блоки), – фінансування юридичних осіб та фінансування фізичних осіб.

Найбільш розвиненим процес народного фінансування є в економічно успішних країнах, зокрема у Великій Британії, Франції, США, Німеччині (Zopa – британська краудфандингова платформа; Prosper Loans Marketplace – американська краудфандингова платформа; Smava – німецька краудфандингова платформа; Babylon – французька краудфандингова платформа). Однак вони лише за останнє десятиріччя стали популярними в публічній сфері діяльності, зокрема у виборчому процесі. На сучасному етапі малі та середні підприємства активно залучаються до виборчого процесу, залишаючи частку свого капіталу на ринку краудфандингової платформи.

Найбільших успіхів краудфандингові платформи мають в економічній сфері діяльності. В порівняні з 2012 роком у 2015 році щорічний приріст по даному виду фінансового капіталу збільшився з 2,7 млрд дол до 34, 4 млрд дол на 2021 рік прогнозовано збільшення майже в 13 разів. Звичайно, що найпопулярнішим є використання краудфандингової платформи в бізнесі та підприємництві, це 41,3 відсотки, тоді як в соціальних проєктах, до яких належить виборчий процес – всього 19 відсотків. Моніторингові дослідження свідчать, що у сфері бізнесу та підприємництві краудфандингові проєкти фінансуються за схемою народного фінансування, тоді як соціальні проекти – за схемою без винагороди. Виборчий процес, на думку автора, відноситься до соціальних проєктів краудфандингу.

Незважаючи на те, що краудфандинг виступає інструментом сучасного фінансування різноманітних глобальних проєктів у світі і поширений на світовому краудфандинговому ринку, однак більше 70 відсотків вкладень належить американським та європейським державам. Дослідники визначили рейтинг запровадження краудфандингу у країнах світу в соціальних проєктах. Так за даними 2015 року запровадження краудфандингу здійснено в такому порядку: Північна Америка, Азія, Європа. В поданій таблиці 2.5 наведено обсяги фінансування різних типів краудфандингу за 2015 рік.(див. рис. 2.5).

Таблиця 2.5.

Рейтинг запровадження краудфандингу на світовому ринку

Рейтинг	Назва країни	Обсяги фінансування
1 місце	Північна Америка	17,25 млрд дол
2 місце	Азія	10,54 млрд дол
3 місце	Європа	6,48 млрд дол

Як бачимо з таблиці, у світі найбільшим попитом на ринку краудфандингу користується краудлендинг, який виступає субінструментом фінансування, і суть якого полягає в тому, що одні фізичні особи мають можливості кредитувати інших. Завдяки запровадженню такого субінструменту загальна сума краудфандингу становила 25 млрд дол. Це свідчить про різку динаміку зростання краудфандингового фінансування за останні роки. Так для 2016 року характерним є те, що дія краудлендингу становила 70 відсотків від світового ринку. Однак, відповідно до стратегічного прогнозування ця динаміка до 2022 року матиме спадаючий характер і становитиме 54 відсотків.

Для розвитку вітчизняного краудфандингу характерний початковий етап, що відповідно до моделі Адізеса, який виокремлює 10 етапів розвитку організації – це період дитинства, коли організації, установи, кампанії отримують дуже мало реальних доходів, а цінність багатьох молодих засновників ідей, концепції – це любов і відданість засновників до організації, бажання зробити щось важливе для її розвитку та процвітання. Після етапу “зародження”, виникають загрози смерті вітчизняного краудфандингу у виборчому процесі на етапі “дитинство”, тобто виживання самої організації в соціумі, виснажливість проєктантів, їх небажання ділитися своїми повноваженнями та функціями з іншими, тобто, нерівномірно розподілити свої сили на короткотривалий термін становлення процесу розвитку вітчизняного краудфандингу. Зростання вітчизняного краудфандингу у виборчому процесі в період дитинства може забезпечуватися завдяки балансу,

що виникає між ростом і наявністю фінансових ресурсів. Якщо цей етап досягає стабілізації діяльності, то краудфандинг у виборчому процесі переходить до іншого життєвого циклу – "давай-давай" або "go-go". На рис. 2.1 подано етапи життєдіяльності краудфандингу у виборчому процесі за моделлю Адізеса (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. Етапи життєдіяльності краудфандингу у виборчому процесі за моделлю Адізеса

Особливістю розвитку вітчизняного краудфандингу є відмінності від світових моделей, що полягають у малорозвиненості платформ для краудфандингового фінансування та низьким рівнем реалізованих проєктів. Таке фінансування за моделлю краудлендингу на вітчизняному краудфандинговому ринку забезпечить лише потреби малого бізнесу і частину потреб населення, що унеможливлює фінансування виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління, а власних ресурсів вистачить для запровадження краудфандингових технологій лише на місцевий рівень.

З метою використання краудфандингових технологій у виборчому процесі на національному рівні в системі багаторівневого публічного управління України необхідно звернутися за технічною допомогою до європейських та американських краудфандингових кампаній. Такий досвід

уже існує у вітчизняній економіці на фінансування потреб у сфері гейміфікації, зокрема, у 2018 році на фінансування проєкту харківського інженера Романа Ландика на виготовлення навушників було використано 185 тис. дол., на ігрове кермо й педалі – 500 тис. дол.

Поки що вітчизняний досвід краудфандингового фінансування обмежується Українською біржою благодійності "Спільнокошт" та ін., що працюють у сфері соціально-гуманітарних проєктів.

У 2016 році "Приватбанк" створив платформу "КУБ", що означає – кредити середньому та малому бізнесу України. Однак фінансування виборчого процесу тут неможливе. Це пояснюється специфікою та особливостями краудфандингового фінансування виборчого процесу, до яких відносимо:

1. Відсутність законодавчого та правового регулювання краудфандингового фінансування виборчого процесу.
2. Відсутність розробки методології та "дорожньої карти" реалізації краудфандингового фінансування виборчого процесу.
3. Відсутність відбору механізмів мінімізації краудфандингового ринку для непрофесійних інвесторів у сфері краудфандингового фінансування виборчого процесу.
4. Відсутність краудфандингової платформи для фінансування виборчого процесу на всіх рівнях системи багаторівневого публічного управління.
5. Відсутність інформаційного та методичного забезпечення формування грамотності населення та Інститутів громадянського суспільства щодо їх участі у сфері краудфандингового фінансування виборчого процесу.
6. Не розробленість організаційно-правових засад для співчасті Інститутів громадянського суспільства у краудфандинговому фінансуванні виборчого процесу.

Прикладом для вітчизняного краудфандингового фінансування може бути світовий досвід США, в якому нині функціонує кілька сотень

краудфандингових платформ фінансування, у т.ч. з виборчого процесу. Серед них велику увагу заслуговує “Kichstarter” (www.kichstarter.com), яка є найбільш відкритою, відвідуваною платформою в Інтернет-ресурсах світу. Створена краудфандингова платформа “Kichstarter” в 2009 році задля збору коштів нових нереалізованих креативних ідей, з обов’язковою експертизою інвестиційних проєктів, що забезпечує високий рівень (індикатор) їх завершення. Кількість активних інвесторів на краудфандинговій платформі “Kichstarter” нині становить 15 млн осіб. Тому така платформа може бути зразком для створення політичного контенту краудфандингового фінансування виборчого процесу.

В європейському досвіді розглянемо краудфандингові платформи Франції, Іспанії, Німеччини.

Французька краудфандингова платформа “UIUIE” (www.uiuie.com), що створена у 2010 році, зібрала за останні роки близько 50 млн дол для фінансування понад 11 тисяч інноваційних творчих та громадських проєктів.

Іспанська краудфандингова платформа “Goteo” (www.goteo.org) також створена в 2010 році і спрямована на фінансування креативних інвестиційних проєктів у сфері освіти, охорони громадського здоров’я і представлена на кількох мовах, у тому числі мов меншин Іспанії – каталонською, баскською.

Німецька краудфандингова платформа “Betterhlaze” (www. detterhlaze.org), яка з 2007 року, зібрала близько 80 млн євро для реалізації понад 30 тисяч соціальних інвестиційних проєктів, що реалізуються в 185 країнах світу.

У виборчому процесі ці платформи використовуються для навчання учасників виборчого процесу, а також для надання освітньої цифрової грамотності населенню. Україна також може скористатися американським та європейським досвідом в умовах розвитку цифрової демократії.

Науковий аналіз забезпечення розвитку краудфандингових технологій у фінансуванні виборчого процесу в умовах розвитку цифрової демократії свідчить, що доцільно:

1. Уточнити сутнісні характеристики краудфандингової технології та краудлендингової моделі як інноваційних інструментів ресурсного механізму фінансування виборчого процесу
2. Розробити та ухвалити законодавче та правове регулювання краудфандингового фінансування виборчого процесу.
3. Розробити механізми співучасті інститутів громадянського суспільства у реалізації краудфандингової технології фінансування виборчого процесу.
4. Забезпечити інформування населення України щодо дії різноманітних краудфандингових платформ та технології участі у фінансуванні виборчого процесу та залучення інвесторів, донорів до цього процесу.

Першочерговим завданням для успішного функціонування краудфандингу у виборчому процесі України автор вбачає подолання психологічного бар'єру, який виникає в електораті щодо спільного (народного) фінансування кандидата в депутати чи на публічну посаду, та політичної партії, а також проблему, що стосується відсутності законодавчого регулювання краудфандингової технології фінансування виборчого процесу.

З метою подолання психологічної перешкоди доцільно скористатися зарубіжними моделями, які передбачають навчання виборців щодо їх участі в народному фінансуванні на краудфандингових платформах. Автор пропонує запровадити на Googl-платформі освітні курси, а також волонтерство як один з найпоширеніших перспективних процесів у наданні допомоги бажаючим взяти участь в цьому інноваційному проєкті.

Проблема вирішення відсутності законодавчого регулювання народного фінансування виборчого процесу є можливою лише за умов прийняття нового законодавства України у цій сфері діяльності. Поки що розробка проекту такого закону не анонсовано.

Вчені вважають, що завдяки народному фінансуванню виборчого процесу можна мінімізувати олігархізацію влади в Україні [77; 117; 209] та електорального абсентеїзму [117].

Загалом, упровадження краудфандингових технологій у фінансуванні виборчого процесу сприятиме демократизації електоральної участі громадян у виборах України.

У дослідницькому полі ресурсного механізму удосконалення виборчого процесу автором виокремлено ще один компонент – це публічна кібернетична соціалізація, термін досить новий, уведений до наукового обігу в 2005 році.

Дослідження поняття кібернетичної соціалізації здійснено науковцем В. Плешаковим, який під ним розуміє соціалізацію особистості в кібернетичному просторі, що відбувається під впливом і внаслідок використання нею сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій [18; 31; 273].

Продовжувачем вивчення теорії кібернетичної соціалізації став С. Бондаренко, який розглядає процеси використання технологій міжособистісної комунікації, соціальної навігації у конкретних віртуальних мережевих спільнотах та кіберпростору в цілому.

Н. Сергієнко також визначає кібернетичну соціалізацію як процес входження в інформаційне суспільство через адаптацію та активне засвоєння ними кібернетичного соціального досвіду, функціонування в суспільстві [206, с. 117].

Сьогодні ведено до вивчення поняття політичної кібернетичної соціалізації, яке є науково обґрунтованим. Автор дисертаційної роботи вважає, що логічним є припущення щодо доцільності аналізу не політичної, а публічної кібернетичної соціалізації. Публічні аспекти соціалізації особистості в кіберпросторі можуть досліджуватись, а також введено до наукової дискусії у сфері знань 281 "Публічне управління та адміністрування".

Під публічною кібернетичною соціалізацією автор розуміє адаптацію й інтеграцію особистості до публічного кіберпростору, що передбачає розуміння сутності мережевих комунікацій. Публічна кіберсоціалізація – це розуміння того, що віртуальний світ має дійсний ефект впливу на реальність.

Таким чином, адаптація й інтеграція особистості до публічного кіберпростору є показником рівня демократичного врядування, що впливає на

сталість розвитку суспільства, і виборчий процес, зокрема, є одним із факторів формування специфічних компетенцій демократизації виборчого процесу у мережевих виборчих технологіях, електоральної участі громадян, як невід'ємної складової виборчого процесу. Особистість, котра успішно адаптувалася до публічного кіберпростору, здатна адекватно реагувати на деструктивні підходи до комунікацій в мережі (тролінг, атаки ботів), розрізняти технології маніпулювання.

Мотивацією до розгляду кадрового підходу в ресурсному механізмі є аналіз порушень виборчого законодавства на останніх парламентських виборах 2019 року, який засвідчив недостатній рівень професіоналізму членів виборчих комісій, що не дало змоги Центральній виборчій комісії встановити результати виборів в окремих одномандатних виборчих округах. Адже постійні зміни до виборчого законодавства в Україні вимагають суттєвих змін як до проведення організаційно-методичних заходів виборчого процесу, так і до підвищення правової культури його учасників, удосконалення їх професійної підготовки. Тобто, розвиток професіоналізації суб'єктів участі у виборчому процесі є ще одним важливим компонентом ресурсного механізму.

Автором дослідження проаналізовано практику підвищення правової культури учасників виборчого процесу, яка передбачає застосування різноманітних форм правової освітницької діяльності, що сприятиме формуванню у них інтересу до проблем демократії, державотворення, усвідомленню своєї ролі у відносинах між владою і громадянином [22; 100; 169; 200; 216 та ін.].

ЦВК постійно здійснює організаційно-методичне і наукове забезпечення заходів, спрямованих на підвищення правової культури виборців та осіб, які входять до складу виборчих комісій, кандидатів, їх довірених осіб, уповноважених осіб політичних партій та офіційних спостерігачів [202; 219].

Для підвищення рівня правової культури та освіти населення, формування необхідних правових знань та шаноби до правових норм , Указом Президента України схвалено "Національну програму правової освіти населення".

Відповідно, на виконання Указу Президента України, ЦВК було розроблено та затверджено Типову програму підвищення кваліфікаційного рівня суб'єктів виборчого процесу, а також утворено Координаційну раду при Центральній виборчій комісії з питань підвищення правової культури учасників виборчого процесу в Україні [180; 181; 182; 187; 189; 190; 191; 192; 193].

Однак через відсутність нормативно-правових актів з питань навчання членів виборчих комісій, норм щодо матеріально-фінансового забезпечення навчального процесу реально здійснюються лише окремі види заходів, зокрема видання законів та нормативно-правових актів з питань організації виборів; проведення короткострокових нарад членів окружних та дільничних виборчих комісій; залучення міжнародної технічної допомоги для організації та проведення навчання членів виборчих комісій [244]. Таким чином, це мотивувало автора до визначення потреб, які необхідно забезпечити для підвищення правової культури учасників виборчого процесу. Основні з них наступні: розширення правових знань із питань виборчого законодавства; зростання правової свідомості; підвищення їх активності у виборчому процесі; формування правової культури громадян; уникнення порушень законодавства в процесі його застосування.

Одними із найважливіших для підвищенні правової культури учасників виборчого процесу є заходи, які затверджені відповідно до Концепції підвищення правової культури учасників виборчого процесу і референдумів в Україні, затвердженої постановою КМУ 31 січня 2001 року № 88, які направлені на концептуальну, інституційну та процесуальну складові підвищення правової культури виборців. Заходами передбачено конкретні дії певних державних установ, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій. У них враховуються конституційні права кожної людини на вільний розвиток своєї особистості при повазі до прав і свобод інших людей та обов'язків перед суспільством [186].

З метою підвищення правової та політичної культури кандидатів та їх довірених осіб, політичних партій, виборчих блоків партій та їх

уповноважених осіб автор дисертації рекомендує вжити комплекс практичних та консультаційних заходів [145].

Особливо актуальними є питання правової культури під час ведення агітації, насамперед за участі засобів масової інформації. Їх місце у виборчому процесі чітко визначено відповідними нормами законодавства. Дотримання цих норм є також важливою умовою для вільного формування волі виборців.

Більше того, у свій час було підготовлено проєкт Закону України "Про попередню підготовку членів виборчих комісій", який регулював би порядок попередньої підготовки осіб для роботи у складі окружних (територіальних) виборчих комісій (комісій референдуму). Цей задум донині не вдалося втілити в життя через різні причини [145].

Слід зазначити, що більш системна професійна підготовка членів виборчих комісій напередодні виборів народних депутатів розпочалася з 2002 року, вона проводилася консалтинговою компанією (Development Associated Inc. (DA Inc.) за участі членів Центральної виборчої комісії у межах проєкту Агентства США з міжнародного розвитку "Вибори і політичні процеси в Україні". Так напередодні виборів Президента України у 2004 році до навчання членів виборчих комісій були залучені такі громадські організації, як Всеукраїнське товариство "Знання", Комітет виборців України, коаліція громадських організацій "Свобода вибору", громадська організація "Інститут політичних студій" тощо. Враховуючи зміни виборчого законодавства та роль політичних партій у виборчому процесі, ЦВК навчала представників політичних партій, які працювали у виборчих комісіях як на парламентських виборах 2006 року, так і на позачергових виборах 2007 року.

З метою професіоналізації членів виборчих комісій у співробітництві з міжнародною спільнотою було розроблено плани, програми, затверджені навчально-методичні матеріали, які є основою для проведення семінарів-тренінгів для учасників виборчого процесу в регіонах України, підготовлено навчально-методичну у літературу для навчання та консультування членів виборчих комісій. Зокрема інститутом виборчого права було розроблено

стислий курс дистанційного навчання для членів виборчих комісій із запровадженням функціонуючої системи “Запитання-відповіді” для забезпечення як загальнодержавних, так і місцевих виборів. За результатами тестування 1655 слухачів отримали свідоцтва, наявність яких бралася до уваги ЦВК при формуванні керівного складу окружних виборчих комісій. Ця робота стала лише першим кроком у підготовці організаторів виборів.

З метою забезпечення реалізації повноважень ЦВК щодо підвищення правової культури учасників виборчого процесу, консультативно-методичного забезпечення діяльності виборчих комісій, навчання членів виборчих комісій відповідно до чинного законодавства України. Розпорядженням голови Центральної виборчої комісії 17 січня 2013 року № 4 створено робочу групу з питань прийняття в експлуатацію та змістового наповнення онлайн-системи навчання членів виборчих комісій та осіб, які претендують на призначення на керівні посади в окружних виборчих комісіях з виборів народних депутатів України [56; 78; 242].

Крім того, з метою підвищення ефективності роботи окружних виборчих комісій з виборів народних депутатів України, постановою Центральної виборчої комісії 31 січня 2013 року № 15 затверджено нормативно-правові акти, які визначають порядок навчання осіб, що претендують на заняття посад членів окружних та дільничних виборчих комісій [https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/2013_1_Visnik_Cvk.pdf].

На виконання доручення Голови Центральної виборчої комісії членами Комісії, керівниками структурних підрозділів Центральної виборчої комісії та членами робочої групи з питань прийняття в експлуатацію та змістового наповнення онлайн-системи підготовлено проєкт курсу з тестовим наповненням програми дистанційного навчання, проєкт методичних рекомендацій щодо використання дистанційного навчання, проєкт системи оцінювання знань членів виборчих комісій та осіб, які претендують на керівні посади [https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/2013_1_Visnik_Cvk.pdf)].

Варто зазначити, що представниками Координатора проєктів ОБСЄ в Україні проведено навчання працівників Секретаріату Комісії щодо користування онлайн-системою, а також вжито заходів щодо презентації роботи онлайн-системи дистанційного навчання членам Центральної виборчої комісії та керівникам структурних підрозділів Секретаріату Комісії. Це був перший крок до запровадження в Україні сучасних інформаційних технологій у сферу підготовки членів виборчих комісій [80; 186].

Таким чином, з огляду на наявність нормативно-правової бази, яка забезпечувала підвищення ефективності роботи окружних виборчих комісій, можна стверджувати, що цьому питанню в нашій державі приділяється увага. Однак робота в цьому напрямку не є системною, здійснюється за рахунок зарубіжних донорських (волонтерських) кампаній, а це є великим ризиком щодо їх втручання у виборчий процес нашої держави.

Вивчення концептуальних положень організаційно-методичного забезпечення виборчої кампанії свідчить, що Центральна виборча комісія за підтримки Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) в Україні протягом 2019 року організовувала навчальні семінари для членів дільничних виборчих комісій з питань організації підготовки та проведення позачергових виборів народних депутатів України 21 липня 2019 року. Протягом року проведено 333 тренінги для членів усіх ДВК звичайних виборчих дільниць. У навчанні були задіяні 104 тренери, сертифіковані Центром управління навчанням учасників виборчих процесів при ЦВК, які наприкінці другого кварталу 2019 року провели відповідні тренінги для членів окружних виборчих комісій. Про це йшлося в повідомленні Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) в Україні [сайт Міжнародної фундації виборчих систем (IFES)]. Навчання суб'єктів виборчого процесу в Україні в 2019 та 2020 роках організовувалося за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Британської допомоги (UKAID) [213].

Характеризуючи форми освітніх програм зазначимо, що найбільш поширеною є Виборча школа для представників та представниць

громадянського суспільства; тренінги з виборчих процедур для членів окружних та дільничних виборчих комісій; тренінги, науково-практичні конференції; практичні кейси з використанням інтерактивних методів навчання, як-от відкриті обговорення та робота в групах для кращого засвоєння учасниками порядку підрахунку голосів та розгляду скарг. У період з 20 до 27 червня 2019 року Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) у співпраці з Центральною виборчою комісією (ЦВК) та Центром управління навчанням учасників виборчих процесів (Тренінговим центром), провела 106 регіональних тренінгів для 2013 членів окружних виборчих комісій (ОВК), з яких за статтю взяли участь – 777 чоловіків та 1242 жінок. Навчання проводилися досвідченими тренерами з питань адміністрування виборів, які раніше взяли участь у спеціальному тренінгу для тренерів. Програма тренінгів охоплювала основні аспекти підготовки до проведення виборів, включно з питаннями взаємодії, співпраці з ЦВК та Центром управління навчанням учасників виборчих процесів (Тренінговим центром) [202].

Такі навчання спрямовані на опанування учасниками відповідної законодавчої бази і процедур з підготовки та проведення голосування, а також на роз’яснення їхньої відповідальності у виборчому процесі. Окрім того, особливу увагу булу приділено розгляду питань доступності, в тому числі специфічним процедурам голосування, а також порядку реєстрації та допомоги тим виборцям з інвалідністю, які хочуть голосувати на виборчих дільницях.

У 2019-2020 роках Міжнародна фундація виборчих систем (IFES) провела щорічну Виборчу школу для представників громадянського суспільства, місцевої влади та науковців. Цього року вона була присвячена темі виборчих систем та представництву жінок у політиці.

Іншою формою надання освітніх послуг для суб’єктів виборчого процесу в Україні є наукові конференції. Так у листопаді 2019 року Міжнародна фундація виборчих систем в Україні (IFES) разом Організацією безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ/БДІПЛ) та Харківським національним

університетом імені В.Н. Каразіна провели науково-практичну конференцію “Роль грошей у політиці та на виборах в Україні” [www.osce.org/uk/odihr/428918 56].

Конференція стала майданчиком для обговорення ключових питань, пов’язаних із політичним фінансуванням і фінансуванням виборчих кампаній в Україні, зокрема в контексті нещодавніх президентських і парламентських виборів. У конференції взяли участь вітчизняні й іноземні науковці, міжнародні експерти з політичного фінансування, експерти ОБСЄ/БДІПЛ зі спостереження за виборами, представники громадянського суспільства і студенти [249].

Цей захід надав можливість проаналізувати ключові аспекти політичного фінансування на останніх виборах в Україні. Наукові роботи були присвячені цілій низці тем – від розміщення політичної реклами у ЗМІ до зловживання адміністративним ресурсом та обсягів виборчих фондів партій і кандидатів.

Отже, ствердно можна сказати, що завдяки міжнародній підтримці, різним формам освітніх програм проводиться системна робота з підвищення фахового рівня учасників виборчого процесу в Україні. Саме курс Міжнародної фундації виборчих систем (IFES) “Демократія: від теорії до практики” розширився, залучаючи все більшу кількість учасників виборчого процесу [213].

За час інтенсивного навчання всі учасники навчились інтерпретувати і аналізувати виборче законодавство та розвинули навички, необхідні для вирішення таких питань, які можуть виникнути на законодавчому рівні на різних етапах виборчого процесу.

Оскільки свої демократичну та державницьку функції вибори можуть виконати лише за наявності розвинутого громадянського суспільства, актуалізується проблема поінформованості громадян про перебіг виборчої кампанії, що забезпечує відкритість і прозорість діяльності організаторів виборів в Україні. Процес інформаційного забезпечення виборів нерозривно пов’язаний із видавничою діяльністю Центральної виборчої комісії [249; 253].

Важливою функцією ЦВК відповідно до її повноважень, закріплених статтею 17 Закону України “Про Центральну виборчу комісію”, є впровадження законів України щодо проведення виборів та референдумів, а також здійснення консультативно-методичного забезпечення діяльності виборчих комісій та комісій з референдумів, приймання обов’язкових для використання в роботі комісій нижчого рівня. Саме тому видавничій діяльності ЦВК приділяється особлива увага.

На виконання цієї законодавчої норми ЦВК забезпечує виборчі комісії усіх рівнів методичною та нормативно-правовою літературою, зокрема методичними посібниками з питань застосування законодавства про вибори, збірниками нормативно-правових актів з різних питань організації виборчого процесу, спеціальними методичними посібниками для організаторів виборів.

Кількісний аналіз інформаційно-аналітичної, навчальної та методичної літератури з питань організації виборчого процесу свідчить про посилену увагу до ресурсного забезпечення.

Досвід проведення виборчого процесу в Україні за роки незалежності, висвітлив необхідність забезпечення відповідною літературою виборців, кандидатів на виборні посади, офіційних спостерігачів, політичні партії та інші об’єднання громадян; це зумовлено необхідністю захисту волі виборців від маніпуляцій і формування активної правової поведінки учасників виборчого процесу [169].

Одними з перших видань Комісії стали підготовлені спільно з Міжнародною Фундацією виборчих систем навчально-методичні посібники для членів дільничних виборчих комісій і виборців. Це фактично був перший крок до професійного навчання членів дільничних виборчих комісій. Згодом такі посібники видавалися в ході підготовки проведення кожних виборів, однак лише за фінансової підтримки міжнародних виборчих організацій з метою сприяння розвитку демократії в Україні та з метою впровадження досвіду розвинених демократичних країн в організації виборів [169].

Видавнича діяльність Центральної виборчої комісії зазвичай активно підтримувалася міжнародними демократичними інститутами. Основними фінансовими донорами видань були згадана вище Міжнародна фундація виборчих систем, Агенція США з міжнародного розвитку, Канадська агенція з міжнародного розвитку, Організація з безпеки і співробітництва в Європі [31; 210; 213 та ін.].

Один із ключових і найважливіших моментів організаційно-методичного забезпечення виборчої кампанії і просвітницької роботи, зокрема, полягає в тому, щоб вивести членів окружних виборчих комісій, які по суті є головною ланкою на виборах, на професійний рівень. Таке завдання виходить за межі суто навчально-методичного забезпечення у процесі організації виборів, оскільки тягне за собою зміни в законодавстві, а відтак, і в адмініструванні виборів, у способах взаємодії та потребує значного масиву методичної літератури. Видавнича діяльність Центральної виборчої комісії сприяє, по-перше, збереженню наукової і методичної спадщини правового забезпечення виборчого процесу, яка ґрунтується на історичному досвіді практичного застосування виборчого права. По-друге – забезпеченню підвищення рівня правової освіти організаторів виборів, удосконалюючи систему правовідносин, які виникають під час підготовки та проведення виборів; по-третє, саме за результатами видавничої діяльності Центральної виборчої комісії можливе фундаментальне узагальнення досвіду проведення демократичних виборів, який впливає на ефективність формування та функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, формування відкритого інформаційного простору виборчого процесу.

Висновки до розділу 2

У другому розділі відповідно до поставлених завдань автором розкрито бачення інституціоналізації виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління. Застосовуючи нормативно-правове регулювання та

структурно-функціональний підхід окреслено інституційне забезпечення електоральної участі громадян у реалізації конституційних прав в умовах демократизації суспільства.

Закцентовано увагу на активному залученні громадськості до централізованого розвитку виборчого процесу й ухвалення політико-управлінських рішень у його удосконаленні, забезпечення транспарентності, прогнозованості, що сприятиме зміцненню організаційних, нормативно-правових засад удосконалення виборчого процесу на усіх рівнях багаторівневого публічного управління.

Автором узагальнено визначення науковців у сфері публічного управління та адміністрування щодо дослідження терміну “інституціалізація виборчого процесу” та доповнено понятійне поле такими дефініціями як: електоральний маркетинг, електоральний менеджмент, публічна кіберсоціалізація. Так під інституціоналізацією виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління автор розуміє процес правового та організаційного закріплення соціально-політичного інституту, створення умов для його функціонування, складовими якого є нормативна і рольова системи, легітимація і легалізація.

Інституціоналізація, електоральний маркетинг і електоральний менеджмент автором запропоновані як сучасні інструменти реалізації інституціонального та електорального механізму у сферу публічного управління та адміністрування.

В структурі інституціонального механізму виокремлено основні підсистеми: організаційно-інституційну (структурно-функціональну), нормативну (регулятивну), інституційно-економічну, інституційно-фінансову, а також шість етапів його удосконалення, які регулюватимуться світовою передовою практикою, міжнародними стандартами на основі структурно-функціонального, процесного, інтеграційного підходів.

Окреслено важливість прийняття у 2019 році Виборчого кодексу України, а також розвиток функцій органів публічної влади щодо

забезпечення парламентського та урядового контролів за діяльністю суб'єктів виборчого процесу на національному рівні, зокрема ЦВК, ЦОВВ тощо.

Автором розроблено чотири організаційно-функціональні рівні інституціоналізації виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління. Так на першому політичному рівні суб'єкти публічного управління забезпечують формування інституційного та нормативно-правового забезпечення виборчого процесу. На другому загальнодержавному рівні, суб'єктами публічного управління якого є Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, здійснюється організаційно-структурне, методологічне та інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування виборчого процесу; координація діяльності суб'єктів публічного управління та синхронізація їх дій в удосконаленні виборчого процесу; узгодження та затвердження організаційно-методичних та інформаційних заходів. Третій рівень – відомчо-територіальний, представлений регіональними органами влади, територіальними підрозділами ЦОВВ, забезпечують реалізацію організаційно-методичних та інформаційних заходів на регіональному рівні в удосконаленні виборчого процесу. Четвертий рівень – місцевий, технологічний, суб'єктами якого є органи місцевого самоврядування, державні установи та організації, здійснює реалізацію організаційно-методичних та інформаційних заходів на місцевому рівні, розуміння єдиної публічної політики в удосконаленні виборчого процесу

За допомогою інноваційних інструментів – електорального маркетингу та електорального менеджменту розкрито потенціал електорального механізму удосконалення виборчого процесу, запропоновано його авторське визначення та виокремлено його функції; проаналізовано можливості застосування їх на різних етапах виборчого процесу.

Узагальнено досвід реалізації інтерактивних проєктів громадських об'єднань, зорієнтованих на збір інформації про порушення виборчого законодавства (Громадський Рух "ОПОРА" та ін.).

Розкрито умови запровадження краудсорсингу та краудфандингу у виборчий процес, їх вплив на реалізацію громадського контролю й народного фінансування виборчих кампаній політиків і партій, що є інструментом громадського контролю за фінансовим компонентом ресурсного механізму.

Уточнено умови реалізації електорального механізму, що може здійснюватися шляхом легітимізації процесу електронної участі виборців від початкового етапу інформування до процесу прийняття управлінських рішень у практичному впровадженні; залученням громадян засобами соціальних медіаресурсів до електоральної участі та супровід їх безпосередньої участі у виборчому процесі із використанням не лише засобів електронної демократії, але й можливостей публічної кіберсоціалізації; залученням інститутів громадянського суспільства до співпраці з органами влади на принципах партисипації засобами Інтернет-електоральних комунікацій.

Основні положення другого розділу дисертації викладено автором у таких публікаціях : [135; 136; 137; 138; 142; 145; 146].

РОЗДІЛ 3
ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Адаптація провідного світового досвіду в удосконаленні виборчого процесу в Україні

Сьогодні цифрові рішення, що використовуються на виборах, регулюються міжнародними інструментами, починаючи з Міжнародно-правових зобов'язань, що викладені в статті 21 Загальної декларації прав людини (1948), статті 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966) та статті 3 Протоколу Ради Європи до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Офіційні тлумачення положень зазначених вище документів, інших політичних зобов'язань та принципів, які визначені європейським правом та Нарадою у 1990 році з безпеки та співробітництва в Європі, зобов'язань, які стосуються організації виборчого процесу; Кодексу належної практики у виборчих справах 2002 року.

Рада Європи стала першовідкривачем у врегулюванні питання використання цифрових технологій у процесах голосування та підрахунку голосів. У 2004 році Радою Європи було ухвалено, Першу рекомендацію (Рекомендація CM/Rec-5 (2017), яка згодом змінила стандарти електронної демократії на цифрову [199].

Це єдиний міжнародний інструмент, який направлено на розробку методичних рекомендації з реалізації принципів європейського виборчого права, зокрема щодо методичних вимог до систем електронного урядування. Принципами передбачено реалізацію загального, рівного, вільного, прямого виборчого права та таємного голосування. А також дотримання організаційних засад виборчого процесу в встановлені періодичних проміжків часу.

Рекомендація CM/Rec (2017) складається із 49 стандартів, в яких

викладено детальні вимоги до електронної демократії у виборчому процесі. У пояснювальній записці до Рекомендацій вказано, що процедури впровадження лише електронного голосування та підрахунку голосів, нормативних актів з метою забезпечення планування цифрових рішень [270].

Зважаючи на те, що цифрова участь у виборах є дуже важливою з огляду на удосконалення виборчого процесу, у світі започатковано цілу низку ініціатив, які спрямовані на забезпечення широкої участі громадян на всіх етапах виборчого процесу. При цьому багато вітчизняних і міжнародних інституцій додатково впроваджують електронні технології та реалізовують рекомендації міжнародних організацій, які спрямовують свою діяльність на удосконалення виборчого процесу, – ООН, Світового банку та інших. Розглянемо їх більш детально.

Рада Європи. Електронні вибори в Раді Європи, яка профінансувала значну кількість дослідницьких проєктів, є одним із прикладів впровадження Європейської Ініціативи Громадян (2012 р.). З іншого боку, багато держав за прикладом РЄ почали використовувати електронні технології у межах таких ініціатив, як “Semantic Gov” та “FIT”, що функціонують в Європі, “Digital Government Society” (міжнародна некомерційна професійна спільнота, зосереджена на просуванні демократичного цифрового уряду шляхом проведення досліджень, розробки політики та поширення найкращих практик як для Канади, Сполучених Штатів Америки і Мексики, так і для інших країн світу) у Північній Америці. Метою зазначених проєктів є підтримка громадських ініціатив щодо впровадження цифрових технологій [31; 32; 209; 210 та ін.].

У межах програми “Горизонт” 2020 року проведено дослідження “Open Governance in the Smart City”, яке, на думку представників Європейської Комісії, передбачає створення цифрових технологій “smart city” – публічних сервісів для мешканців міст, які мають покращувати якість використання ресурсів та зменшувати негативний вплив на навколишнє середовище; які мають не лише забезпечувати інноваційні рішення для міської

інфраструктури, але й пропонувати нові можливості, за допомогою яких містяни зможуть управляти містом, приймати рішення, формувати свої ініціативи та втілювати задумане в реальність.

Експерти зазначають, що базовими принципами впровадження цифрових технологій “smart city” у виборчий процес мають стати інклюзивність, приватність та демократична відповідальність. На платформі цього проєкту є можливість ініціювати створення електоральних комунікацій. Дуже важливо задля відкритого управління залучити кожного громадянина [84; 150; 197; 241].

Європейська комісія за Демократію через Право у доповідях на світовому рівні неодноразово піднімала питання щодо використання засобів Інтернет-голосування відповідно до стандартів, які затверджені Радою Європи щодо віддаленого голосування. Держави було попереджено про вжиття необхідних безпекових заходів щоб мінімізувати ризики фальсифікувати результати виборів. З цією метою було виокремлено принципи інклюзивності, приватності та демократичної відповідальності, що відповідають європейській моделі демократизму виборчого процесу на різних рівнях.

Електронна система голосування, яка функціонує в зарубіжних державах (США, Канаді, Бразилії, Індії, Бельгії, Австралії, Естонії, Південній Кореї), а також експерименти з її частково використовуються у Великій Британії, Німеччині, Франції, Іспанії, Португалії, Італії, Норвегії, Швейцарії, Росії, Казахстані, Японії, Китаї свідчать про дотримання принципів відкритості, процесуальності, законності електронного голосування:

- по-перше, це організація віддаленого голосування (Passport ID та Інтернет), тобто, виборець під’єднує свою ID картку до кардридера, переходить на сайт ЦВК, вводить логін та пінкод та одночасно опрацьовується, зараховується та оприлюднюється онлайн;

- по-друге, це організація голосування на дільницях фізичними особами, де здійснюється підрахунок голосів електронними урнами (кожен бюлетень вкидається в цифрову урну, яка під’єднана до Інтернету, що

здійснює електронне зчитування бюлетеня, автоматично розпізнає голос та підраховує результати);

- по-третє, організація голосування за допомогою спеціальних цифрових терміналів із сенсорними екранами які можуть бути багатофункціональними й авторизуватися через Passport або ID-картку [241].

Міжнародний досвід запровадження електронного голосування націлює країни на використання різних видів матеріально-технічних засобів, найпоширенішими з-поміж яких є:

Vote-recording Technologies – це форма заповненого бюлетеня, який поміщають до виборчої машини, яка реєструє результат волевиявлення;

Punched Card – перфоровані карти використовуються разом із машинами для голосування, які залишають отвір у перфокарті;

Optical Scan Marksense – оптичне сканування передбачає здійснення виборчою машиною зчитування інформації оптичними засобами;

Direct-recording Electronic Voting System-DRE – електронна виборча система прямого запису, яка полягає в застосуванні запису голосу виборця за допомогою електронного дисплея, що обробляється за допомогою комп'ютерної програми [84].

У більшості штатів США законодавством дозволено попереднє голосування поштою. Система здебільшого схожа з країнами Західної Європи: виборцю за 3 тижні до дня голосування приходять пакунки з бюлетенями та зворотними конвертами, а потім він залишає заявку в місцевому муніципалітеті. В деяких штатах, зокрема – Флорида, Луїзіана, Меріленд, Міннесота та Юта організовують це онлайн. Так у штаті Юта та на Гаваях у 2020 році вибори відбулися лише за формою поштового голосування. В Колорадо, Вашингтоні та Орегоні голосування у такий спосіб уже відбувалося раніше.

З погляду українських реалій американська хаотична система виборів здається ідеальним місцем для маніпуляцій і фальсифікацій. Здавалося б, нема простішого, як влаштувати "карусель" на дільниці, де від виборця не

вимагають навіть документа. Або вкинути в поштову скриньку мільйони заздалегідь правильно заповнених бюлетенів. Але це не так. Насправді рівень фальсифікацій на американських виборах мізерний. Наприклад, за останні двадцять років виявлено всього близько півтисячі випадків фальсифікації поштових голосів. Ще більш показова статистика за "особистими" голосуваннями. Так за останні 14 років зареєстровано 34 випадки порушень, коли виборець намагався видати себе за іншого на дільниці. Массачусетський технологічний університет у квітні 2020 року оприлюднив результати дослідження, згідно з якими рівень "виборного шахрайства" в цілому по країні становить 0,00006%.

Дослідження Центру юстиції Бреннана за 2017 рік дає іншу цифру – 0,0009% [271]. Пояснення: жорстке покарання за шахрайство для громадян (наприклад в Іллінойсі – від штрафу $10 тис. до 10 років в'язниці); у кращому разі політична відповідальність для політиків (приклад Ніксона в США пам'ятають); налагоджена робота державної машини, здатної запобігати спробам фальсифікацій у їх зародку.

Розглядаючи досвід інших країн, автором відзначені тенденції до наслідування американської виборчої системи на засадах національних законодавчих, демографічних, релігійних традицій. Розглядаючи досвід зарубіжних держав, відмітимо спільні тенденції щодо електронного голосування.

У Бразилії обладнання DRE використовується ще з 1989 року, а оновлена його система була успішно використана на президентських виборах у 2010 році [271].

Венесуельці вперше перейшла на обладнання DRE у 2004 році, не зважаючи на те, що електроне голосування запроваджено з 1998 року [271].

В Нідерландах обладнання для голосування почали застосувати з 1969 року, а лише з 1990-х років було запроваджено електронне голосування. Лише з 2000 року використали обладнання DRE, на якому голосує майже 90% виборців.

Однак в Нідерландах повернулися до традиційних паперових бюлетенів, однією з причин є тиск противників технологій на виборах у 2008 році.

В Норвегії з 2011 року місцеві вибори проводяться через Інтернет, а вже з 2012 році Бельгія також успішно застосовує систему DRE для парламентських виборів.

У 1990-х було організовано експериментальні вибори з використанням сучасних технологій голосування Асоціацією виборчих комісій і Виборчою комісією Великої Британії в контексті місцевих і парламентських виборів Європейського Союзу. Проте останніми роками небажання користуватися обладнанням для електронного голосування зросло, окрім Лондона.

У Франції система DRE та Інтернет-технологія голосування використовувалася на експериментальній основі.

В Естонії в одній з перших пострадянських держав з 2005 року було запроваджено вперше електронне голосування на виборах до місцевих рад, а з 2007 року вже на парламентських виборах. Окрім того законодавчо введено з 2002 року електронний підпис виборців, більшість потенційних виборців використовують електронні картки.

Швейцарія як країна референдумів, використовує 90% традиційний метод голосування. З 2005 року були запроваджені пілотні проєкти у таких кантонах як Невшатель і Цюрих, а нині в 13-ти з 26-ти кантонів. Подальше запровадження електронного голосування дозволить провести однозначну авторизацію/верифікацію виборця, що викликає невдоволення швейцарської демократії. Тому окреслено стратегії розвитку Інтернет-ресурсів щодо партисипативної участі громадян в державному управлінні [165].

У Фінляндії експериментальне використання електронної системи голосування, однак прийнято рішення користуватися традиційною.

Цікавим для нас є досвід Південної Кореї, яка одна з перших в Азії з 2005 року використовує електронне голосування, а за нею впроваджували як експеримент Японія, Тайвань, Гонконг.

Система електронного голосування отримала широке визнання також в

Індії. З 1989-1990 років здійснювали голосування на електронному пристрою, що не приєднаний до жодних інтернет-мереж, а результати фіксуються лише членами регіональних виборчих комісій. Коди команд “зашиті” безпосередньо у мікросхему, тому ця система стійка до несанкціонованого втручання [165].

У 1998 році рішенням Уряду Австралії було ухвалено використання Інтернет-голосування на виборах у Новому Південному Уельсі. Оголошено конкурс для створення електронного продукту, який потім віддали на експертизу відомій третій стороні. EVACS як один з видів програмного забезпечення Уряд Австралії опублікував у формі PDF-файлу за умов наявності певного коду для користування, що стало доступним для ознайомлення та безпосереднього опробуванні на урядовому сайті.

Філіппінці використали систему голосування OMR ще у 2010 році, яку постачає “Smartmatic Corporation”. Завдяки швидкій передачі результатів вони довідувалися про переможця президентських виборів протягом 48 годин [165].

Під час муніципальних виборів у Новій Шотландії 2016 року виборцями використовувалися не тільки бюлетені на виборчих дільницях, а також й телефонні апарати для онлайн-голосування. Виборець вводив на телефоні дату народження та пінкод, а потім здійснював голосування за свого кандидата.

Ще з 2010 року в Канаді йдуть перемовини щодо можливості запровадження електронного голосували. Основна причина невикористання механізму електронних виборів пов’язана з кібернетичною загрозою демократизації Канади. В окремих провінціях Канади використовується механізм електронного голосування, однак він не набув популярності.

В Мексиці особливості голосування визначаються за моделлю італійської системи: виборці одержують поштою бюлетені, а також конверти зі зворотними адресами, які в заповненому вигляді будуть надіслані в посольства або консульства держави.

Результати аналізу світового досвіду свідчать про впровадження не лише інноваційних підходів та технологій до виборчих процесів протягом

останнього десятиріччя, а й зростання рівня відповідальності громадян, які перебувають за кордоном, за участь у волевиявленні.

Серед суттєвих тенденцій виборчого процесу – зростання активності молоді, основними мотивами якої стало перенесення принципів цифрової демократії у виборчий процес – прозорість, довіра, безпека, інклюзія, гендерна рівність, клієнтоорієнтованість, підсилення розвитку місцевого бізнесу, консолідація та гнучкість (бажання змінюватись та вчитися), довіра та безпека, сервіси для мешканців, освіта та дослідження, інновації, розвиток цифрової інфраструктури та технології [97].

Новації у сфері цифрової демократії демонструє й Швейцарія, де щороку створюються нові механізми взаємодії громадськості з владними структурами для проведення різноманітних референдумів. У країні були спеціально розроблені або ж адаптовані платформи для участі громадян у прийнятті вагомих політичних рішень. Зокрема, портал Федеральних зборів (www.parlament.ch) містить низку інтерактивних функцій для громадян, де за допомогою лише одного натискання громадяни отримують змогу переглянути всі виступи депутатів та залишити свої коментарі. Дані про всі виступи та публічні звернення депутатів парламенту укладені в алфавітному порядку, у залежності від прізвища депутата, тому в користувачів не виникає труднощів із пошуком необхідної інформації [97].

В зв’язку з проблемою глобальної загрози світу – пандемією COVID-19, яка підсилює й так існуючі ризики та загрози соціально-економічним та політичним умовах розвитку демократії, зарубіжні країни розглядають моделі впровадження електронної виборчої системи в перехідному стані до пост-пандемії. Так США продемонстрували трансатлантичні суперечності у відносинах зі старою Європою, зокрема Німеччиною, Англією, Італією.

Важливими для України є президентські вибори сусідньої держави Польщі, які також відбуваються в умовах пандемії, а перенесення дати їх проведення через пандемію вплинули на падіння рейтингу діючого президента А. Дуди.

З’являються окрім політичних і правові колізії через перенесення виборів із-за пандемії.

Отже, усі наведені приклади свідчать, що інструменти цифрової демократії зарубіжних країн можуть бути використані за умов, якщо підтримуються органами публічної влади, якщо триває реальний діалог між публічними службовцями та громадянами, а також за умови відповідного фінансування.

3.2. Модель реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в умовах цифрової демократії

Після позачергових президентських виборів, що відбулися 25 травня 2014 року, встановлено, що Інтернет-комунікації є невід’ємною складовою сучасних електоральних процесів в Україні. Усі громадяни України переконалися в тому, настільки концептуально, інституціонально та ресурсно вони відрізнялися від попередніх. Тому в поданому дослідженні автор намагається розкрити низку проблемних питань, які набули актуальності при порівнянні президентських виборів 2014 та 2019 років, інтенсивність яких залежала від багатьох чинників, передовсім технологічних, Інтернет-комунікацій.

Президентські кампанії 2014 та 2019 років суттєво відрізняються одна від одної. Суспільні та соціально-політичні умови мали значний вплив на виборчу кампанію 2014 року, її медійну, комунікаційну й електоральну складові, електоральну поведінку та участь громадян України у виборах. У 2014 році спостерігалась зміна мотивації виборців. Вчені зазначають, що Революція Гідності визначила нові вимоги до лідерський якостей народних керманичів [15; 16; 41; 50; 203]. На думку автора, вони проявилися в нових умовах, пов’язаних з анексією РФ АРК та військовими подіями, які розгорнулися на Сході України. Вперше в період виборчого процесу набули визнання мережеві комунікації в електоральному процесі, що й визначило хід

і результати виборів 2014 року.

Посилаючись на опитування експертів, узагальнених автором, зазначимо, що Інтернет-ресурси мали значний вплив на комунікацію кандидатів на посаду Президента України. Їх частка складала більше за 30% серед інших форм передвиборної комунікації.

Під час виборної кампанії кандидати мали доступ до нових медіа. Так, за поданням Інтернет-видання у більшому обсязі оприлюднювалася інформація про найбільш рейтингових кандидатів, однак значно пасивніше згадували інших кандидатів – в основному в статтях про соціологічні опитування громадян. Стисла у часі виборна кампанія відображалася через ЗМІ, в яких друкувалися програми кандидатів та політичних сил з висвітленням проблем, які мали місце на окупованих територіях Донбасу та АРК [21; 24; 170; 205].

Президентські вибори 2014 року були визнані демократичними. Міжнародна місія Світового Конгресу Українців (СКУ) в своїх аналітичних документах зазначила, що вибори в Україні, які відбулися 25 травня 2014 року, відповідають міжнародним стандартам [33].

За рішення Парламентської Асамблеї Ради Європи президентські вибори в Україні, які відбулися 25 травня визнані як чесні, прозорі та такі, що відповідають принципам транспарентності.

Президентські вибори 2019 року мають відмінності від попередніх виборів перш за все високою активністю зареєстрованих кандидатів у Президенти України. Їх виборчі кампанії характерні високим рівнем конкуренції, рекордною кількістю заявлених кандидатів на пост Президента України. В таблиці 3.1. відображена динаміка кількісного складу кандидатів на посаду Президента України від перших виборчих перегонів.

Незважаючи на те, що представники Громадської мережі “ОПОРА” інформували суб’єктів виборчого процесу щодо фінансово-економічних порушень, порушень принципів транспарентності щодо несвоєчасності подання звітності за витрати на виборчий процес рейтинговими кандидатами

до офіційного проголошення результатів виборів, вони не були притягнуті до кримінальної чи адміністративної відповідальності за передчасну агітацію.

Таблиця 3.12

Динаміка кількісного складу кандидатів на посаду Президента України

№	Рік виборів Президента України	Кількість кандидатів
1	2019	44
2	2014	23
3	2010	18
4	2004	26
6	1999	15
7	1994	6

Особливістю виборчого процесу 2019 року визнано відмову найбільш рейтингового кандидата Володимира Зеленського проводити агітаційну роботу з населенням в її традиційних формах, при тому, що діючий Президент України, Петро Порошенко, активно поєднував статус кандидата з виконанням посадових обов'язків в офіційний період виборчого процесу [161].

Статистичні дані МВД України засвідчили, що 71 відсоток, або 457 складених протоколів щодо здійснення адміністративних правопорушень (із 642 протоколів), стосувалися порушень щодо агітаційних матеріалів без вихідних даних, які були розміщені на бігбордах та рекламних щитах. Зазначені агітаційні порушення були спрямовані на передчасну агітацію виборців [161].

Контрольні органи влади, зокрема, ЦВК і НАЗК здійснили контроль за фінансовими звітами фондів кандидатів у Президенти України та термінів їх оприлюднення і зафіксували відповідні фінансові порушення, що стосувалися приховування витрат на організацію виборчого процесу [202].

Громадська мережа “ОПОРА” протягом виборчого процесу зафіксувала окремі випадки підкупу виборців про які інформувала в ЗМІ, Національну поліцію.

Зазначимо, що президентська виборча кампанія супроводжувалася різноманітними інформаційними оголошеннями від правоохоронних органів та суб’єктів, які представляють виборчий процес про порушення із ознаками злочинних дій. Генеральною прокуратурою України та Службою безпеки України було виявлено спроби підкупу кандидата Юрія Бойка з метою схиляння його до відмови від балотування.

Зареєстровано також, що окремими кандидатами тіньовим способом здійснювалася оплата праці членам виборчих комісій та компенсації виборцям витрат за проведення додаткової агітаційної роботи.

Конфліктною ситуацією були випадки реалізації місцевих програми, які мали на меті надання одноразової матеріальної допомоги громадянам України в умовах виборчого процесу, зокрема тим, хто проживає на території Сходу та Донбасу. Такий електоральний маркетинг характеризувався використанням коштів кандидатів через партисипативні місцеві бюджети для підкупу населення в період виборів [161].

Електоральний маркетинг в період виборчих перегонів 2019 року характерний для найбільш рейтингових кандидатів – Петра Порошенка та Володимира Зеленського, спрямованість агітаційних кампаній яких залежала від виборчих турів. Основний акцент першого туру виборів було зосереджено на позитивних матеріалах в ЗМІ, соціальних мережах про особистість кандидатів (61 відсоток опублікованих дописів на підтримку Володимира Зеленського, та 62 відсотки дописів, які направлені на підтримку Петра Порошенка). У меншій кількості було виявлено постів, які дискредитували обох рейтингових кандидатів (близько 20 відсотків дописів щодо Володимира Зеленського та 42 відсотки – щодо особистості Петра Порошенка) [161].

Під час другого туру виборів значно активізувалася робота з дискредитації обох кандидатів на посаду Президента України (58 відсотків

дописів – щодо Петра Порошенка, а 80 відсотків – щодо Володимира Зеленського [161].

Подібні зміни продемонстрували їх бажання дискредитувати один одного, а не комунікувати з електоратом.

Таким чином, 2019 рік ознаменувався виборами Президента України, які втретє проводилися в умовах російсько-української війни, тимчасової окупації Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей. Голосування в прифронтових районах було проведено лише у 199 територіальних округах з 225.

В умовах тимчасової окупації частини території України виборчий процес характеризувався особливою відповідальністю державних органів влади. Зокрема, ЦВК та правоохоронні органи забезпечили високий рівень національної безпеки виборів, включаючи кібернетичну, соціальну та політичну безпеку суб'єктів виборчого процесу. Внутрішнє переміщення громадян, спровоковане збройною агресією сусідньої держави, вимагало належного інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в питанні визначення тимчасового місця голосування.

Парламент України на період виборів прийняв об'єктивне законодавче рішення щодо заборони представникам РФ від країни-агресора бути в складі міжнародних спостерігачів на виборах Президента України. Дане рішення вважаємо легітимним [202].

Виявлено ряд суттєвих недоліків, які впливали на якість виборчого процесу. Серед них доцільно зазначити наступні:

1. Важливі для майбутнього суспільства президентські вибори проводились на основі діючого застарілого законодавства, що було одним з найбільш складних питань виборчого процесу [244].

2. Водночас, неефективними залишались положення законодавства щодо застосування санкцій за злочини проти виборчих прав громадян.

3. Не вдалося Верховній Раді України прийняти Виборчий кодекс, а також доповнити діюче законодавство – Кримінальний кодекс та Кодекс про

адміністративні правопорушення, про невідворотність покарань за порушення під час виборчого процесу.

4. Не був ухвалений Верховною Радою України розроблений законопроєкт про посилення спроможності держави щодо запобігання та розслідування виборчих правопорушень громадян.

5. Законодавством України не врегульовувало питання передвиборчої агітації в соціальних мережах, що вплинуло на відсутність норм з протидії тіньовим фінансово-економічним діям кандидатів.

6. Закони України та підзаконні акти не враховували масового переміщення виборців із тимчасово окупованих територій та внутрішньої трудової міграції.

7. Законодавством не забезпечено повноцінного права офіційних спостерігачів від громадських організацій щодо їх участі у засіданнях та нарадах ЦВК [202; 244].

За даними Громадської мережі “ОПОРА”, офіційний етап виборчого процесу був розпочався партіями та кандидатами передчасно. Це стало однією з проблем щодо дотримання демократичних стандартів виборів. Вперше ЦВК здійснила офіційне попередження кандидатам, що претендували на пост Президента України і порушили законодавство в частині термінів проведення агітації. У дослідженні автор скористався експертними оцінками, здійсненими у сфері дотримання міжнародних стандартів у виборчому процесі С. Гайдая, А. Баштового, Д. Богуш). На їх думку, інноваційні інструменти та технології, постають надійним ресурсом для розвитку цифрової демократії.

Однак відзначимо й суттєві відмінності між виборчими процесами 2014 і 2019 роками. Суттєвою тенденцією виборчого процесу 2014 року є активна участь людей переважно літнього віку у голосуванні та електоральній комунікації, які не користуються соціальним або інтернет-мережами. Тоді як на виборах 2019 року, більшість виборців активно вже користувалися Інтернет-платформами як засобом спілкування з кандидатами [30].

Аналіз президентської виборчої кампанії 2019 року дає змогу

виокремити важливі аспекти, які характеризують функціональне та змістове наповнення Інтернет-ресурсів виборчого процесу. Це пов'язано з існуючими проблемами цифрового розриву та наявністю електорального абсентеїзму, характерного для молоді. На президентських виборах 2014 року середній вік виборця складав 47 років, відповідно, у 2019 році – 45 років, що свідчить про зменшення віку виборців [74].

Проблема цифрового розриву характерна для обох президентських кампаній. В соціологічних дослідженнях зазначена позитивна тенденція, яка характерна збільшенням кількості Інтернет-користувачів – з 17,9%/ у 2010 р. до 29,3% у 2014 р. та 43,4 % у 2019 році [74].

Важливо, що президентські вибори 2019 року були визнані такими, що відповідають позитивній оцінці рівня демократичності виборчого процесу в Україні.

Таким чином, в Україні відбуваються цифрові трансформації, які вимагають як ефективної діяльності органів публічної влади, так і активної позиції громадянського суспільства, політичних сил. Спільна діяльність у цьому разі стає підґрунтям для реалізації відповідної державної політики на центральному, регіональному та місцевому рівнях [145; 147].

Інтеграція між сервісами цифрової демократії призведе до підвищення рівня їх прозорості, публічності електоральної комунікації, доступності здійснення електронних виборів в Україні. Проте це можливо лише за наявності узгодженої нормативно-правової бази у сфері цифрового врядування та єдиних підходів і стандартів до формування відповідних інструментів у виборчому законодавстві. З часом уніфікація стандартів та підходів до функціонування інструментів цифрової демократії може сприяти інтеграції з міжнародними та окремими національними продуктами інших країн у сфері цифрової демократії.

Цифрова трансформація в Україні на місцевому рівні активно здійснюється з 2017 року і має чимало позитивних здобутків , які стосуються як окремих локальних рішень, так і тих, які взаємодіють з національними

продуктами та інструментами, наприклад електронні петиції. Подальша трансформація електронної демократії в цифрову потребує ухвалення системних правових документів, які б визначали ключові пріоритети, а також запровадження сталих інституцій та процесів, які б займались впровадженням новітніх цифрових інструментів. На відміну від електронної, цифрова демократія на місцевому півні повинна мати більш широкий практичний вимір з метою підвищення рівня довіри громадян до влади, особливо у міжвиборчий період як на рівні міського голови, міської ради, окремих депутатів, так і на рівні інших інституцій об'єднаних територіальних громад.

Регіональні чи муніципальні (місцеві) Концепції цифрової демократії мають стати такими правовими актами, які будуть визначати зрозумілі механізми цифрової демократії для громадян, представників бізнесу, зокрема компаній-виробників стартапів.

Здійснене автором теоретико-методологічне обґрунтування особливостей удосконалення виборчого процесу сприяло розробленню структурно-функціональної моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні, яка базується на основоположних принципах, технологіях та використанні відповідних інструментів публічного управління, спрямованих на задоволення електоральних потреб громадян як суб'єктів виборчого процесу, їх співпрацю з органами влади. Моделювання механізмів удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління України в умовах цифрової демократії зображено автором на рис. 3.1.

Важливо розуміти, що формування політики використання інструментів цифрової демократії на національному, регіональному чи місцевому рівнях потребує врахування наявного рівня демократії, довіри до владних інститутуцій та готовності до взаємодії. Недержавні громадські організації вже стали повноправними гравцями в процесах прийняття рішень.

Рис. 3.3 Модель реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні

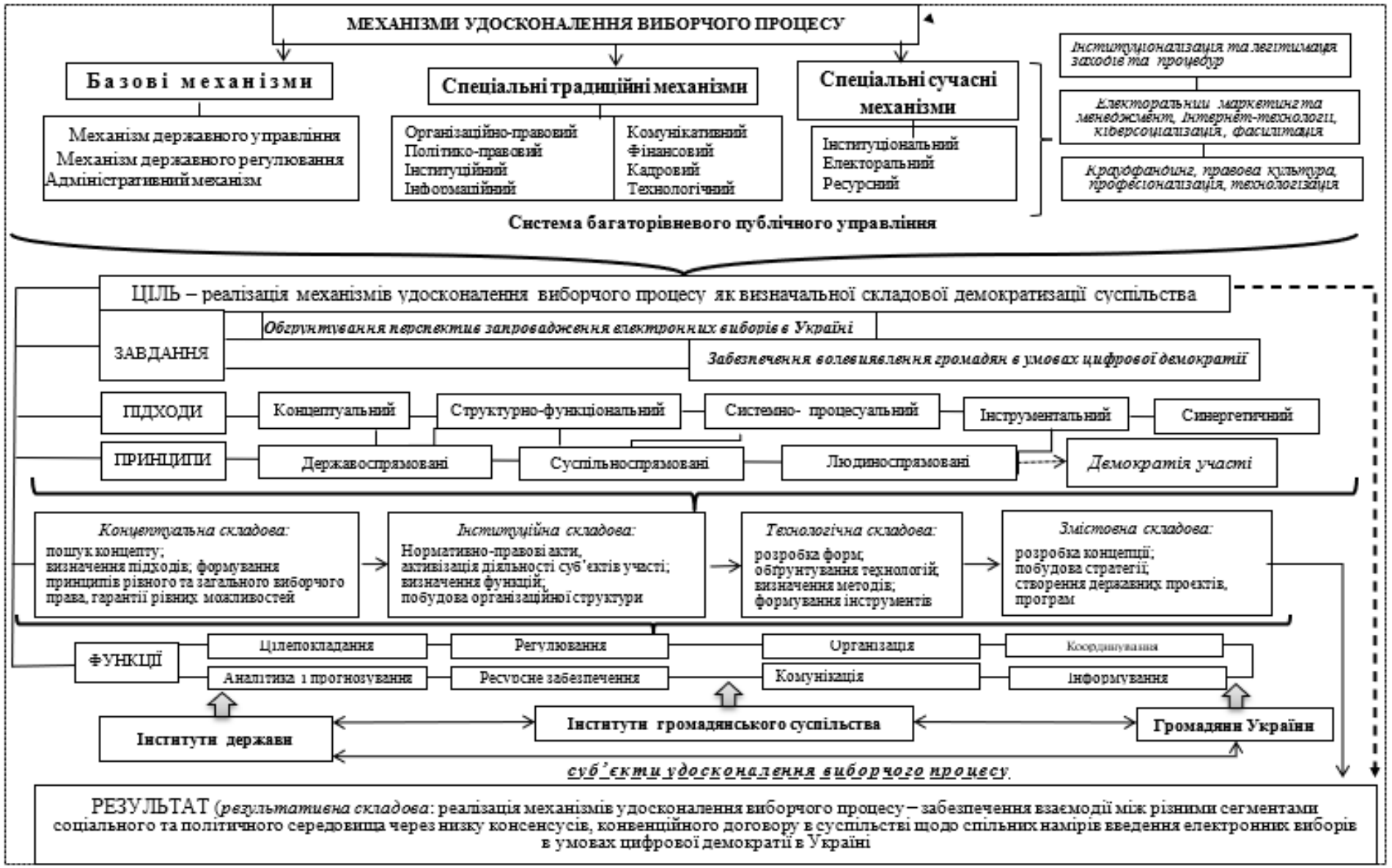

Під час стрімкого розвитку цифрових технологій, структурних змін у державних інституціях та постійного запиту на зміни від суспільства, саме недержавні організації мають можливість здійснити значний вплив на механізми налагодження взаємодії між органами влади та громадянами.

Громадянське суспільство бере частину відповідальності за ефективний і сталий розвиток держави. Це відображено в авторській моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні. Як бачимо, на рис. 3.1 автором вверху виокремлено всі три види механізмів удосконалення виборчого процесу відповідно до їх класифікації, здійсненої нами в параграфі 1.3: *базові* – державного управління, державного регулювання та адміністративного менеджменту; спеціальні традиційні та спеціальні сучасні, які тут же на схемі перелічуються. Всі зазначені на схемі механізми є складовими системи багаторівневого публічного управління в Україні, тобто можуть застосовуватися на національному, регіональному та місцевому рівнях, про що було детально зазначено в параграфі 1.3.

Серцевину моделі становить науковий апарат та наукові засади дослідження, які відображають ціль, завдання, підходи та принципи. Так Державоспрямовані принципи направлені на реалізацію базових механізмів, суспільноспрямовані – на реалізацію спеціальних традиційних механізмів, а особистісноспрямовані – на реалізацію спеціальних сучасних механізмів, які стали основою нашого дослідження.

Кожен з механізмів, до якого б виду він не належав, має концептуальне, інституційне, технологічне та змістове наповнення, що сприяє розкриттю його характерних особливостей, спільних та відмінних ознак у структурно-функціональному призначенні, тобто – інститутам держави, інститутам громадянського суспільства чи громадянину. В моделі обов'язковою складовою є суб'єкти удосконалення виборчого процесу, які окреслені через їх структурно-функціональну діяльність і спрямовані на взаємодію всіх механізмів з удосконалення виборчого процесу в умовах цифрової демократії в Україні.

Таким чином, побудована модель відображає систему взаємодію всіх механізмів з удосконалення виборчого процесу, що здійснюється за допомогою відібраних з цією метою інструментів, підходів, принципів суб'єктами участі виборчого процесу – виборцями, кандидатами, партіями, громадськими інститутами та інститутами держави (органами влади).

У Звіті Світового Банку стосовно світового розвитку за 2015 рік (World Development Report) звертається увага на те, як люди насправді думають та приймають рішення, використовуючи дані різних досліджень, а не просто роблячи власні припущення [74].

А вже у звіті Світового Банку стосовно зміни характеру праці за 2019 рік [74] (World Development Report "The Changing Nature of Work") зроблено акцент на тому, що цифрові технології дозволяють компаніям швидко нарощувати або скорочувати масштаби своєї діяльності, розмиваючи межі компаній і кидаючи виклик колишнім моделям виробництва. Більше того, цей звіт став прикладом транспарентності, адже в процесі роботи над документом його щотижня публікували в мережі Інтернет для ознайомлення громадськості та обговорення.

На думку автора, цифрова ера порушила баланс сили між державою та громадянами, зробивши питання суверенності більш гнучким, і якщо державний суверенітет і влада трансформуються, – це забезпечить не тільки використання цифрових технологій, але й органічне поширення попиту на прозору діяльність органів влади, участь громадськості в політичних процесах, публічних заходах.

У рейтингу "Nations in Transit 2020", що є дослідницьким проєктом Freedom House з питань демократії, Україна розглядається як країна з перехідним урядом або гібридним режимом. Відповідно до рейтингу, Україна отримала 4,64 бали. Рейтинги базуються на шкалі від 1 до 7, де 1 – це найвищий рівень демократичного прогресу, 7 – найнижчий.

Із семи категорій, варто відзначити категорії “Національне демократичне урядування” – 5,75, “Локальне демократичне урядування” – 4,75, а категорія “Громадянське суспільство” – 2,75 [84]. Відповідно до цього дослідження, можна стверджувати, що громадянське суспільство є вагомим і значним учасником у ході формування загального демократичного процесу.

Водночас однією із значних проблем у сфері цифровій демократії є низький рівень обізнаності громадян. Тому без ефективного розуміння самих процесів, важливості інструментів та спільної відповідальності виборчі процеси не будуть ефективними. Дослідження сталого розвитку цифрової демократії вказує, що особливу увагу варто приділити цифровим компетенціям громадян та їх бажанню використовувати ці інструменти у виборчому процесі. Необхідно усвідомити, що як представники органів публічної влади, так і громадські організації, які працюють у цій сфері при просуванні інструментів цифрової демократії мають розуміти, яку вигоду отримають кінцеві бенефіціари, тобто користувачі.

Окрім цього, дуже важливим аспектом, який потребує підсилення з боку громадських організацій, є широка інформаційно-просвітницька кампанія серед громадян стосовно користування інструментами цифрової демократії, тому важливо зазначати, які конкретні проблеми громадян та громади вирішуються.

Важливим питанням є й проблема цифрової нерівності. Разом ці аспекти можуть призвести до домінування цифрової меншості над іншими користувачами, чого не можна допускати заради збереження репрезентативності усіх цільових груп при прийнятті та подальшому впровадженні рішень органами публічної влади.

Частина громадськості чи представників органів публічної влади може просувати позицію, що потрібно очікувати моменту, коли громадяни самі захочуть користуватись інструментами цифрової демократії. Проте цей аргумент не є виправданим, оскільки значна частина управлінських процесів

стосуються більшості громадян. Відповідно, наслідки прийнятих рішень будуть стосуватись всіх, а не лише тих, хто брав участь у процесах формування рішення. Виключність певних категорій звужує легітимність прийнятих рішень, на противагу ситуації, якби були представлені усі цільові групи.

Тому варто визначити два можливих варіанти розвитку цифрових інструментів у виборчих процесах. Перший – за яким впроваджується обов'язковість користування ними, другий передбачає інші методи мотивації задля користування цифровими інструментами.

І саме недержавні інституції можуть стимулювати залучення громадян до виборчих процесів через використання цифрових інструментів. Власне, така системна діяльність призводить до того, що поступово налагоджується взаємодія між громадянами та органами публічної влади. Важливо не лише проводити інформаційно-просвітницьку діяльність, але системно піднімати питання того, яким чином розширювати коло зацікавлених громадян, котрі беруть участь у процесах прийняття важливих для населеного пункту чи країни рішень.

Громадські організації можуть взяти на себе функцію донесення проблем чи потреб мешканців до органів влади, що знижуватиме конфліктність та напругу у взаємовідносинах у межах населеного пункту. Отже, автор розкрив, як відбувається життєвий цикл від ініціювання проблеми до спільного впровадження обраного рішення, обрання додаткових заходів для корегування чи зміни певної ситуації.

Зазначений приклад діяльності недержавної організації доводить, що потрібна постійна анімація для суб'єктів взаємодії при прийнятті рішень. В Україні вже створено багато дієвих та ефективних програмних продуктів, спрямованих на покращення життя мешканців, проте самі громадяни про них можуть не знати, не вміти ними користуватись, чи, можливо, існують проблеми, для вирішення яких розроблений продукт є неактуальним у цьому регіоні чи населеному пункті. Нами запропоновано використовувати механізм,

у межах якого недержавні організації стимулюватимуть впровадження процесів цифрової демократії. Інститути громадянського суспільства у такому разі можуть стати каталізатором впровадження цифрової демократії.

Саме розуміння реформ, використання новітніх цифрових технологій та активний діалог влади з громадою сформують *ті цифрові компетенції*, які варто поширювати на місцевому рівні. Цифрова демократії стає простором для спільної взаємодії органів влади, громадян та інститутів громадянського суспільства через використання цифрових інструментів [6; 254; 256 та ін.].

Цифрова демократія – це не лише технології, інформаційне включення певних груп та інфраструктура, але й інструмент забезпечення довіри як до самих інструментів, так і до діалогового процесу, а зрештою, і до результату, який випливатиме із якісного/неякісного процесу співпраці та розподілу відповідальності в межах певного населеного пункту. Для налагодження процесів цифрової демократії важливо мати ефективний механізм залучення громадян.

Задля оптимізації процесу цифрової демократії пропонується активізувати інститути громадянського суспільства – одного із суб'єктів виборчого процесу – для розробки та прийняття рішень щодо прискорення просування електронних виборів та підвищення якості електоральних комунікацій засобами Інтернет-ресурсів.

Органи влади можуть розвивати інструменти цифрової демократії разом із представниками інститутів громадянського суспільства (далі – ІГС).

ІГС можуть бути залучені або не залучені до процесів цифрової демократії, проте саме цей аспект впливає як на вартість самих інструментів, так і на розподіл функцій стосовно цифрової демократії.

ІГС виконують чотири функції: розробка та дизайн інструментів цифрової демократії; навчання мешканців правильному використанню наявних інструментів цифрової демократії; анімація (постійне залучення

громадян) до використання до використання інструментів; адвокація (просування) інструментів цифрової демократії.

Чим більше ІГС залучені в процес цифрової демократії, тим швидше буде здійснюватися просування до електронних виборів, підвищуватиметься якість електоральних комунікацій. Якщо функція впровадження (імплементації) інструменту частково буде покладена на інститути громадянського суспільства, то відбудеться зниження ресурсного навантаження на органи публічної влади. І навпаки – якщо ж недержавні організації не залучені в цей процес, тоді консультаційні та анімаційні процеси цілковито покладаються на органи місцевого самоврядування, що підвищує вартість впровадження інструментів цифрової демократії.

Саме тому вкрай важливо сформувати механізм та умови для того, щоб ІГС могли перебрати на себе частину відповідальності з функціонування електоральної комунікації засобами цифрової демократії. Також доцільно зазначити, що має бути розроблена мотивація для користування цими інструментами. Адже навіть за умови ефективної електоральної комунікації та співпраці між органами влади та недержавними організаціями існує важливий аспект власне самого залучення громадян до виборчого процесу, мотивування їх до використання таких інструментів.

Якщо розглядати цифрову демократію в контексті політичних змін, що відбуваються в Україні, то децентралізаційні процеси можуть стати стимулом та каталізатором її реалізації. І саме громадські організації, які мають достатньо ресурсів та потенціалу для сприяння формуванню діалогу, можуть брати участь у системних змінах залученості громадян до електронного виборчого процесу.

Системний підхід до формування процесів цифрової демократії, залучення громадян до виборчого процесу за участі ІГС сприяє налагодженню належних комунікацій між владою та громадою.

Задля прискорення просування електронних виборів запропоновано застосування ресурсного механізму шляхом залучення інститутів громадянського суспільства до співпраці з органами влади на принципах партисипації, яка дозволить впроваджувати Інтернет-електоральні комунікації, що пришвидшить удосконалення в Україні виборчого процесу інструментами цифрової демократії.

Також зазначено, що участь інститутів громадянського суспільства у виборчих процесах на принципах партисипації впливає на зниження вартості ресурсного механізму та підвищує ефективність розподілу функцій між суб'єктами цифрової демократії.

3.3. Перспективи запровадження електронних виборів в Україні

В умовах суспільних трансформаційних змін активно здійснюється запровадження цифрових технологій в управлінську та політичну діяльність, зокрема, у виборчий процес. Вони здатні легітимізувати процес волевиявлення громадян на більш високому рівні, адже існуюча модель виборчого процесу, як зазначено автором у попередніх параграфах дисертації, є застарілою, консервативною, й не відповідає глобалізаційним викликам українського суспільства. Тому перспективним інструментом для удосконалення виборчого процесу є цифровізація.

Розглядати цифровізацію для удосконалення виборчого процесу доцільно з позицій узагальненого світового передового досвіду у цій сфері діяльності, а також на основі наявного вітчизняного досвіду. Перш за все, необхідно з'ясувати стан готовності України до такого важливого управлінського та політичного кроку щодо проведення електронних виборів, яке потрібує значних фінансових ресурсів. Прикладом для України можуть бути США, де з 2000 року проводяться президентські вибори з використанням окремих компонентів електронних виборів, виділивши на модернізацію

електронного голосування майже 4 млрд дол.

Поштовхом для розвитку інноваційної американської системи електронних виборів стала прийнята конгресом США нова законодавча база [31]. Окрім того американська інноваційна система електронних виборів упродовж 16 років проходила експертизу на подолання ризиків і загроз демократизації їхньому суспільству. Однак США донині не представили світовій спільноті ефективну інноваційну модель електронних виборів, яка була б спроможна забезпечити запити розвиненого демократичного суспільства [210].

На думку вітчизняних та зарубіжних дослідників, політиків та управлінців виборчий процес в умовах цифровізації має бути виваженим та поступовим. Першим кроком до впровадження електронних виборів за прикладом США визнано застосування технологію електронного підрахунку голосів, яку активно наслідують й інші держави, в т.ч. Латинської Америки, Канади, Західної та Східної Європи, Далекого Сходу, що здійснюється у вигляді оптичного сканування бюлетенів. Незважаючи на проблему цифрового розриву між США та Україною, ця технологія електронного голосування можлива для впровадження і в Україні, так як може бути пов’язана з розробкою та функціонуванням діючого додатку “ДІЯ”, яким активно користується більшість населення України.

Закцентуємо увагу на перспективах удосконалення виборчого процесу в Україні шляхом використання електронних/цифрових інструментів, які можуть бути спрямовані на підвищення рівня явки виборців, зниження електорального абсентеїзму серед молоді та недовіри до процесу голосування й підрахунку голосів у громадян старшого покоління, літніх людей, що викликані наявністю фальсифікацій на попередніх виборах; на зменшення фінансово-економічних витрат на проведення виборчих кампаній загалом [150].

Електронне голосування реалізовується у ряді країн, зокрема, Індії та

Бразилії; і діє в окремих регіонах опитуваних вище США, Канаді [150]. У державах, які запровадили електронне голосування, вираження волевиявлення народу й підрахунку їх голосів здійснюється без будь-якого посередництва, який суб'єктивно чи об'єктивно, однак впливає на його результати. Тому організаційні заходи із впровадження технологій електронного голосування є важливим компонентом щодо збереження таємниці голосування, яке здійснюється через Інтернет, зменшує недопущення маніпуляції з електронними бюлетенями й працює на профілактику попередження хакерських атак.

Світовим лідером із запровадження технологій електронного голосування у державне управління є Естонія.У 2019 році в Естонії відбулися вибори до Європарламенту та Рийгикогу, що продемонстрували високий відсоток громадян, які голосували через Інтернет-мережу [165; 213].

Технологія Інтернет-голосування, яка впроваджена в Естонії, використовує гнучкі управлінські підходи, що дають змогу змінювати свій голос виборцю, водночас, є засобом протидії фальсифікаціям виборчого процесу, вимагає методологічної розробки алгоритмів для зміни голосу виборців [210].

Естонська модель електронних виборів найбільш перспективна для України, однак еталонний рівень впровадження інструментів електронного голосування у вітчизняний виборчий процес поки що є недосяжним для нас.

Технічно впровадити технологію електронного голосування для Естонії, не викликало особливих труднощів, адже вся територія їх практично покрита *4G* Інтернетом, при тому, шо в Україні проблема цифрової нерівності на рівні доступу до мережі залишається не подоланою.

Також Естонія постійно демонструє швидкі темпи зростання електронного голосування, так за результати виборів 2019 року впровадження інноваційних технологій зросли більше як на 120% в порівнянні з парламентськими виборами 2015 року. Це підтверджує високу мотивацію

естонців до впровадження електронного голосування, користування ідентифікаційною карткою (ГО-картка), починаючи з 2002 року. Окрім того, всі естонці відповідно до їх чинного законодавства, які мають вік понад 15 років, зобов'язані мати не лише картку, а також й цифровий підпис [213].

З 10 по 26 серпня 2021 року в Естонії заплановано вибори Президента держави, які будуть інноваційними щодо впровадження електронного списку виборців, що сприятиме мобільності громадян під час виборчого процесу [210]. Інновацією стане наявність електронного списку виборців, що сприятиме мобільності громадян під час виборчої кампанії. Громадянин Естонії зможе проголосувати на будь-яких дільницях свого виборчого округу. Під час референдуму передбачено право на голосування в 400 виборчих дільницях на території Естонії [210].

Відбудуться зміни щодо інформаційного забезпечення виборної кампанії, зокрема, на електронну адресу громадянина Естонії буде відправлено один інформаційний бюлетень, яким буде поінформовано про право брати участь у волевиявленні.

З 1 січня 2016 року в Україні також вступили в дію відповідні нормативно-правові акти, якими передбачена ідентифікація особистості для участі у виборчому процесі. Обмін паперових паспортів громадянина України на документи нового зразка не є обов'язковим.

Розглянемо історичні аспекти запровадження електронних виборів в Україні. Вперше про Концепцію електронних виборів заговорили більш відкрито в Україні при представлені депутатами Верховної Ради України в першому читанні в 2012 році [266 законопроєкт], яким передбачалося:

- забезпечення прав і можливостей на волевиявлення в умовах віддаленого доступу до системи голосування;
- залучення в умовах віддаленого доступу виборців до участі в державно-громадському управлінні державою;
- суттєве зниження ризиків з фальсифікацій результатів й зростання

довіри до електронного голосування;

- унеможливлення впливу людського фактора на результати волевиявлення громадян під час голосування;
- зростання явки виборців в умовах запровадження електронного голосування;
- забезпечення конституційних прав особам, які відсутні у період голосування або не здатні самостійно відвідувати виборчу дільницю, тобто, особам з інвалідністю, людям похилого віку за разунок впровадження електронного голосування [266].

Автори законопропроєкту аналізують існуючий на 2012 рік стан системи виборчого процесу і висловлюють думки щодо необхідності внесення інноваційних змін до умов забезпечення волевиявлення громадян України, скориставшись для прикладу вже представленим нами досвідом таких держав як США, Естонія та інших, що впливає на підвищення рівня легітимності прийняття відповідних рішень. Відповідно до представленої концепції, запровадження технології електронного голосування розраховане тільки на охочих і є таким, що використовується поряд із традиційними технологіями. Очевидно, що автор концепції розглядає електронне голосування більшою мірою як ресурс Інтернет-голосування. Такий технологічний підхід, запропонований парламентарями у 2012 році передбачав застосування дистанційної форми голосування. Її суть полягала в тому що, виборець не був закріплений дільницею, а його ідентифікацію пропонували здійснити шляхом оформлення цифрового підпису та біометричних даних [266].

Концепція функціонування традиційного та електронного голосування потребує суттєвого вивчення для подальшого застосування в Україні, адже станом на 2012 рік авторами законопроєкту не було враховано рівень розвитку технічних умов, які на той час були жалюгідними в порівнянні зі світовими масштабами, адже лише менша половина українців мали доступ до мережі Інтернет, із них 84% проживали у містах [193; 194]. На рис. 3.1. подано карту

покриття Інтернетом Україну у 2012 році, яка ще раз демонструє неспроможність в ті роки запроваджувати електронні вибори, зокрема технологію електронного голосування в Україні.

Рис. 3.1 Карта покриття Інтернетом України (станом на 1.2.07.2012 року)

*Джерело: [URL : https://www.google.com]

За соціологічними даними 2014 року в Україні існувало понад 40 відсотків потенційних Інтернет-виборців, однак саме Інтернет-голосування в цей період було неможливо здійснити в зв'язку з тим, що високий відсоток представників сільського населення не володіли навичками користування Інтернет-ресурсами, а Інтернет-покриття мало низький рівень. При тому що перевагами у запровадженні системи електронних виборів, зокрема технологій електронного голосування, експерти визначають стрибкоподібне зростання електоральної активності серед молоді.

Цифровий розрив України з державами світу є актуальними і понині. Хоча покриття інтернетом на багато стало кращим, зріс рівень якості інтернету у міській місцевості.

Однак для України характерний внутрішній розрив у цифровізації, який

існує й понині. За даними Мінцифри станом на 1 січня 2021 року 5,75 мільйонів українців не мають якісного швидкісного Інтернету, при тому, що 4,2 мільйонів людей проживають в 17тис. населених пунктів, де відсутнє оптичне обладнання. Тому в 40 відсотках шкіл немає Інтернет-доступу, 92 відсотки бібліотек та 37 відсотків лікарень не підключені до мережі Інтернету. Тому за даними міністерства необхідно виділити з державного бюджету 5,46 млрд грн, щоб прокласти волокнисті лінії зв'язку Інтернету та розгорнути Інтернет-мережі в населених пунктах України. На рис. 3.2. відображено покриття інтернетом

Рис. 3.2. Покриття 5g країн світу

*Джерело: [URL : https://www.imbf.org/karty/karta-5g-interneta.html]

Тож перспективи моделювання електронного голосування найближчими роками в Україні має значні технологічні труднощі.

Ми проаналізували статистичні дані щодо категорії користувачів Інтернету, які подані у річних звітах Мінцифрою і відображені на рис. 3.3.

Дані свідчать, що протягом 2019-2021рр. змінилися не лише вік, стать Інтернет-користувачів, а також їх професійна спрямованість та рівень освіти.

Тож за результатами соціально-демографічний аналізу, зростання користувачів інтернету здійснюється не лише кількісно, а також суттєво

збільшується з кожним роком вікова категорія, тобто підвищується середній вік користувачів від 35 років (2010) до 54 років (2021).

Рис. 3.3. Соціально-демографічна структура користувачів інтернету

*Джерело: [URL : https://www.imbf.org/karty/karta-5g-interneta.html]

За Індексом прийняття цифровізації (Digital Adoption Index — DAI), який є на другому місці у сучасному світі по популярності після Глобального індексу (Global Innovation Index GII) на сайтах пошукової системи в Інтернет-мережі, Україна в 2020 році знаходиться на 45 місці, враховуючи, що представлення її розпочалося з 2014 року (64 місце в рейтингу зі 131 країни у 2015 році). Показник індексації в 2020 році становить 36,32.

Це доволі висока позиція нашої держави за короткий проміжок часу, враховуючи, що європейські держави мають значно більші фінансові та технологічні можливості для розвитку цифровізації, що безпосередньо впливає на рівень удосконалення виборчого процесу в цих державах.

Якщо проаналізувати всесвітній індекс (Digital Adoption Index (DAI) —, щодо вимірювання цифрової адаптації країн, тобто прийняття ними цифрових технологій з позицій трьох основних критеріїв – це суспільства , уряду та бізнесу, то лідером в цифрових технологіях в Україні є бізнес. Схожа тенденція в Польщі, Угорщині, Білорусі. Тільки в 2020 році уряд України забезпечує лідируючі позиції в рейтингах для поглибленого цифрового

аналізу. Міністерство цифрової трансформації України розпочало свою діяльність в 2019 році, чим і пришвидшило розрив між урядом, суспільством розвинених країн.

Тому обґрунтовуючи доцільність запровадження, передовсім, електронного підрахунку голосів, потрібно закцентувати увагу на необхідності технології побудови ефективної системи підрахунку, що залежить від політичної волі керівництва держави. адже в Україні існують фахівці, які здатні побудувати технічно надійну систему електронного підрахунку голосів за надійним зразком, який функціонує в Естонії чи США. .

Питаннями запровадження технологій електронного підрахунку голосів переймалися народні депутати України, починаючи з 2013 року. На обговорення парламентарів було внесено законопроєкт щодо запровадження електронного підрахунку голосів виборців, яким передбачалося функціонування електронної виборчої скриньки [179].

Однак законодавчі ініціативи, які були направлені на модернізацію традиційної системи голосування, досить критично були сприйнятті провладною парламентською партією “Партія регіонів”, щодо розвитку демократичних засад виборчого процесу й політичного режиму, загалом. Адже процес будь-яких виборів, які проводилися в Україні протягом 2010-2012 роки не викликали довіри в населення України та в опозиційних партійних силах, незважаючи на участь у них багаточисельних спостерігачів, від міжнародної спільноти. Кожним виборчий процес, починаючи з 2004 року й по 2012 рр., мав масові фальсифікації, прикриті корупційними діями чиновників, постійну судову тяганину щодо неправомірності прийняття судових рішень, а також загострення політичних конфліктів, що в майбутньому й призвело до політичної кризи.

Таким чином, політики, фахівці і громадські діячі сподіваються, що перспективними інструментами для подолання фальсифікацій у виборчому процесі можуть стати технологічні компоненти, серед яких запровадження

технології електронного голосування, яке називають “персональним мандатом” або засобом забезпечення зворотного зв’язку між виборцем і конкретним депутатом чи партією, за яких він голосує. Досить цілісно й комплексно обґрунтовує підхід до застосування персонального мандату у мережевій демократії н. д. України О. Тертичний.

Виборець має ознайомитися з політичною програмою політика, який викликає у нього довіру своїми діями щодо реалізації політичних ідей і на цій підставі може делегувати голос. Новітні технології передбачають захистити інформацію щодо передачі голосового повідомлення, звідки б воно не було направлено.

Більше тисячі голосів, які надсилаються за певного кандидата, створюють йому мандат довіри, і коли він стане вже парламентарем, то використає цей персональний мандат у прийнятті важливого державницького рішення. Персональний голос може бути відкликаний виборцем, якщо депутат своєю роботою, діями чи поведінкою викликає невдоволення у виборця, і в такому разі передається іншому депутату, який заслуговує на вищу довіру. У разі багаточисельного відкликання голосів, депутат або партія можуть втратити мандат довіри народу і будуть виключені з парламенту.

Тобто, застосування технології електронного голосування будується на інструментальному підході, який вже використовується в дисертаційній роботі під час вивчення фінансового компоненту ресурсного механізму. Депутат, який обраний до парламенту за персональним мандатом, має здійснювати публічну клятву щодо чесної служби своїм виборцям. [31].

У межах українських реалій ця концепція Інет-мандату є відкритою для впровадження, що пов’язано зі згодою вітчизняних політиків на внесення змін щодо існуючої виборчої системи відповідно до сучасних демократичних засад на принципах відкритості та прозорості, адже політики неготові кардинально змінювати задекларовані правила діяльності. Політична нестабільність також впливає на ризики, що виникають в умовах дистанційного відкликання

депутата через критичну недовіру виборців. Це свідчить про нездатність українського політикуму створити демократичну легітимну участь електорату як у виборчому процесі, так і в реальному суспільно-політичному житті держави [154].

Таким чином, ідея запровадження персонального мандату має не лише соціальну й політичну значимість, а також може розглядатися як партисипативний механізм участі суспільства у формуванні політичної еліти, яка нині виконує не лише функції законодавчої влади, а також займає ключові політичні посади в державному управлінні.

Велике значення має концепція Інет-мандату для відкликання президента. Більш детально описані технічні умови дії структурно-функціональної моделі електронного голосування в Україні В. Вишняковим, М. Пригарою та О. Вороніним, які описано на основі міжнародних стандартів виборчого процесу [185].

Запропоновано за структурно-функціональною моделлю алгоритм впровадження електронного голосування в Україні:

1) здійснити реєстрацію виборців, які обирають електронну (дистанційну) форму голосування;
2) законодавчо закріпити право дозволу на здійснення електронної (дистанційної) форми голосування;
3) забезпечити ідентифікацію та автентифікацію виборців за електронною (дистанційною) формою голосування;
4) забезпечити умови голосувати виборцю у разі наявності дозволу голосування за електронною (дистанційною) формою;
5) нормативно закріпити результати електронної (дистанційної) форми голосування та форми сповіщення виборця ро результати виборів;
6) розробити методологію щодо використання права голосу, якою блокуватиметься дозвіл на голосування у вигляді електронної (дистанційної) форми;

7) затвердити підсумки голосування, відповідно до списків виборців, та результати підрахунку голосів у протоколах виборчих дільниць [33, с. 112].

Технологія запровадження електронного голосування детально описана авторами й апробована на серверах дистанційного голосування. Однак ні в суспільстві, ні в політиків вона не знаходять активної підтримки як інструмент демократизації виборчого процесу. Перевагами цієї системи є скорочення фінансово-економічних витрат на її реалізацію, прозорість та відкритість у застосуванні. Здебільшого ця технологія потребує встановлення додаткового програмного додатку на діючі комп'ютерні пристрої, які легко поширюються в інформаційному полі України. Це зменшить не менше, ніж на 40 відсотків друкування бюлетенів, їх підрахунки, що суттєво полегшить економічне й фізичне навантаження у виборчих комісіях [33, с. 114].

Недоліками у запровадженні електронних виборів науковці називають такі чинники:

1) можливості втручання хакерів, чого не можна не враховувати у функціонуванні всіх цифрових систем;
2) збільшення цифрового розриву між населенням суспільства;
3) відсутність довіри частини виборців до електронної системи голосування та підрахунку голосів;
4) ігнорування виборчого процесу (електоральний абсентеїзм) людям більш зрілого покоління.

На думку автора дисертаційної роботи для України найбільш прийнятим є варіант запровадження системи електронного підрахунку голосів, що в технічному вигляді заключатиметься в скануванні бюлетенів за допомогою оптичних засобів.

А також покращити роботу електронного менеджменту стосовно інформаційного пошуку персональних даних на сайті ЦВК, в реєстрі виборців, системі "Вибори" та е-навчання членів виборчих комісій.

Тому автором розроблена й запропонована “Комплексна програма постійно діючого семінару з підготовки учасників виборчого процесу з цифрової грамотності”, яка сприяє на підвищення ефективності публічного управління, внаслідок якого збільшується рівень відкритості та доступності діяльності органів публічної влади, рівень довіри громадян до цих органів, ступінь залучення громадськості до прийняття публічно-владних рішень, знижується рівень корумпованості органів публічної влади.

Адже окружні та дільничні виборчі комісії є безпосередньо органами публічної влади, які сформовані суб’єктами виборчого процесу – інститутами громадянського суспільства, зокрема, політичними партіями, громадськими організаціями, асоціаціями, фондами тощо. Від майстерності їх представників залежить рівень забезпечення демократичності, толерантності роботи виборчих комісій, а значить – виборчого процесу загалом

Комплексна програма постійно діючого семінару з цифрової грамотності складає 3 кредити ЄКТС, що становить 90 академічних годин і призначена для керівників та членів виборчих комісій.

Метою комплексної програми є підвищення загального рівня цифрової грамотності керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій задля освітнього розвитку, соціалізації особистості, спрощення взаємодії українських громадян з державою щодо реалізації їх виборчого права за допомогою сучасних цифрових технологій.

Завдання комплексної програми – підвищення загального рівня цифрової грамотності керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій, презентація новітніх можливостей Інтернету, інноваційних технологій та сервісів Google.

Структура Комплексної програми складається з трьох робочих програм:

№ 1. Цифрова грамотність керівників та членів виборчих комісій.

№ 2. Цифрові технології у виборчих комісіях

3. Цифрова компетентність керівників та членів виборчих комісій.

Комплексна програма, розроблена з урахуванням результатів вивчення потреб, пізнавальних інтересів керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій, подана в додатках цього дисертаційного дослідження

Задля налагодження процесів цифрової демократії автором запропоновано апробувати її організації на місцевому рівні, а потім на регіональному та національному в сиситемі публічного багаторівневого управління. З цією метою автором нижче надано рекомендації для органів місцевого самоврядування:

1. Системно формувати наскрізну організаційну вертикаль реалізації державної політики у сфері цифрової демократії, щоб окреслити заданий вектор розвитку, здійснювати розрахунок необхідних ресурсів, стимулювати застосування суміжних сфер діяльності, долучати стейкхолдерів з різних сфер до формування й впровадження політики цифрової демократії.

2. Стимулювати потребу широкого залучення громадян до усвідомлення головних тенденцій та напрямів реалізації цифрової демократії в системі багаторівневого публічного управління.

3. Здійснюючи організаційні заходи у сфері цифрової демократії, враховувати стан розвитку самої демократії та законодавчі зміни, пов’язані з цією сферою, світові технологічні тренди та аспекти впровадження цієї сфери з урахуванням того, що технічний процес швидший за законодавчі зміни.

4. Сконцентрувати увагу в питанні реалізації державної політики у сфері цифрової демократії на органах місцевого самоврядування та на представниках громадянського суспільства як ключових акторах/тригерах сучасних трансформаційних змін.

5. Сформувати єдині стандарти та підходи забезпечення доступу громадян до виборчого процесу, активізувати їх участь у ньому на засадах партисипативної та деліберативної демократії.

Висновки до розділу 3

Узагальнено кращий світовий досвід із удосконалення виборчого процесу на різних рівнях та встановлено можливості його імплементації у вітчизняній практиці, що дало змогу продемонструвати перспективи запровадження електронних виборів в Україні, електронного врядування та цифрової демократії щодо залучення громадян до виборчих процесів, налагодження ефективної взаємодії між владою та громадою в країнах зі сталою демократією, зокрема в державах-членах Європейського Союзу, США, латиноамериканських та інших країнах.

Визначено низку тенденцій із запровадження електронних виборів, які продемонстрували важливість зосередження уваги на цифровізації участі громадян у виборчих процесах, застереженню від негативних тенденцій, таких як хакерство, маніпулювання, корупційність тощо, що можуть виникнути під час електронного голосування, електронного підрахунку голосів тощо. Однак в результаті системного розвитку цифрової демократії відбувається синергія ресурсів, що підвищує рівень життя громадян у соціально-економічній, гуманітарній та суспільно-політичній сфері діяльності.

Обґрунтовано перспективи запровадження електронних виборів в Україні та розроблено науково-практичні рекомендації щодо застосування моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу, направленої на гармонізацію розвитку суспільно-владних відносин в системі багаторівневого публічного управління в умовах цифрової демократії в Україні.

Проаналізовані Інтернет-ресурси на президентських та парламентських виборах у 2014, 2019 рр. та на місцевих виборах у 2020-х роках, які окреслили зміну в кількісних та якісних підходах політичних функціонерів до використання Інтернет-комунікацій у виборчих процесах.

Прогнозовано подальше збільшення рівня функціонування Інтернет-ресурсів у виборчому процесі, однак проблемою залишається те, що політики

під функціональними можливостями Інтернет-ресурсів часто розуміють технології маніпулювання громадською думкою.

Отже, Інтернет-комунікації стають інструментом здобуття влади, а не складовою частиною нового, демократичного дискурсу.

Визначено, що базовими принципами впровадження цифрових технологій “smart city” у виборчий процес мають стати інклюзивність, приватність та демократична відповідальність.

Розкрито можливості запровадження електронної системи голосування, яка функціонує в зарубіжних державах, що свідчить про дотримання принципів відкритості, процесуальності, законності при адаптації досвіду з електронного голосування в Україні. Визначено низку тенденцій у формуванні процесів електронних виборів та їх запровадження в Україні, адже зарубіжний досвід демонструє важливість зосередження уваги цифровій демократії, водночас застерігає від негативних тенденцій, зокрема таких як хакерство, маніпулювання, корупційність тощо, що можуть виникнути під час електронного голосування, електронного підрахунку голосів. Однак унаслідок системного впровадження цифрової демократії відбувається синергія ресурсів, що підвищує рівень життя громадян.

Технологія Інтернет-голосування, яка впроваджена в Естонії, використовує гнучкі управлінські підходи, що дають змогу змінювати свій голос виборцю, водночас, є засобом протидії фальсифікаціям виборчого процесу, вимагає методологічної розробки алгоритмів для зміни голосу виборців.

Естонська модель електронних виборів найбільш перспективна для України, однак еталонний рівень впровадження інструментів електронного голосування у вітчизняний виборчий процес поки що є недосяжним для нас.

Результати аналізу світового досвіду свідчать про впровадження не лише інноваційних підходів та технологій до виборчих процесів протягом останнього десятиріччя, а й зростання рівня відповідальності громадян, які

перебувають за кордоном, за участь у волевиявленні.

Серед суттєвих тенденцій виборчого процесу – зростання активності молоді, основними мотивами якої стало перенесення принципів цифрової демократії у виборчий процес – прозорість, довіра, безпека, інклюзія, гендерна рівність, клієнтоорієнтованість, підсилення розвитку місцевого бізнесу, консолідація та гнучкість (бажання змінюватись та вчитися), довіра та безпека, сервіси для мешканців, освіта та дослідження, інновації, розвиток цифрової інфраструктури та технології.

Вказано, шо в зв'язку з проблемою глобальної загрози світу – пандемією COVID-19, яка підсилює й так існуючі ризики та загрози соціально-економічним та політичним умовах розвитку демократії, зарубіжні країни розглядають моделі впровадження електронної виборчої системи в перехідному стані до пост-пандемії. США продемонстрували трансатлантичні суперечності у відносинах з Європою, зокрема Німеччиною, Англією, Італією.

Таким чином, усі наведені приклади свідчать, що інструменти цифрової демократії зарубіжних країн можуть бути використані в Україні за умов дотримання органами публічної влади реального діалогу між публічними службовцями та громадянами, а також за умови відповідного фінансування.

Обґрунтовано й розроблено модель реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в Україні. Визначено принципи та запропоновано рекомендації щодо розробки проєкту Комплексної програми підготовки учасників виборчого процесу з метою формування цифрових компетентностей державних і недержавних суб'єктів участі та підвищення рівня цифрової грамотності населення.

По-перше, *це принцип присутності* груп експертів, які будуть відстежувати тенденції розвитку цифрових трансформацій в умовах переходу від електронної до цифрової демократії.

По-друге, це розвиток цифрової грамотності учасників виборчого процесу.

По-третє, це принцип *трансформаційності*, за якого електронна демократія перетворюється на цифрову за умови, що ухвалюються управлінські рішення з метою раціоналізувати адміністративні процеси.

По-четверте, це принцип технологічності, на підставі якого відбувається становлення різноманітних планформ, що заощаджуватиме час паперового та електронного голосування.

Розроблена модель сприяє обґрунтуванню науково-практичних рекомендацій інститутам влади, бізнесу, громадянського суспільства щодо запровадження системи електронного голосування, обов'язкового електронного підрахунку голосів , що становитиме інтерес для молоді, проте не "злякає" і зрілих, і літніх виборців, а отже, не поглибить наявний "цифровий розрив". Запровадження такої системи має розпочатися з детального тестування технологічної інфраструктури, адже її покращення й приведення до оптимального стану забезпечить розвиток роз'яснювальних й освітніх кампаній. Упровадження електронних виборів і Україні можна розпочати з пілотних проєктів, обравши найбільш технологічно оснащені міста (наприклад: Вінниця, Київ, Харків та ін.), і підбити результати наступних виборів за допомогою системи змішаного голосування (електронного й паперового) та електронного підрахунку голосів.

Тому перспективним є подальші дослідження теоретико-методологічних засад виборчого процесу в системі багаторівневого публічного врядування в Україні.

Відповідно до зазначених проблем окреслено шляхи та способи їх розв'язання завдань та заходів, серед яких впровадження інструментів цифрової участі у виборчому процесі (наприклад встановлення мобільного додатку адресної персоналізованої інформації "Informer for citizens" тощо).

Усе вище зазначене спрямовано на досягнення очікуваних результатів щодо підвищення рівня цифроваї участі, ініціативності та залучення громадян,

інститутів громадянського суспільства, підвищення прозорості їх діяльності, а також пізвітність демократичих інститутів.

Основні положення розділу викладено автором у наступних публікаціях: [135; 134; 266].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено наукове обґрунтування та розробку теоретико-практичних засад означеної проблеми в системі багаторівневого публічного управління в Україні, що дає підстави зробити відповідні висновки та узагальнення:

1. На основі вивчення наукової літератури здійснено аналіз еволюції виборчого процесу на різних етапах розвитку державотворення, завдяки якому визначено чотири основні етапи виборчого процесу у світовій політико-правовій практиці:

- античний, у межах якого було запроваджено окремі стадії вибочого процесу, зокрема, племінні (фільно-трибутні), прямі, відкриті форми голосування та підрахунку голосів;

- середньовічний, якому було властиве розширення стадій виборчого процесу становим (корпоративним), нерівним, непрямим, моностадійним голосуванням та підрахунком голосів;

- Нового часу, для якого характерна поява більш прогресивних тенденцій виборчого процесу, серед яких станові (куріальне), нерівні, прямі, полістадійні форми передвиборчої агітації, голосування, підрахунку голосів;

- новітній, на якому утвердилися існуючі стадії виборчого процесу з використанням електронних та цифрових трансформацій, стверджується загальне, рівне, пряме, таємне, полістадійне голосування.

Узагальнено тенденції виборчого процесу в умовах історичного розвитку України, виокремлено відсутність ознак загального характеру, починаючи від Античної епохи до Козацької доби, виявлено недоліки в політико-правовому та організаційно-правовому аспектах цього періоду.

У роботі обумовлені зміни тенденцій виборчого процесу за часи незалежності України відповідно до змін виборчого законодавства, що сформоване на засадах демократичних перетворень нової Конституції України (28.06.1996), імплементації міжнародних стандартів (конституційна реформа

08.12.2004) та запровадження Виборчого Кодексу України в практику виборчого процесу (19.10.2019), що позитивно вплинули на розвиток вітчизняного виборчого процесу в умовах демократизації українського суспільства.

2. Здійснений аналіз джерельної бази та понятійного поля дослідження засвідчили, що попри існуваня зазначеного масиву зарубіжної та вітчизняної наукової літератури, присвяченої виборчим процесам, наукові розвідки щодо механізмів їх удосконалення практично відсутні або здебільшого ґрунтуються на опрацюванні міжнародної та вітчизняної нормативно-правової бази, що регулює розвиток конституційних або організаційно-правових засад, принципів їх застосування у виборчому процесі.

Встановлено, що сутність поняття “виборчий процес” та дефініція “механізми удосконалення виборчого процесу” тлумачиться різними вченими неоднозначно, тобто в залежності від галузі знань, у якій здійснюються дослідження. Запропоновано уточнене визначення поняття “виборчий процес” та феномену “механізми удосконалення виборчого процесу”; введено в науковий обіг понятійно-категорійного апарату терміни “електоральний маркетинг”, “електоральний менеджмент”, “публічна кіберсоціалізація”, які запропоновані як інноваційні інструменти реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління України.

3. З’ясовано наукові підходи щодо вивчення механізмів удосконалення виборчого процесу як предмета науково-методологічного аналізу, зокрема: інституціональний, структурно-функціональний, системно-процесуальний, що сприяють класифікації механізмів на базові та спеціальніу сфері знань “Публічне управління та адміністрування”, розширюють можливості їх застосування для прийняття рішень на інституціональному, управлінському та технологічному рівнях. До базових належать механізми державного управління, державного регулювання, адміністративний менеджмент. До

спеціальних традиційних – інформаційний, демократичний, організаційно-правовий, комунікативний, організаційно-методичний, фінансово-економічний, структурно-функціональний, соціально-психологічний, технологічний та ін. В умовах реформування державного управління в публічне управління запропоновано доповнити класифікацію спеціальних механізмів сучасними, зокрема такими як інституціональний, електоральний та ресурсний, які позитивно вплинуть наудосконалення виборчого процесу в системі багаторівневого публічного управління України.

4. Охарактеризовано сучасні спеціальні механізми удосконалення виборчого процесу в Україні, виокремивши інструменти та технології їх реалізації.

Інституціональний механізм розглядається через призму перехідного періоду від традиційної системи державного управління до публічного управління, як нового виду державотворення, що реалізується за допомогою нормативно-правових та інституційних інструментів.

Запровадження електорального механізмузумовлено демократизацією електоральної участі, що має інституціональну структуру й відбувається на на рівні політичних акторів, уряду й громадянського суспільства, реалізовується засобами інноваційних інструментів – електорального маркетингу та електорального менеджменту, фасилітації, технологій краудсорсингу та Інтернет-комунікацій. Ці інструменти здатні трансформувати інноваційні підходи в системі багаторівневого публічного управління для протистояння електоральному абсентеїзму, що є індикатором нестабільності політичної та соціально-економічної системи, недовіри людей до владних інститутів, делегітимізації влади.

Розкрито сучасні технології та інструменти реалізації ресурсного механізму, що складається з фінансового, інформаційного, технологічного та кадрового компонентів. Технологія краудфандингу або народного фінансування є одним із методів деолігархізації влади в Україні, що згенерує

достатнє мотиваційне підґрунтя для наповнення виборчого бюджету самими виборцями.

Застосування технології публічної кіберсоціалізації в інформаційній компоненті ресурсного механізму сприятиме формуванню специфічних компетенцій щодо сутності мережевих виборчих технологій, успішній адаптації до публічного кіберпростору.

Розвиток професіоналізації суб'єктів участі у виборчому процесі визначений як один з найважливіших кадрових компонентів ресурсного механізму, який впливає на підвищення правової культури її учасників, удосконалення їх професійної підготовки щодо впровадження цифрових компетенцій.

Розроблений та запропонований проєкт Комплексної програми підготовки учасників виборчого процесу забезпечить формування цифрових компетентностей державних і недержавних суб'єктів участі, підвищення рівня цифрової грамотності населення.

5. Узагальнено кращий світовий досвід із удосконалення виборчого процесу на різних рівнях та встановлено можливості його імплементації у вітчизняній практиці, що дало змогу продемонструвати перспективи запровадження електронних виборів в Україні, електронного врядування та цифрової демократії щодо залучення громадян до виборчих процесів, налагодження ефективної взаємодії між владою та громадою в країнах зі сталою демократією, зокрема в державах-членах Європейського Союзу, США, латиноамериканських та інших країнах.

Визначено низку тенденцій із запровадження електронних виборів, які продемонстрували важливість зосередження уваги на цифровізації участі громадян у виборчих процесах, застереженню від негативних тенденцій, таких як хакерство, маніпулювання, корупційність тощо, що можуть виникнути під час електронного голосування, електронного підрахунку голосів тощо. Однак в результаті системного розвитку цифрової демократії відбувається синергія

ресурсів, що підвищує рівень життя громадян у соціально-економічній, гуманітарній та суспільно-політичній сфері діяльності.

6. Обґрунтовано перспективи запровадження електронних виборів в Україні та розроблено науково-практичні рекомендації щодо застосування моделі реалізації механізмів удосконалення виборчого процесу, направленої на гармонізацію розвитку суспільно-владних відносин в системі багаторівневого публічного управління в умовах цифрової демократії в Україні. Проаналізовані Інтернет-ресурси на президентських та парламентських виборах у 2014, 2019 рр. та на місцевих виборах у 2020-х роках, які окреслили зміну в кількісних та якісних підходах політичних функціонерів до використання Інтернет-комунікацій у виборчих процесах. Прогнозовано подальше збільшення рівня функціонування Інтернет-ресурсів у виборчому процесі, однак проблемою залишається те, що політики під функціональними можливостями Інтернет-ресурсів часто розуміють технології маніпулювання громадською думкою.

Розроблена модель сприяє обґрунтуванню науково-практичних рекомендацій інститутам влади, бізнесу, громадянського суспільства щодо запровадження системи електронного голосування, яка має розпочатися з детального тестування технологічної інфраструктури, адже її покращення й приведення до оптимального стану забезпечить розвиток роз'яснювальних й освітніх кампаній. Упровадження електронних виборів і Україні рекомендовано розпочати з пілотних проєктів, обравши найбільш технологічно оснащені міста (наприклад: Вінниця, Київ, Харків та ін.), і підбити результати наступних виборів за допомогою системи змішаного голосування (електронного й паперового) та електронного підрахунку голосів.

Тому перспективним є подальші дослідження теоретико-методологічних засад виборчого процесу в системі багаторівневого публічного врядування в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування : збірник / Верховна Рада України, Ін-т законодавства ; заг. ред. Голови Верховної Ради України, акад. НАН України В. М. Литвина ; упоряд.: В. О. Зайчук (кер. кол.) та ін. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Парлам. вид-во, 2010. 788 с.

2. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні : монографія / В. О. Антоненко та ін. ; за ред.: В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова. Київ : Атіка, 2007. 864 с.

3. Англійсько-український словник термінів і понять з державного управління / авт.-уклад.: Г. Райт та ін. ; пер. В. Івашко. К. : Основи, 1996. 270 с.

4. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Вид-во КНТ, 2007. 328 с.

5. Античная демократия в свидетельствах современников / изд. подгот. Л. П. Маринович, Г. А. Кошеленко. М. : Ладомир, 1996. 383 с.

6. Антонова Л. В., Антонов А. В. Вплив громадянського суспільства на удосконалення виборчого процесу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 1. – URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z =1997 (дата звернення: 17.01.2021).

7. Антонова Л. В., Антонов А. В. Удосконалення виборчого процесу в Україні: організаційно-правовий аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12. – URL: http://www.dy.nayka. com.ua/?op =1&z= 1984 (дата звернення: 23.10.2020).

8. Аристотель. Политика. Афинская полития. М. : Мысль, 1997. 464 с.

9. Аркас Н. История Украины Руси. К. : Вища школа, 1991. 395 с.

10. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций. М. : Изд-во «ОМЕГА-Л», 2005. 584 с.

11. Афанасьєва М. В. Телеологічний та технологічний критерії ефективності виборчого законодавства. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2010. № 2. С. 72-76.

12. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень : проблеми теорії, методології, практики : монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 320 с.

13. Бакуменко В. Д., Надолішній П. А. Теоретичні та організаційні засади державного управління. К. : Міленіум, 2003. 256 с.

14. Бебик В. М., Басалюков В. В. Менеджмент прес-служб в державних організаціях. PR в органах державної влади та місцевого самоврядування: монографія. Київ, Сімферополь: МАУП, 2003. С. 101-113.

15. Бебик В. М. Політичний маркетинг і менеджмент. К. : Міжрегіон. Акад. упр. персоналом, 1996. 576 с.

16. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшинз. К. : МАУП, 2005. 440 с.

17. Бедрій М. Система українського звичаєвого права: історико-правовий аспект. 2011. Вип. 54. С. 45-51

18. Бондаренко С. В. Кібинпространство: модель социализации пользователей в киберпространстве. – URL : http://elib.org.ua/psychology/ua_show_archives (дата звернення: 23.10.2019).

19. Брайант Дж., Томпсон С. Основы воздействия СМИ. Москва. 2004, 432 с.

20. Буркут І. Г., Колесников О. В. Виборчі технології: регіональний досвід. Чернівці : Вид. дім “Букрек”, 2009. 240 с.

21. Бучин М. Ресурси виборчої кампанії та особливості їх використання в Україні: монографія. Львів, 2014. 328 с.

22. Валевський О. Суперечності політико-управлінських відносин в Україні: проблеми і шляхи розв’язання. *Державне управління: теорія та практика*.

2008. № 2. URL: http://www.academy.gov.ua/ej8/ (дата звернення: 17.01.2020).

23. Варій М. Й. Політико-психологічні передвиборчі та виборчі технології : Навч.-метод. посіб. К. : “Ельга, Ніка-Центр”, 2003. 134 с.

24. Василевич Ю. В. Досягнення та перспективи використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері політики: електронна демократія. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія*. 2012. Т. 197, Вип. 185. С. 33-36.

25. Ващенко О. А. Особливості політичної соціалізації особистості в трансформаційний період: автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.03. – політичні процеси. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2014. 22 с.

26. Вершинин М. С. Электронная демократия как компьютеро-опосредованная форма политической коммуникации. *Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах*. Материалы международной научно-практической конференции Ч.1. Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2002. С.153-155

27. Вестюк С. Корупція, визначення, причини появи, вплив на економіку. *Економіка України.* 2001. № 3. С. 67-74.

28. Виборче право України [за ред. В. Ф. Погорілка, М. І. Ставнійчук]. Київ : Парламентське вид-во, 2003. 383 с.

29. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. *Відомості Верховної Ради* України. – URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text (дата звернення: 17.01.2020).

30. Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань / за ред. О. М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 232 с.

31. Виборчі технології США: анотований звіт. – URL : https://core.ac.uk/download/pdf/268616943.pdf (дата звернення: 19.05.2020).

32. Виллей Э. Как производятся в Западной Европе выборы в парламент.

Санкт-Петербург, 1906. 124 с.

33. Вишняков В. М., Пригара М. П., Воронін О. В. Відкрита система таємного голосування. *Управління розвитком складних систем.* 2014. Вип. 20(1). С. 110-115.

34. Ворона П. В. Місцеве самоврядування і політичні партії в Україні : монографія. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. 184 с.

35. Ворона П. В. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку представницької влади : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2012. 341 с.

36. Ворона П. В. Теоретико-методологічні засади організації місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.04. Київ, 2013. 36 с.

37. Гаврилюк Д. Ю. Абсентеїзм як феномен електоральної культури в контексті демократизації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. К., 2015. 20 с.

38. Гаджиев К. С. Политическая наука: Учебное пособие. 20-е изд. М. : Междунар. отношения, 1996. 400 с.

39. Гвоздик В. С. Політичні результати виборів до Українських Установчих зборів за доби Центральної Ради. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного ун-ту.* Запоріжжя : Просвіта, 2008. Випуск XXII. С. 51-56.

40. Генералюк В. Механізми державного управління по запобіганню корупції у виборчому законодавсті. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_ 2012_11_29 (дата звернення: 11.08.2019).

41. Георгіца А. З. Деякі теоретико-методологічні проблеми вдосконалення виборчого процесу в Україні в контексті світового досвіду. *Вибори-2006 : Досвід. Проблеми. Перспективи* : міжнар. наук. практ. конф. (31 жовт. 1 листоп. 2006 р., Київ). К. : Атіка, 2007. С. 118-120.

42. Гинзбург С. И. О дате издания закона об остракизме в Афинах. *Город и государство в античном мире. Проблемы исторического развития*. Луганск:

ЛГУ, 1987. С. 32–42.

43. Гнатієнко Г. М., Снитюк В. Є. Експертні технології прийняття рішень : монографія. Київ : Маклаут, 2008. 444 с.

44. Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 5-22.

45. Гончаренко В. Д. Історія держави і права України. К. : Атіка, 2013. 704 с.

46. Гончарова О. С. Сучасне суспільство. 2013. № 1. С. 40-47.

47. Гонюкова Л. В. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз : монографія. К. : НАДУ, 2009. 392 с.

48. Готун А. М. Використання нових інформаційних технологій у виборчому процесі: світовий досвід і практика застосування в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2008. Вип. 89-90. С. 52-57.

49. Гречко Т., Хаджирадєва С., Пустоваров А. Передумови впровадження процесного менеджменту в органах державної влади України. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. ОРІДУ / голов. ред. М. М. Іжа. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. Вип. 1 (81). С. 88–97.

50. Гримо Женевье. Организация административной власти во Франции. М. : Интратек-Р, 2004. 212 с.

51. Грицяк І. А. Державне управління в Україні*:* централізація і децентралізація. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 487 с.

52. Грозовський І. Козацьке право. *Право України.* 1997. № 6. С. 76-80

53. Грушевський М. Ілюстрована історія України. К.: Наук. думка, 1992. 544 с.

54. Гуйтор М. М. Регіональні особливості застосування виборчих технологій в Україні (на прикладі Чернівецької та Закарпатської областей): автореф. дис… канд. політ., наук. Чернівці, 2008. 20 с.

55. Гутнова Е. В. Сословно-представительные собрания средних веков и проблемы демократии. *Власть и политическая культура в средневековой Европе.* Москва, 1992. Ч. 1. С. 166–178.

56. Деніс А. С., Матвієнко А. О. Навчальний посібник для членів дільничних виборчих комісій на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року / За заг. ред. О. М. Діденка, А. Є. Гевка / Міжнародна фундація виборчих систем (IFES). 2020. 176 с.

57. Державне управління : словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князєва, В. Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

58. Державне управління в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 432 с.

59. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2002. 352 с.

60. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / відп. ред. проф. Н. Р. Нижник. Київ : УАДУ, 2006. 448 с.

61. Державне управління і менеджмент / за заг. ред. Г. С. Одінцової. Харків : ХарРІДУ УАДУ, 2002. 492 с.

62. Державне управління: основи теорії, історія і практика : навчальний посібник / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній, М. М. Іжа, Г. І. Арабаджи; за заг. ред. Надолішнього П. І., Бакуменка В.Д. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 316 с.

63. Державне управління: словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князєва, В. Д. Бакуменка. – Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 438 с.

64. Державне управління: теорія і практика : монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 431 с.

65. Джефсон Г. Платформа ее возникновение и развитие: (История публичных митингов в Англии): [в 2 т.] / Г. Джефсон; пер. с англ.

Н. Н. Мордвиновой; под ред. В. Ф. Дерюжинского. Санкт-Петербург. 1901. Т. 1. 597 с.

66. Джуган В. Конституційно-правові засади фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС : порівняльний аналіз: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 – Конституційне право. Ужгородський національний університет. У., 2019. 22 с.

67. Дмитрук П. Принципи інституціоналізації механізму державного регулювання економічної безпеки регіону. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2011. Вип. 4 (11). С. 114–121.

68. Довгий С. В. Особливості інституціоналізації політичної влади в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2007. 15 с.

69. Докович З. Информационные технологи при регистрации избирателей. Изменения и перспективы : материалы междунар. конф. (Кишинев, 11 апр. 2010 г.). – Кишинев : “NovaImprim”, S.R.L., 2010. С. 171-173.

70. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX–XXI століть: нові пріоритети : монографія. Київ : Наук. думка, 2006. 512 с.

71. Дорошенко Д. Нарис історії України: У 1 т. К.: Глобус, 1992. Т. 2. 389 с.

72. Дрешпак В. М. Комунікації в публічному управління. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2015. 168 с.

73. Дрожжинов В. И., Штрик А. А. Электронная демократия и поддерживающие ее технологии. *Технологии информационного общества. Интернет и современное общество* : тр. VI Всеросс. объединенной конференции. Санкт-Петербург, 3-6 ноября 2003 г. СПб. : Изд-во филологического ф-та СПбГУ, 2003. С. 101-110.

74. Другий проміжний звіт за результатами незалежного моніторингу висвітлення в медіа президентської виборчої кампанії в Україні 2019 року http://cje.org.ua/sites/default/files.pdf (дата звернення: 01.03.2020).

75. Енциклопедичний словник з державного управління / Уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. : за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

76. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 365 с.

77. Євсюкова О. В. Організаційно-правові умови забезпечення результативності функціонування сервісно-орієнтованої системи державного та муніципального управління. *Науковий вісник Академії муніципального управління* : зб. наук. пр. *Серія «Державне управління*. Київ : АМУ, 2016. Вип. 2. С. 55–63.

78. Єрмолаєв В. М. Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, спеціалізація 12.00.01 Харків, 2006. 430 с.

79. Зарнецька О. В. Нові засоби масової комунікації (соціокультурний аспект). К., 1993. 153 с.

80. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / авт. кол.: Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник та ін.. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С. А. Чукут. К., 2008. 248 с.

81. Ильясов Ф. Н. Политический маркетинг: Искусство и наука побеждать на выборах. М.: ИМА-Пресс, 2000. 168 с.

82. Іванов В. М. Історія держави і права: навчальний посібник. К. МАУП, 2002. 2013. 224 с.

83. Інституалізація публічного управління в Україні: стан проблем та перспективи розвитку : монографія / за заг. ред. С. К. Хаджирадєвої. Київ : НАДУ, 2018. 248 с.

84. Інтернет-аудиторія України, статистика. – URL: http: //vklik.org.ua/

link/internet-audytoriya-ukrajiny-statystyka.vk. (дата звернення: 11.08.2019).

85. Історія державності України: експериментальний підруч. [За заг. ред. О. М. Бандурки, О. М. Ярмиша]. Х., ТОВ Одисей. 2004. 608 с.

86. Кафарський В. І. Фінансування виборчої кампанії політичної партії: політико-правовий аналіз. *Держава і право: зб. наук. праць*. Київ : Вид-во Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького, 2006. Вип. 31. С. 483-489.

87. Кочубей Л. Механізм спостереження за здійсненням виборчого процесу як засіб удосконалення громадянського суспільства. *Віче : журнал Верховної Ради України.* 2016. № 14. – URL : http://www.viche.info/ journal/393

88. Калинич Г. Л. Суть та особливості маркетингу в сучасному електронному бізнесі. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка».* 2010. № 683. С. 304-308.

89. Кампо В. М. Деякі проблеми місцевих виборів у контексті конституційної юрисдикції. Вибори – 2006: *Досвід. Проблеми. Перспективи* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт.-1 листоп. 2006 р.) : тез. доп. *Вісник Центральної виборчої комісії*. Київ : Вид-во Центральна виборча комісія, 2006. № 4(6). С. 33-34.

90. Киян М. Ш., Окладна М. Г. Становлення виборчих технологій України за часів Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць*. Харків: НТУ «ХТІ», 2012. № 31, С. 41-47.

91. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: монографія. Київ : Час Друку, 2011. 132 с.

92. Князевич Р. П. Конституційно-правові засади виборів Президента України: проблеми теорії і практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н.: спец. 12.00.02 “Конституційне право” Одеська Національна юридична академія. 2003. 18 с.

93. Ковальчук О. Б. Виборчий процес в Україні: конституційно-правові аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.02 – конституційне право. Львів, 2003. 231 с.

94. Ковриженко Д. Зміни до виборчого законодавства: зміст та необхідність. URL : http://www.parlament.org.ua/docs/files/8/ 1228126490_ans.pdf (дата звернення: 07.02.2018).

95. Коготюк В. Ю. Вплив євроінтеграційних процесів на вдосконалення вітчизняного виборчого процесу. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 2. С. 170.

96. Когутюк В. Ю. Понятійно-категорійний апарат державного управління виборчим процесом на засадах європейських стандартів *Теорія та практика державного управління.* ХарРІ НАДУ, 2015. Вип. 2(49). С. 111-117.

97. Когутюк В. Ю. Практичні рекомендації щодо адаптації європейських стандартів державного управління виборчим процесом в Україні. *Право та державне управління: збірник наукових праць*. Запоріжжя: КПУ, 2015. № 4 (21). С. 74-79

98. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 284 с.

99. Козодой Л. М. Конституційно-правовий статус суб'єктів виборчого процесу в Україні. Київ: Нац. універс.-т внутр.-х справ, 30 жовт. 2006. 86 с.

100. Колесников В. Н., Семенов В. А. Политический менеджмент. СПб. : 2013. 336 с.

101. Колесников О. В. Електоральна комунікація за допомогою ЗМІ: проблема ефективності в українських умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Політологія, соціологія, філософія*. Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла", 2010. Вип. 14. С. 87-90.

102. Колесников О. В. Критерії та фактори ефективності виборчих технологій (на прикладі України): автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 . Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2010. 20 с.

103. Конституційне право України. За ред. В.Ф. Погоріло. К.: Наук. думка, 1999. 724 с.

104. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 № 254. Верховна

Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. – URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (дата звернення: 17.01.2020).

105. Косиця О. О. Інституціональний механізм системи інформаційної безпеки. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 4. С. 150–153.

106. Костецька Л. М. Виборчий процес у сучасній Україні в контексті аналізу його проблемних етапів. *Актуальні проблеми державного управління:* зб. наук. пр. ОРІДУ. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. Вип.1(69). С. 69-73.

107. Костецька Л. М. Проблеми регулювання виборчого процесу в Україні.*Наукові записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2017. № 1 С. 154-160.

108. Костомаров М. Історія України в життєписях визначнійших її діячів. Л.: Наук. Т-во ім. Шевченка, І918. 376 с.

109. Кочубей Л. О. Виборчі технології: політологічний аналіз на прикладі виборів до парламенту сучасної України: монографія. Київ: Юрид. думка, 2006. 280 с.

110. Краткий экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. М. : Ин-т новой экономики, 2001. 1088 с.

111. Кресіна І. О., Перегуда Є. В. Парламенські вибори в Україні: правові і політичні проблеми. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 366 с.

112. Кульчицький В. Козацьке право. К., 2002. С. 324-325.

113. Кустова С. М. Теоретичні засади державного регулювання фінансування політичних партій: ЄС та Україна. *Virtus: Scientific Journal.* 2019. № 30 (Montreal). P. 251-260.

114. Куценко Є. В. Особливості використання новітніх інформаційно-комунікативних технологій у електоральних кампаніях: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Політологічні студії.* 2013. Вип. 3. С. 37-48.

115. Ларіна Н. Б., Михайлов М. О. Принципи публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні.

Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, травень, 2020 р.) у 3-х т. / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2020. Т. 3. С.259-262.

116. Линник Н. Можливості модернізації виборчого процесу через електронні механізми. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2015. № 1. С. 32-33.

117. Липпман У. Общественное мнение. Пер. с англ. Т. В. Барчуновой ; ред. пер. К. А. Левинсо. М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. 384 с.

118. Лоусон Т. Р. Социополитическая трансплантационная модель. Социально-технологическая культура как феномен XXI века : материалы междунар. науч.-практ. конф. В 2-х ч. Белгород, 2015. Ч. 1. С. 97-108.

119. Луман Н. Понятие общества. Проблемы теоретической социологии. Санкт-Петербург, 1994. 567 с.

120. Мадрига Т В. Регіональні виборчі кампанії початку XXI століття (на прикладі західних областей України): автореф. дис. ... канд.. політ. наук. Львів, 2012. 21 с.

121. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. К. : Атіка, 2005. 240 с.

122. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. К. : Атіка, 2003. 576 с.

123. Малкин Е., Сучков Е. Основы избирательных технологий. М. : Русская панорама, 2002. 464 с.

124. Марцеляк О. Конституційні засади виборчого права України (загальнотеоретична характеристика). *Право України : науково-практичне фахове видання*. Київ : Вид. дім “Ін Юре”, 2013. № 5. С. 38-45.

125. Марчук Р. Основи вітчизняного парламентаризму: підручн. у 2 т. / за заг. ред. В. А. Гошовської. К. : НАДУ, 2012.Т. 1. 408 с.

126. Мейер Г. Избирательное право. М. : Изд-во В. М. Саблина, 1906. 602 с.

127. Мейтус В. Ю., Мейтус В. В. Политическая партия: стратегия и управление. К. : Эльга, Ника-Центр, 2003, 404 с.

128. Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю. Державне управління / за ред. А. Ф. Мельник. Київ: Вид-во Знання-Прес, 2003. 343 с.

129. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. М. : Дело, 1992. 702 с.

130. Механізми державного управління: сутність і зміст / Р. М. Рудніцька, О. Г. Сидорчук, О. М. Стельмах та ін.; за заг. ред. М. Д. Лесечка, А. О. Чемериса. Львів : Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2005. 228 с.

131. Mikhaylov M. Role of resource – technological mechanism in development of electoral communication in Ukraine. *PNAP / Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. T. 41, № 5, 2020. St. 149-158.

132. Михайлов М. О. Роль дослідження джерельної бази у вдосконаленні механізмів інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *Напрями вдосокналення механізмів державного управління в умовах сучасних реформаційних процесів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 3-4 листопада, 2017 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. С. 59-63.

133. Михайлов М. О. Теоретичний аналіз застосування соціальних мереж у виборчому процесі. *Публічне управління XXI ст.: синтез науки і практики:* зб. тез до XIX міжнар. наук. конгресу (Харків, 19 квітня 2018 р.). Х.: Вид-воХарРІНАДУ “Магістр”, 2019. С 117-121.

134. Михайлов М.О. Застосування електронної демократії у виборчому процесі. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 24 травня 2019 р.) у 5-ти томах / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2019. Т. 5. С. 66-68.

135. Михайлов М. О. Міжнародні виборчі стандарти та їх вплив на вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України:* зб. матер. доповідей та тез XVII регіональної науково-практичної конференції (Дніпро, 14 травня 2020) / за заг. ред. Серьогіна С. М. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 260-263.

136. Михайлов М. О. Сутність організаційного механізму в інформаційно-комунікаційному забезпеченні виборчого процесу. *Становлення та розвиток публічного адміністрування:* матеріали XI конф. студентів та молодих учених за міжнар. участю (Дніпро, 08 травня, 2020) / за заг. ред. О. Б. Кірєєвої. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 250-254.

137. Михайлов М. О. Відповідність вітчизняного інформаційного виборчого законодавства європейським та міжнародним правовим нормам. *Науково-практичне забезпечення надання публічних послуг в умовах децентралізації:* збірник матеріалів доповідей та тез інтернет-конференції, Київ, 18 квітня 2019 року / за заг. ред. Р. В. Войтович, П. В. Ворони. Київ, 2019. С. 210-212.

138. Михайлов М. О. Вплив організаційного та технологічного механізмів на вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *Аспекти публічного управління.* Т. 8, № 5, 2020. С.82-89.

139. Михайлов М. О. Джерельна база дослідження інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні. *Публічне управління XXI ст.*: *традиції та інновації:* матеріали XII міжнародного наукового конгресу (Харків, 27 травня, 2017 р.). Харків, ХарРІДУ НАДУ, 2017. С. 171-177.

140. Михайлов М. О. Джерельна база дослідження механізмів інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *Актуальні проблеми державного управління.* 2017, № 2 (52). С.131-138.

141. Михайлов М. О. Дослідження інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу: особливості наукових підходів. *Публічне*

управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 26 травня, 2017 р.) у 5-ти ч. / за заг. ред. В. С. Куйбіди, А. П. Савкова, С. В. Загороднюка. Київ: НАДУ, 2017. Ч.3. С. 65-68.

142. Михайлов М. О. Дослідження механізмів інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу: джерельна база. *Актуальні питання підготовки фахівців у сфері публічного управління та адміністрування*: матеріали щоріч. наук.- практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 1–2 листоп. 2018 р.): у 2 т. / ред. колегія: В. С. Куйбіда, А. П. Савков, І. О. Дегтярьова та ін. Київ. НАДУ, 2018. Т. 1. С. 255-259.

143. Михайлов М. О. Понятійне поле дослідження інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *Право та державне управління: зб. наук. пр.* 2020. №1, Т. 2. С. 8-13.

144. Михайлов М. О. Понятійне поле дослідження інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. *STABICON systems-2017* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора Олега Балацького (м. Суми, 27-29 квітня, 2017 р.). Сумський державний університет, 2017. С. 98-100.

145. Михайлов М. О. Реалізація виборчого законодавства України в умовах трансформації суспільства. *Навчання публічних службовців: новітні тенденції та технології*: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 31 жовтня, 2019 р.) у 2-х т. / за заг. ред. А. П. Савкова, І.Я.Дегтярьової. Київ: НАДУ, 2019. Т. 2, С. 99-103.

146. Михайлов М. О. Рівень дослідженості інформаційних ресурсів виборчого процесу у наковій літературі. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку:* матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні (Київ, 25 травня 2018 р.) у 5-ти т. / за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2018. Т.5. С. 132-134.

147. Михайлов М. О. Роль інноваційних механізмів у забезпеченні виборчого процесу. *Становлення та розвиток публічного адміністрування:* матеріали X конф. студентів та молодих учених за міжнар. участю (Дніпро, 10 травня, 2019) / за заг. ред. О. Б. Кірєєвої. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 210-212.

148. Михайлов М. О. Роль фасилітативного механізму у забезпеченні виборчого процесу в Україні. *Аспекти публічного управління.* Т. 9. № 6, 2020. С. 167-178.

149. Михайлов М. О. Систематизація наукових підходів до вивчення інформаційно-комунікаційного аспекту забезпечення виборчого процесу. *Становлення публічного адміністрування в Україні:* матеріали VIII Всеукраїнської міжвузівської конференції студентів та молодих вчених (Дніпро, 19 квітня, 2017 р.) / за заг. ред. С. О. Шевченка. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. С.120-124.

150. Михальчук С. О. Електронний менеджмент виборчого процесу в США: висновки для України. *Чверть століття українсько-американської дружби: досвід гідний майбутнього* : зб. матеріалів III американознавчої мультидисциплінарної конф. Львів, 2016. С. 246-256.

151. Михальчук С. Краудфандинг як практика соціальної взаємодії в електоральному процесі. *Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євро інтеграційного поступу* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2016. С. 110-111.

152. Михальчук С. О. Інноваційні мережеві комунікації як інструмент взаємодії держави і суспільства: український досвід. *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша* : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. Вип. 4. С. 99-106.

153. Мурзин В. Ю. Происхождение скифов: основные этапы формирования скифского этноса. К. Наукова Думка. 1990. 74 с.

154. Надолішній П. І. Концепція демократичного урядування: сутність проблеми формування та реалізації. *Актуальні проблеми державного*

управління : зб. наук. праць. Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2007. Вип. 2 (30). С. 46-56.

155. Наход М. Категорії «вибори» та «виборчий процес» в сучасній науці державне управління. *Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика:* матер. наук.-пр. конф. за міжнар. участю, 8 квітня 2011 р.) : ЛРІДУ НАДУ, 2011. Ч.1. С. 49-53.

156. Нижник Н. На часі – моніторинг виборчого процесу. *Вісник Центральної виборчої комісій*. К. : Вид-во Центральна виборча комісія, 2007. № 2. С. 40–44.

157. Оверчук О. В. Абсентеїзм як чинник виборчого процесу в сучасній Україні: *Збірник наукових праць «Слов'янський вісник».* 2011. №11. С. 208-213.

158. Олар А. Политическая история Французской революции. Петербург, 1918. 989 с.

159. Ону А. Выборы 1789 года во Франции и наказы третьего сословия с точки зрения их соответствия истинному настроению страны. Санкт-Петербург: Типогр. М. М. Стасюлевича, 1908. Ч. 1. 736 с.

160. Основи вітчизняного парламентаризму. У 2-х т.; за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ. 2012. Т.1. С. 168-169.

161. Остаточний звіт спостереження ОПОРИ на чергових виборах Президента України 2019 року / за заг. ред Ольги Айвазовської / ОПОРА, 2020. 200 с.

162. Очерки по истории выборов и избирательного права [под ред. Ю. А. Веденеева и Н. А. Богодаровой]. Калуга: Калужский обл. фонд возрождения историко-культурных и духовных традиций «Символ», 2002. 692 с.

163. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні : навч. посіб. [В. М. Шаповал, В. І. Борденюк, Г. С. Журавльов]. Укр. акд. держ. управління при Президентові України. К. : УАДУ, 2000. 346 с.

164. Парламентаризм та парламентська діяльність: словник-довідник. / М. М. Газізов, В. А. Гошовська, В. М. Гурієвська та ін. ; за заг. Ред. В. А. Гошовської. К.: 2012. 224 с.

165. Пифферун О. Европейские избирательные системы (парламентская, провинциальная и муниципальная). Санкт-Петербург: Тип. И. Гольдберга, 1905. 365 с.

166. Плескач В. Л. Технології електронного бізнесу : монографія. К. : КНЕУ, 2004. 223 с.

167. Політична корупція як об`єкт наукового дослідження. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2018. Вип. 2.(62). С.4-11.

168. Помаза-Пономаренко А. Л., Вербицький О. В. Механізми соціальної трансформації під час виборів та їхнього державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* (Серія «Державне управління»). 2020. № 1 (12). С. 126-132.

169. Порядок організації навчання осіб, які претендують на призначення на посади голів, заступників голів та секретарів окружних виборчих комісій з виборів народних депутатів України. Вісник Центральної виборчої комісії. Київ : Вид-во Центральна виборча комісія. 2013. № 1 (25). 104 с.

170. Послуги Інтернет-тролінгу в Україні перетворилися на індустрію. URL : http:// newsradio. com.ua/2014_02_10/ Rinok-nternet-trol-ngu-v-Ukra-n-komentar-eksperta/ (дата звернення: 17.01.2020).

171. Почепцов Г. Від Facebook і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. Вид. 2-е. К.: Спадщина, 2014. 464 с.

172. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 327 с.

173. Примуш М. В. Адміністрування виборчого процесу: світовий досвід і українські реалії / М. Примуш, О. Клюжев // Вісник Київського Нац. ун-та ім. Тараса Шевченко. - Київ : Вид-во ВПЦ «Київський університет». - 2012. – Вип. 107. - С. 67-71

174. Приходченко Л. Л. Забезпечення ефективності державного управління на

засадах демократичного врядування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 – Механізми державного управління ; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2010. 36 с.

175. Приходченко Л. Л. Сутність понять механізмів держави, державного управління та державного регулювання. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць*. Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 3(35). С. 61-68.

176. Приходько Х. Інституціоналізація конституційного процесу в аспекті пріоритетних форм безпосереднього народовладдя в Україні: до постановки проблеми. *Вибори та демократія : наук.- просвітн. правн. журн*. Київ : Вид-во ПП "Час друку", 2009. № 2(20). С. 10-14.

177. Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР : Закон Української РСР від 27 жовтня 1989 року № 8305-XI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8305-11#Text (дата звернення: 17.01.2020).

178. Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 14 січня 1998 року № 14/98-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14/98-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 23.04.2019).

179. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 року № 4061-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10-11.

180. Про вибори Президента України : Закон України від 05.березня 1999 року № 474-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 14.

181. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016, № 4.

182. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд" у 2018-2020 рр. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1088-р. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-dij-iz-vprovadzhennya-iniciativi-partnerstvo (дата звернення: 17.01.2020).

183. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019-2020 рр. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 405-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-%D1%8 (дата звернення: 10.06.2019).

184. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12. (дата звернення: 17.01.2020).

185. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04 лютого 1998 року № 75/98-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр (дата звернення: 17.09.2020).

186. Про Концепцію підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні : Указ Президента України від 8 грудня 2000 року № 1322/2000. URL: http://search.ligazakon.ua. (дата звернення: 17.01.2020).

187. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-95-%D0%BF (дата звернення: 17.01.2020).

188. Про особливості забезпечення відкритості, прозорості та демократичності виборів народних депутатів України : Закон України від 05 липня 2012 № 5175-VI. URL : http://zakon0.rada.gov.ua /laws/show/5175-17. (дата звернення: 17.01.2020).

189. Про особливості застосування Закону України "Про вибори Президента України" при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року : Закон України від 8 грудня 2004 року № 2221-IV. URL : https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/2221-15#Text (дата звернення: 17.01.2020).

190. Про Порядок організації навчання осіб, які претендують на призначення на посади голів, заступників голів та секретарів окружних виборчих комісій з виборів народних депутатів України : Постанова ЦВК від 31 січня 2013 року № 15. URL : http://www.cvk.gov.ua. (дата звернення: 22.08.2017).

191. Про призначення чергових місцевих виборів у 2020 році : Постанова Верховної Ради України від 15 липня 2020 року № 795-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 33.

192. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 листопада 2017 року № 797-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text (дата звернення: 17.01.2020).

193. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р. URL : http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-р (дата звернення: 17.01.2020).

194. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей в суспільстві України та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Постанова КМУ (проєкт), 2020. URL : https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/normative.pdf (дата звернення: 15.12.2020).

195. Пухкал О. Г. Модернізація державного управління в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні : Монографія. Київ, 2010. 287 с.

196. Пухкал О. Г. Теоретико-методологічні підходи визначення сутності поняття публічного управління. *Інвестиції:практика та досвід.* 2015. № 18. С. 93-97

197. Радченко О. В. Роль Інтернет-комунікацій у політичній взаємодії в Україні. Автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 ; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 18 с.

198. Райсберг Б. А. Современный экономический словарь. М. : ИНФА-М, 1996. 496 с.

199. Рекомендація CM/Rec (2017)-3 про Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів (Ухвалена Комітетом Міністрів на 1282-му засіданні заступників міністрів 22 березня 2017 року) / [Переклад здійснено за сприянням проєкту ЄС «PRAVO-Justice»; редакційні правки внесено

представниками Державної установи «Центр пробації»: О. Янчуком, В. Клишею, Ю. Матвєєвою, О. Конопацькою]. Страсбург, 2017. 37 с.

200. Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє : монографія. НАДУ при Президентові України ; відп. ред. І. А. Грицяк. Київ : "К.І.С", 2009. 227 с.

201. Романюк А., Шведа Ю. Партії та вибори: європейський досвід і українські реалії: Енцеклопедичний словник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с.

202. Рябець М. М. Центральна виборча комісія: віхи становлення та розвитку. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю. К. : Вид. дім "Альтернативи", Вид-во "АртЕк", 2016. 600 с.

203. Савков А. П. Державне управління виборчим процесом в Україні: теоретико-методологічні засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. н. держ. упр. : спец. 25.00.01 "Теорія та історія державного управління"; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2010. 39 с.

204. Салмин А. М. Современная демократия: Генезис, структура, культурные конфликты (Опыт Франции в сравнительной ретроспективе). М. : Наука, 1992. 331 с.

205. Семенов Д. И., Шушарина Г. А. Сетевой троллинг как вид коммуникативной деятельности. *Международный журнал экспериментального образования : научный журнал*. М., 2011. Вып. 8. С. 135-136.

206. Сергієнко Н. Е. Соціалізація в Інтернет-середовищі: *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент.* 2013. Вип. 13. С. 116-126.

207. Серьогін В. О. Конституційне право України : навч. посібник. Харків : Вид-во ХНУВС, 2010. 368 с.

208. Сивак Т. В. Стратегічні комунікації в системі публічного управління України : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 338 с.

209. Система державного управління Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії: досвід для України / уклад. П. І. Крайнік ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. К. : НАДУ, 2011. 48 с.

210. Системы избирательного права Западной Европы и Северо-Американских Соединенных Штатов. Санкт-Петербург: Изд-во Н. Глаголева, 1905. 372 с.

211. Сірий Є. В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії. К. : Атіка, 2004. 185 с.

212. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. К. : Знання, 1993. 92 с.

213. Современные избирательные системы [Т. И. Чурсина, А. Г. Орлов, И. А. Ракитская, К. А. Половченко и др.; науч. ред. А. В. Иванченко, В. И. Лафитский]. М. : РЦОИТ; Ин-октаво, 2009. 480 с.

214. Соловьев А. И. Политическая коммуникация как особый тип информационно-коммуникативных обменов. *Политические исследования*. 2002. № 3. С. 5-17.

215. Соснін О. В. Вимога часу – вирішити безпекові проблеми в інформаційно-комунікаційній діяльності. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2019. Т. 7. С. 13-26.

216. Співак В. І. Правова культура виборів в Україні. Теорія і практика; Ін-т. держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ. К. : Юрид. Думка. 2005. 156 с.

217. Ставнійчук М. І. Законодавство про вибори народних депутатів України: проблеми теорії і практики : автореф. дис. канд. юрид. наук М. І. Ставнійчук. К. : Вид. центр Ін-ту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 1999. 18 с.

218. Ставнічук М. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики : монографія. К., 2001. 229 с.

219. Станкевич Б. В. Політико-правові аспекти виборчих технологій та особливості їхнього використання в України. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2009. Вип. 21. С. 161-167.

220. Субтельний О. Україна: історія. К. : Либідь, 1992. 510 с.

221. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ. К. : МАУП, 2003. 368 с.

222. Тадаєва А. В. Особливості соціалізації людини в сучасному інформаційному просторі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць.* Вип. 17. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2013. 522 с.

223. Телешун С. О. Державний устрій України: проблеми політики, теорії, практики : монографія. Івано-Франківськ : Лілея, 2000. 317 с.

224. Телешун С., Ситник С., Рейтерович І. Публічна чи державна політика – вітчизняна дилема вибору. *Вісник НАДУ. Серія: Політологія і право*. 2012. № 4. С. 185-196.

225. Терлюк І. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття : навч. пос. з історії держави і права України. Львів, 2003. 156 с.

226. Тищенко Ю., Байор П., Товт М., Горобчишина С. Моделі політичної комунікації: політичні партії та громадянське суспільство. Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К. : Агентство «Україна», 2010. 148 с.

227. Ткач А. А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури: монографія. К.: НАН України, Об'єдн. ін-т економіки, 2005. 295 с.

228. Украинская советская энциклопедия в 12 т. / [ред. О. К. Антонов и др.]. К. : Главная редакция украинской советской энциклопедии. 1981. Т.6. 552 с.

229. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К. : Альтернативи, 1999. 304 с.

230. Український парламентаризм: минуле і сучасне: монографія [за ред Ю. Шемшученко]. К. 1999. 368 с.

231. Управління суспільним розвитком : словник-довідник / уклад.: В. Д. Бакуменко та ін. ; за заг. ред. А. М. Михненка, В. Д. Бакуменка. Київ : Вид-во НАДУ, 2006. 210 с.

232. Фетєску І. А. Шляхи вдосконалення механізмів державного управління електоральним процесом в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. степеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 – механізми державного управління. Одеса, 2008. 20 с.

233. Фінальний звіт за результатами моніторингу висвітлення президентської виборчої кампанії 2014 національними та регіональними мас медіа. *Асоціація «Спільний простір»*. URL : http://www.prostirmonitor.org/foto/mtree/2014/0media_monitoring2014_final_report.pdf (дата звернення: 17.01.2020).

234. Фоміна С. Голосування як стадії виборчого процесу в зарубіжних країнах: конституційно-правовий аспект : дис. к. юрид. наук: 12.00.02 - Конституційне право; муніципальне право. Харків, 2016. 224 с.

235. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью. Москва, 2015. 417 с.

236. Хаджирадєва С. К., Гречко Т. К. Системний аналіз і прийняття рішень в публічному управлінні. Київ : НАДУ, 2019. 247 с.

237. Хромова Ю. О. Матеріально-технічне забезпечення виборчого процесу по виборах Президента України. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць*. Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2010. Вип. 4(40). С. 213-216.

238. Черленяк І. І. До питання про механізми, техніку та технологію державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць Академії муніципального управління*. Київ : Вид.-полігр. центр Академії муніципального управління, 2009. Вип. 2(8). С. 127-134.

239. Чернов С. І. Модернізація системи державного управління регіональним розвитком в Україні: теорія, методологія та механізми реалізації : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 374 с.

240. Чиколини Л. С. Эволюция политического строя Венецианской республики: путь к олигархии. *Власть и политическая культура в средневековой Европе.* Москва, 1992. Ч. 1. С. 325-338.

241. Чорна Н. В. Електронна демократія в сучасному світі: досягнення та проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології*. 2011. № 949, вип. 18. С. 71-75.

242. Чупахін О. М. Підвищення правової культури учасників виборчого процесу як засіб забезпечення умов вільного формування волі виборців та її вільного виявлення при голосуванні. *Вибори Президента України –2004: проблеми теорії та практики* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 9-10 черв. 2005 р.). Київ : Атіка, 2005. С. 592-597.

243. Шамхалов Ф. И. Теория государственного управления. М. : ЗАО Изд-во «Экономика», 2002. 638 с.

244. Шаповал В. М. Загальна соціологія : підручник. Київ, 1996. 480 с.

245. Шарий В. І., Черевко О. В. Теорії, технології та особливості реалізації адміністративних реформ у стрижневих країнах світу : монографія. Черкаси : вид. Чабаненко Ю. А., 2017. 316 с.

246. Шемшученко Ю. С. Теоретические проблемы гармонизации законодательства Украины с Европейским правом. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы : научное издание. Киев : Изд-во Юринком Интер, 2003. 528 с.

247. Шкурат І. В. Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект) : дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Українська Академія держ. управління при Президентові України. Київ, 2002. 214 с

248. Шубін С. П. Політичний маркетинговий аналіз [монографія].К.: Генеза, 2007.112. с. 201

249. Шумляк О. Еволюція інституту реєстрації виборців в аспекті становлення і розвитку виборчого процесу в Україні (дорадянський період). *Вісник*

Центральної виборчої комісії. 2007. № 3(9). С. 81-87

250. Энсон У. Английский парламент, его конституционные законы и обычаи. СПб : Изд-во Н. К. Мартынова, 1908. 379 с.

251. Эсмен А. Основные начала государственного права; пер. с франц., Н. Кончевской. Т. 2: Государственное право Французской республики. М. : Изд-во К. Т. Солдатенкова, 1899. 399 с.

252. Юзьков Л. П. Государственное управление в политической системе развитого социализма. К. : Вища шк., 1983. 155 с.

253. Юрійчук Є. П. Роль державного реєстру виборців в Україні в процесі електоральної легітимації політичної влади. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.* 2010. Вип. 3. С. 70-77.

254. Baldwin R., Cave M. Understanding Regulation. *Theory, Strategy and Practice.* Cave - Oxford : Oxford University Press, 1999. 370 p.

255. Berezhna, K., Yuzikova, N., Maistro, S., Paliukh, V., & Antonova, L. (2020). The importance of public administration in administrative and legal regulation. Revista Gênero E Interdisciplinaridade, . v. 1 n. 01 (2020): Special Edition URL: https://www.periodicojs. com.br/index.php/gei/article/view/63 (accessed: 11.01.2019).

256. Bossert T. (1998). Analysing the decentralization of health systems in developing countries: decision space, innovation and performance. *Social Science and Medicine.* Is. 47. P. 1513.

257. Conceptualizing Decentralization and its Dimension. *University Kebangsaan Malaysia. International Business Management* 10 (6): Medwell Journal, 2016. P. 692–701.

258. Drummond P. and A. Monsoor (2003) Macroeconomic Management and the Devolution of Fiscal Powers, Emerging Markets, Finance & Trade 39. P. 63-82.

259. Ezcurra R., Pascual P. (2008). Fiscal decentralization and regional disparities: evidence from several European Union countries. Environment and Planning Is. 40 (5). P. 1185–1201.

260. Hurwicz L. Designing Economic Mechanisms / L. Hurwicz, S. Reiter. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 356 c

261. Johnson G. Research Methods for Public Administrators. Westport : Quorum Books, 2002. 269 p.

262. Karpenko, L., Zhylinska, O., Dmytrenko, H., Poprozman, N.V., Koltun, V. Synergetic management tools for enterprise economic security. Journal of Security and Sustainability Issues, 2020, 9(4), стр. 1421-1430

263. Khadzhyradieva S., Slukhai S., Rachynskyi A. (2020). Public Administration in Ukraine: Adjusting to European Standards. *The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*. Vol. XIII. Is. 1. P. 81-109.

264. Khadzhyradieva S., Hrechko T., Smalskys V. (2019). Institutionalisation of Behavioural Insights in Public Policy. *Public policy and administration.* Vol. 18. Is. 3. P. 95-113.

265. Luhmann N. Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. Trust: Making and Breaking Cooperative Relations / Department of Sociology, University of Oxford, 2000. Vol. 6. P. 74–107.

266. Mikhaylov M. Role of resource – technological mechanism in development of electoral communication in Ukraine. *PNAP / Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. T. 41, № 5, 2020. St. 149-158.

267. Morawski W. Zmiana instytucjonalna. Spoieczenstwo. Gospodarka. *Polityka, Wydawnictwo Naukowe P WN*. Warszawa. 1998. S. 78–94

268. Pomaza-Ponomarenko A. Peculiarities of state regulation in the field of transfrontier co-operation of regions in the conditions of elections. *East Journal of Security Studies*, 2019. Vol. 5. № 2. Pp. 5-15.

269. Rainey H. G. Understanding and managing public organizations. San Fracisco: Jossey-Bass, 2003. 484 p.

270. Recommandation CM/Rec (2017) 5[1] du Comité des Ministres aux Etats membres sur les normes relatives au vote électronique (adoptée par le Comité des Ministres le 14 juin 2017, lors de la 1289 eréunion des Délégués des Ministres). (2017). search.coe. int. Retrieved from https://search. coe.int/cm/Pages/result_details. aspx?ObjectID=0900001680726f6a [in French]

271. Rosenbloom D. H. Building a Legislative-Centered Public Administration Congress and the Administrative State, 1946 – 1999. Tuscaloosa: University of Alabama, 2000. 206 p.

272. Savkov A., Khadzhyradieva S., Hrechko T. (2019). Behavioral Insights in Public Policy: Ukrainian Case. *Public policy and administration.* Vol. 18. Is. 1. P. 85-99.

273. Tolbert P. Zucker L. The Instytutionalization of Institutional Theory.S. Clegg. 1996. P. 162-194.

274. Wildasin D. E. (2004). The Institutions of Federalism: Toward an Analytical Framework. *National Tax Journal.* Vol. LVII. Is. 2. Part 1. P. 247–272.

275. Yuanshuo Xu, Mildred E. Warner (2016). Does devolution crowd outdevelopment? A spatial analysis of US local government fiscal effort. Environment and Planning. Vol. 48(5). P. 871-890.

Додаток А

Довідки про впровадження дисертаційного дослідження, участь у науково-дослідних роботах

УКРАЇНА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
вул.Грушевського, 21, м.Івано-Франківськ, 76004, тел. (0342)55-22-91, факс 55 -21-86
E-mail: oda@if.gov.ua Код ЄДРПОУ 20567921

_____ № _____ На № _____ від _____
23 листопада 2020 р.
Вих. №1354/0/2-20/01-116

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Михайлова Максима Олексійовича з теми: "Механізми вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні"

Результати дослідження аспіранта кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України М. О. Михайлова були використані в діяльності Івано-Франківської обласної адміністрації, зокрема при проведенні засідань з питань забезпечення виборчого процесу в органи місцевого самоврядування, об'єднанні територіальні громади, учасниками якого були представники органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та ін.

Роль електронної демократії у вдосконаленні організаційно-правового механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу на території Івано-Франківської області сприятиме дотриманню норм чинного законодавства про проведення виборів.

Аспірантом М. О. Михайловим на базі Івано-Франківської області проведено експертне опитування щодо впровадження електронної демократії задля ефективності інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні.

Заступник голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації **Світлана Онищук**

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЯ
Вих. №1354/0/2-20/01-116 від 23.11.2020

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

вул. М. Грушевського, 8, м. Тернопіль, 46021, тел.: (0352) 52-07-88, факс: 52-31-92
E-mail: oda@te.gov.ua, Web: http://www.oda.te.gov.ua Код згідно з ЄДРПОУ 00022622

20.11.2020 № 04-8046/32 На № _____ від _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України Михайлова Максима Олексійовича на тему "Механізми вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні"

Результати дослідження Михайлова М.О. були використані в діяльності Тернопільської обласної державної адміністрації, зокрема при проведенні засідань з питань забезпечення виборчого процесу в органи місцевого самоврядування, об'єднані територіальні громади, учасниками якого були представники органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та інші.

Позиція дисертанта була акцентована на організаційно-правовому механізмі інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу на території Тернопільської області, зокрема на порушені умов тиші учасниками виборчих перегонів засобами інформаційної комунікації, недотримання нормативно-правових актів у частині організації виборчого процесу керівниками дільниць, що призводить до порушення норм чинного законодавства про проведення виборів.

Аспірантом Михайловим М.О. на базі Тернопільської області проведено анкетне опитування респондентів про експертне оцінювання ефективності інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні.

Заступник голови адміністрації **Ігор ГАЙДУК**

Наталія Горпинюк 52 91 11

УКРАЇНА
ШОСТКИНСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
Садовий бульвар,14, м. Шостка, 41100, тел. (05449)2-24-04, тел/факс (05449)2-24-96
shostka-rada.gov.ua; E-mail: shstisp@ukr.net

24.11.2020 № 415/01-37 На _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Михайлова Максима Олексійовича з теми: "Механізми вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні"

Важливість дисертаційного дослідження М.О. Михайлова "Механізми вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні" має теоретико-прикладне значення на місцевому рівні для організації та проведення чесних прозорих виборів до місцевих рад.

Зокрема, заслуговують на увагу розроблені автором у межах дисертаційної роботи, принципи публічного адміністрування в удосконаленні механізмів інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу на території Шосткинської міської ради – відкритості, прозорості, доступності, а також наукові підходи до теоретико-методологічного обґрунтування нормативно-правового, організаційно-супровідного т механізмів інформаційно-комунікаційного забезпечння виборчого процесу.

Під час проведення виборчих перегонів до місцевих рад були враховані методичні рекомендації М.О.Михайлова щодо реалізації електоральної комунікації засобами Інтерне-технологій на території Шосткинської міської ради.

Секретар Шосткинської
міської ради VII скликання Олена ЧАНЦЕВА-КОВАЛЕНКО

SHOT ON RDI
AI DUAL CAMERA

ФАСТІВСЬКА МІСЬКА РАДА
Київської області
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
площа Соборна, 1, м. Фастів, Київська область, 08500 тел.: 6-02-16, код ЄДРПОУ 04054926, info_fastiv-rada@ukr.net

18.11.2020 № 06-33/4979
На №

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Михайлова Максима Олексійовича за темою «Механізми вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні»

Необхідність запровадження теоретично обґрунтованих М.О. Михайловим механізмів вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні знайшли своє практичне відображення під час виборчої кампанії, зокрема, для організації та проведення чесних прозорих виборів до Фастівської місцевої ради у2020 ці.

Безпосередньо, заслуговують на увагу розроблені автором у межах дисертаційної роботи інструменти публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу – електоральний менеджмент та електоральний маркетинг, які одержали схвальні відгуки від представників територіальних громадських організацій та виконавчого комітету Фастівської міської ради.

Автор дослідження Михайлов М.О. під час проведення виборчої кампанії до місцевих рад (25 жовтеня 2020 року) надавав інформаційно-консультативну підтримку у реалізації публічного адміністрування інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу суб'єктам виборчих перегонів Фастівської територіальної громади, які можуть бути враховані для подальшого розвитку прямої демократії в Україні.

Керуючий справами Л.О.Тхоржевська

М.П.

УКРАЇНА

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ЦЕНТР ПЕРЕПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ, УСТАНОВ І ОРГАНІЗАЦІЙ
просп. Миру, 43, м. Чернігів 14000, тел./факс (0462) 774-312, тел. 676-052
http://sivertraining.org.ua e-mail: chcppk@gmail.com код ЄДРПОУ 25571198

22.01.2021 № 01-02/38 На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Михайлова Максима Олексійовича за темою «Механізми вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні»

Наукові результати, отримані здобувачем Михайловим Максимом Олексійовичемпід час виконання дисертаційного дослідження, теоретично обґрунтовують необхідність запровадження навчального модуля для професійного розвитку слухачів системи підвищення кваліфікації з питань механізмів вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні. Безпосередньо заслуговують на увагу розроблені автором у межах дисертаційної роботи нормативно-правовий, організаційно-фасилітивний та ресурсно-технологічний механізми, що сприяють посадовим особам місцевого самоврядування в забезпечення публічного адміністрування виборчого процесу на місцевому рівні.

Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій запрошував Михайлова Максима Олексійовича до виступу перед учасниками навчання з інтерактивною лекцією про сучасні механізми вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні, що важливо для підвищення громадянської активності публічних службовців.

Зазначимо, що під час навчальних занять Михайлов М.О. надав методичну та інформаційно-консультаційну допомогу слухачам із питань публічного адміністрування виборчого процесу до місцевих рад (жовтень, 2020), мотивув до розв'язання ситуативних вправ із застосуванням організаційно-фасилітивного підходу в електоральній комунікації виборців зі своїми кандидатами, які викликали зацікавленість та отримали позитивний досвід у слухачів щодо його реалізації у практичній діяльності.

Вважаємо, що матеріали дисертаційної роботи Михайлова Максима Олексійовича мають необхідний теоретичний та практичний рівень та в подальшому можуть бути використані під час підготовки навчальних програм короткострокових семінарів, зокрема з питань комунікативістики, розвитку громадянського суспільства.

Директор Центру,
кандидат історичних наук Володимир Бойко

Дмитро Казіміров
(0462) 676-052

SHOT ON REDMI 7
AI DUAL CAMERA

РІДНА КРАЇНА
ГРОМАДСЬКИЙ РУХ
МИКОЛИ ТОМЕНКА

01024, Україна, м. Київ
вул. Лютеранська, 27/29
тел./факс: (044) 253-53-30
e-mail: info@ridna.in.ua
www. ridna.in.ua

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Михайлова Максима Олексійовича за темою «Механізми вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні»

Наукові результати, які отримані здобувачем Михайловим Максимом Олексійовичем при виконанні дисертаційного дослідження, теоретично обґрунтовують необхідність запровадження механізмів вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні. Безпосередньо, заслуговують на увагу розроблені автором у межах дисертаційної роботи організаційно-фасилітивний та ресурсно-технологічний механізми, що схвалені Вищою радою політичної партії «Громадський рух Миколи Томенка «Рідна країна».

Автор дослідження Михайлов М.О., спільно з Київською обласною організацією політичної партії «Громадський рух Миколи Томенка «Рідна країна», успішно апробував організаційно-фасилітивний та ресурсно-технологічний механізми під час проведення виборчої кампанії до місцевих рад 2020 року, зокрема в Броварському, Білоцерківському, Бориспільському та Бучанському районах Київської області, про що свідчать результати виборчих перегонів.

Враховуючи зазначене, ПП «Громадський рух Миколи Томенка «Рідна країна» вважає слушною пропозицію автора щодо обов'язковості застосування наукових підходів до теоретико-методологічного обґрунтування впровадження механізмів удосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу. На їх основі можливе планування заходів щодо підготовки та проведення виборів, а також створення сприятливих умов для забезпечення ефективної реалізації електоральної комунікації.

Голова ПП «Громадський рух Миколи Томенка «Рідна країна» М.П. **М.Томенко**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
Ідентифікаційний код 23696843
«23» грудня 2020р.
№ 260
м.Київ-57, вул. Ежена Потьє, 20

ДОВІДКА
про участь у науково-дослідних роботах

Видана МИХАЙЛОВУ Максиму Олексійовичу з підтвердженням про те, що він дійсно брав участь у виконанні науково-дослідної роботи за комплексним науковим проектом "Державне управління та місцеве самоврядування" (державний реєстраційний номер 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме:

- у 2017 році – виконавець на громадських засадах (наказ від 23 березня 2017 року № 179-ос "Про призначення виконавців науково-дослідних робіт") науково-дослідної роботи "Політична корупція в парламентській діяльності: природа, прояви, запобігання", державний реєстраційний номер 0117U002872;
- у 2018 році – виконавець на громадських засадах (наказ від 30 березня 2018 року № 225-ос "Про призначення виконавців науково-дослідних робіт") науково-дослідної роботи "Теоретико-методологічні засади розвиту сучасної моделі представницької влади у державотворчому процесі України", державний реєстраційний номер 0118U000638;
- у 2019 році – виконавець на громадських засадах (наказ від 14 березня 2019 року № 143-ос "Про призначення виконавців науково-дослідних робіт") науково-дослідної роботи "Механізми запобігання політичній корупції в органах представницької влади України", номер державної реєстрації 0119U101588;
- 2020 році – виконавець на громадських засадах (наказ від 28 лютого 2020 року № 133-ос "Про залучення до виконання науково-дослідних робіт") науково-дослідної роботи "Інституціоналізація публічної служби в Україні: теорія та практика", державний реєстраційний номер 0120U101668.

Директор Інституту
експертно-аналітичних та
наукових досліджень,
д.держ.упр., доцент Ольга ПЕТРОЄ

ВІДДІЛ РОБОТИ З ПЕРСОНАЛОМ
«17» грудня 2020 р.

Додаток Б

Перелік навчальних програм підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування з питань розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей

№	Вид та тематика підвищення кваліфікації	Назва закладу, який здійснює підвищення кваліфікації
1.	*Постійно діючі семінари* «Електронне урядування», «Інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) в управлінській діяльності»	Вінницький регіональний центр підвищення кваліфікації
2.	*Тематичний короткостроковий семінар* «ІТ-технології в публічному управлінні»	Волинський регіональний центр підвищення кваліфікації
3.	*Спеціальна короткострокова прграма* «Хмарні технології в управлінні: Microsoft 365»	Волинський національний університет імені Лесі Українки
4.	*Тематичні короткострокові семінари* «Інформаційно-комунікативні технології», «Електронне урядування» «Розвиток цифрових компетентностей публічних службовців»	Дніпропетровський регіональний Інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
5.	*Загальні короткострокові програми* «Електронне врядування», «Цифрова грамотність для державних службовців»	Донбаський інститут техніки та менеджменту ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»
6.	*Тематичний короткостроковий семінар* «Електронне урядування як чинник відкритості влади до громади»	Івано-Франківський обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій
7.	*Загальна короткострокова програма* «Комп'ютерна грамотність та застосування сучасних інформаційних технологій у діяльності державного органу»	Житомирський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій
8.	*Тематичний короткостроковий семінар* «Сучасні інформаційні технології в діяльності органів публічної влади для працівників місцевих органів виконавчої влади та ОМС», «Актуальні питання застосування сучасних інформаційних технологій в діяльності органів публічної влади»	Запорізький регіональний центр підвищення кваліфікації
9.	З*агальна короткострокова програма підвищення кваліфікації* «Інформаційна	Західноукраїнський національний університет

	безпека в системах електронного урядування»	
10.	*Загальні короткострокові програми* «Цифрова грамотність посадових осіб місцевого самоврядування», «Цифрова грамотність публічних службовців. Smart-технології», «Електронне урядування в сучасній системі державного управління», «Інформаційно-комунікативні технології соціальних медіа в публічному управлінні»	Національна академія державного управління при Президентові України
11.	*Освітньо-професійна програма* «Публічне адміністрування та електронне урядування»	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
12.	*Загальна короткострокова програма* «Цифрові комунікації в глобальному просторі»	Українська школа врядування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили
13.	*Загальна короткострокова програма* «Діджіталізація в органах влади»	Харківський регіональний Інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України
14.	*Загальна короткострокова програма* «Організація діловодства в органах державної влади. Робота в системі електронного документообігу»	Черкаський регіональний центр підвищення кваліфікації

*

Джерело: розроблено за інформацією Національного агентства України з питань державної служби. URK : https://pdp.nacs.gov.ua/courses (дата звернення 20.03.2021р.)

Додаток В

Проєкт

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА ПОСТІЙНО ДІЮЧОГО СЕМІНАРУ З ПІДГОТОВКИ УЧАСНИКІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ З ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

Ефективність публічного управління визначається критеріями, внаслідок яких збільшується рівень відкритості та доступності діяльності органів публічної влади, рівень довіри громадян до цих органів, ступінь залучення громадськості до прийняття публічно-владних рішень, знижується рівень корумпованості органів публічної влади. Окружні та дільничні виборчі комісії є безпосередньо органами публічної влади, які сформовані суб'єктами виборчого процесу – інститутами громадянського суспільства, зокрема, політичними партіями, громадськими організаціями, асоціаціями, фондами тощо. Від майстерності їх представників залежить рівень забезпечення демократичності, толерантності роботи виборчих комісій, а значить – виборчого процесу загалом

Комплексна програма постійно діючого семінару з цифрової грамотності складає 3 кредити ЄКТС, що становить 90 академічних годин і призначена для керівників та членів виборчих комісій.

Метою комплексної програми є підвищення загального рівня цифрової грамотності керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій задля освітнього розвитку, соціалізації особистості, спрощення взаємодії українських громадян з державою щодо реалізації їх виборчого права за допомогою сучасних цифрових технологій.

Завдання комплексної програми – підвищення загального рівня цифрової грамотності керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій, презентація новітніх можливостей Інтернету, інноваційних технологій та сервісів Google.

Комплексну програму розроблено з урахуванням результатів вивчення потреб, пізнавальних інтересів керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій.

Структура Комплексної програми:

Робоча програма 1. Цифрова грамотність керівників та членів виборчих комісій.

Робоча програма 2. Цифрові технології у виборчих комісіях

Робоча програма 3. Цифрова компетентність керівників та членів виборчих комісій.

РОБОЧА ПРОГРАМА №1

«ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ТА ЧЛЕНІВ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ

Опис програми

1. Загальна інформація	
Назва програми	Цифрова грамотність керівників, членів виборчих комісій
Тип програми	Робоча програма з підвищення кваліфікації керівників та членів окружних та дільничних виборчих комісій
Форма навчання	Дистанційна
Цільова група	Керівники та члени окружних і дільничних виборчих комісій
Обсяг програми	1 кредит ЄКТС (30 годин)
Мова навчання	українська
Перелік компетентностей, на підвищення рівня яких спрямовано програму	Знання цифрової демократії, комунікацій у цифровому суспільстві та у виборчому процесі, володіння первинними навичками програмування та прописування цифрового контенту у виборчому процесі
2. Загальна мета	
підвищення загального рівня застосування знань із цифрової грамотності керівниками та членами окружних і дільничних виборчих комісій задля їх освітнього розвитку, соціалізації особистості, зростання рівня комунікації українських громадян з державою щодо реалізації їх виборчого права за допомогою сучасних знань у сфері цифровізації	
3. Очікуванні результати навчання	
Знання	сутності цифрової демократії, видів комунікацій у цифровому суспільстві та виборчому процесі; принципів та тенденцій розвитку цифрової демократії; форм реалізації цифрової демократії в системі багаторівневого публічного управління виборчим процесом; видів електронного надання управлінських послуг у виборчому процесі; аналізу, оцінювання та визначення пріоритетних напрямів упровадження інструментів і технологій реалізації цифровізації та електронного врядування
уміння	розуміння сутності цифрової демократії, видів комунікацій у цифровому суспільстві та виборчому процесі; здатність здійснювати вибір комунікації у цифровому суспільстві та виборчому процесі; застосовувати теоріюцифрового зв'язку у виборчого процесу застосовувати різні форми реалізації цифрової демократії в системі багаторівневого публічного управління виборчим процесом
навички	застосовувати первинного програмування та прописування цифрового контенту у виборчому процесі; застосовувати комунікаційні та інформаційні технології в процесі підготовки, прийняття та впровадження управлінських рішень;

	критичного аналізу та оцінювання цифрової інформації, отриманої через медіа-ресурси; володіння технологіями реалізації цифрової демократії; моделювання цифрового контенту у виборчому процесі
4. Викладання та навчання (методи навчання, форми проведення навчальних занять)	
Навчання передбачає пасивні, активні, інтерактивні методи навчання, такі як лекція (відеолекція); відеоконференція (вебінари); дискусії із застосування соціальних мереж, мережевих проєктів; веб-квести у режимі віддаленого часу (онлайф) та в режимі реального часу (онлайн), тренінги, практикуми, самостійне вивчення відповідної нормативно-правової бази та навчально-методичної літератури	
5. Ресурсне забезпечення дистанційного навчання	
Назви веб-платформи веб-сайти, електронної системи навчання, веб-адреси	Платформа «Система дистанційного навчання» Мережа Zoom Канал YouTude
Назва дистанційного курсу	Тема 1 Концептуальні засади діджиталізації в умовах розвиту цифрової демократії українського суспільства Тема 2. Комунікація та взаємодія у епоху цифрового суспільства Тема 3. Цифровий контент у виборчому процесі Тема 4.Первинні навички програмування.
6. Оцінювання форми поточного, підсумкового контролю	
Критерії оцінювання та їх питома вага у підсумковій оцінці (%)	відвідування занять – 30%; дистанційне навчання – 50% підсумковий контроль – 20% Документ про підвищення кваліфікації видається за умови набрання учасником навчання понад 75% обрахованих з урахуванням питомої ваги кожного із критеріїв оцінювання. Облік відвідування здійснюється на підставі реєстраційної форми учасників навчання.
Форма поточного контролю	Експрес-конроль знань під час лекцій, самостійної роботи
Форма підсумкового контролю	Підсумкове тестування

РОБОЧА ПРОГРАМА №2

«ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИБОРЧИХ КОМІСІЯХ

Опис програми

7. Загальна інформація	
Назва програми	Цифрові технології у виборчих комісіях
Тип програми	Програма постійно діючого семінару з підвищення кваліфікації керівників окружних та дільничних виборчих комісій
Форма навчання	Змішана (очна та дистанційна)
Цільова група	Керівники та члени окружних і дільничних виборчих комісій
Обсяг програми	1 кредит ЄКТС (30 годин)
Мова навчання	українська
Перелік професійних компетентностей, на підвищення рівня яких спрямовано програму	професійні знання методів та методик щодо застосування цифрових технологій у роботі керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій
8. Загальна мета	
підвищення загального рівня застосування цифрових технологій у роботі керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій задля освітнього розвитку, соціалізації особистості, спрощення взаємодії українських громадян з державою щодо реалізації їх виборчого права за допомогою сучасних цифрових технологій	
9. Очікуванні результати навчання	
Знання	сучасних цифрових технологій, які застосовуються у роботі керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій; інструментів, принципів та підходів з використанням цифрових технологій у роботі керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій; базових цифрових трендів, які використовуються в системі багаторівневого публічного управління виборчим процесом; про заходи безпеки та захисту, враховувати питання надійності та приватності.
уміння	здатність до розуміння сутності, ролі базових цифрових технологій у роботі керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій; здійснення комплексного аналізу рівня професійної готовності до застосування цифрових технологій у роботі; обрання методів та методик реінжирингу та бенчмаркінгу у застосуванні цифрових технологій; використання цифрових технологіій для захисту своїх прав та свобод, виборців, вираження власної громадянської позиції; розуміти ризики та загрози у цифрових середовищах; вміти використовувати власний цифровий підпис.

навички	володіння цифровими технологіями в системі збору, оброблення інформації виборчого процесу; управління об'єктами операційної системи й офісними додатками з використанням цифрових технологій у сфері виборчого процесу; планування та організація діяльності окружних і дільничних виборчих комісій на основі цифрових технологій; моделювання співпраці та взаємодії з виборцями, владою за допомогою цифрових технологій у виборчому процесі; захисту пристроїв та цифрового контенту; захистити себе та інших від можливих небезпек у цифрових середовищах (наприклад, від кіберзалякувань, булінгу, фішингу).
10. Викладання та навчання (методи навчання, форми проведення навчальних занять)	
Навчання передбачає пасивні, активні, інтерактивні методи навчання, такі як лекція (відеолекція); відеоконференція (вебінари); дискусії із застосування соціальних мереж, мережевих проєктів; веб-квести у режимі віддаленого часу (онлайф) та в режимі реального часу (онлайн), тренінги, практикуми, самостійне вивчення відповідної нормативно-правової бази та навчально-методичної літератури	
11. Ресурсне забезпечення дистанційного навчання	
Назви веб-платформи веб-сайти, електронної системи навчання, веб-адреси	Платформа «Система дистанційного навчання» Мережа Zoom Канал YouTude
Назва дистанційного курсу	Тема 1. Цифрові технології як елемент розвитку інформаційного суспільства Тема 2. Взаємодія та співпраця за допомогою цифрових технологій у виборчому процесі Тема 3. Поширення та обмін даними за допомогою цифрових технологій Тема 4. Методи та методики реінжирингу і бенчмаркінгу у цифрових технологіях Тема 5. Відповідальність та безпека у реалізації цифрових технологій у виборчому процесі(захист від кіберзалякувань, булінгу, фішингу)
12. Оцінювання форми поточного, підсумкового контролю	
Критерії оцінювання та їх питома вага у підсумковій оцінці (%)	відвідування занять – 30%; дистанційне навчання – 50% підсумковий контроль – 20% Документ про підвищення кваліфікації видається за умови набрання учасником навчання понад 75% обрахованих з урахуванням питомої ваги кожного із критеріїв оцінювання. Облік відвідування здійснюється на підставі реєстраційної форми учасників навчання.
Форма поточного контролю	Експрес-конроль знань під час лекцій, самостійної роботи
Форма підсумкового контролю	Підсумкове тестування

РОБОЧА ПРОГРАМА №3

«ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ТА ЧЛЕНІВ ОКРУЖНИХ І ДІЛЬНИЧНИХ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ»

Опис програми

1. Загальна інформація	
Назва програми	Цифрова компетентність керівників та членів окружних та дільничних виборчих комісій
Тип програми	Програма постійно діючого семінару з підвищення кваліфікації керівників та членів окружних та дільничних виборчих комісій
Форма навчання	Дистанційна)
Цільова група	Керівники (голови, заступники голів, секретарі) та члени окружних і дільничних виборчих комісій
Обсяг програми	1 кредит ЄКТС (30 годин)
Мова навчання	українська
Перелік професійних компетентностей, на підвищення рівня яких спрямовано програму	володіння методологією вимірювань рівня цифрових компетентностей, розробка інструментів моніторингу й оцінки розвитку цифрових компетентностей у керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій; запровадження незалежної сертифікації рівня цифрових навичок відповідно до потреб суспільства
2. Загальна мета	
підвищення загального та спеціального рівня цифрових компетентностей у роботі керівників та членів окружних і дільничних виборчих комісій задля освітнього розвитку, соціалізації особистості, підвищення рівня резистентності до небезпек в умовах запровадженні цифрових технологій у виборчому процесі	
3. Очікуванні результати навчання	
Знання	про цифрові технології для забезпечення соціального благополуччя та соціальної інтеграції; рівня відповідальності, правових та етичних норм використання цифрових технологій у виборчому процесі; мережевого етикетувикористання цифрових технологій у виборчому процес; правила поведінки та ноу-хау щодо користування цифровими технологіями та взаємодії у цифрових середовищах; стратегії комунікації під конкретну аудиторію та враховувати різноманітність культур і поколінь у цифрових середовищах
уміння	дотримуватись принципу доброчесності, правових і етичних норм; дотримуваватися правил поведінки та ноу-хау щодо користування цифровими технологіями та взаємодії у цифрових середовищах; адаптувати стратегії комунікації під конкретну аудиторію та враховувати різноманітність культур і поколінь у цифрових середовищах;

	розвивати власну цифрову компетентність, підвищувати її, виявляти прогалини; уникати ризиків і загроз для фізичного та психологічного здоров'я при користуванні цифровими технологіями.
навички	захисту персональних даних та приватність у цифрових середовищах; будувати власну програму розвитку власної цифрової компетентності підтримувати інших у розвитку їхньої цифрової компетентності, не відставати від процесу еволюції цифрових технологій; вдосконалювати професійної практики, можливості для саморозвитку та самовдосконалення циірових компетентностей у виборчому процесі
4. Викладання та навчання (методи навчання, форми проведення навчальних занять)	
Навчання передбачає пасивні, активні, інтерактивні методи навчання, такі як лекція (відеолекція); відеоконференція (вебінари); дискусії із застосування соціальних мереж, мережевих проєктів; веб-квести у режимі віддаленого часу (онлайф) та в режимі реального часу (онлайн), тренінги, практикуми, самостійне вивчення відповідної нормативно-правової бази та навчально-методичної літератури	
5. Ресурсне забезпечення дистанційного навчання	
Назви веб-платформи веб-сайти, електронної системи навчання, веб-адреси	Платформа «Система дистанційного навчання» Мережа Zoom Канал YouTude
Назва дистанційного курсу	Тема 1. Цифрова компетентність у забезпеченні соціальної інтеграції у виборчому процесі Тема 2. Ціннісно-етичні та комунікативні засади цифрової компетентності Тема 3. Самооцінка рівня власної цифрової компетентності, виявлення та усунення прогалин Тема 4. Вдосконалювати професійні практики, можливості для саморозвитку та самовдосконалення
6. Оцінювання форми поточного, підсумкового контролю	
Критерії оцінювання та їх питома вага у підсумковій оцінці (%)	відвідування занять – 30%; дистанційне навчання – 50% підсумковий контроль – 20% Документ про підвищення кваліфікації видається за умови набрання учасником навчання понад 75% обрахованих з урахуванням питомої ваги кожного із критеріїв оцінювання. Облік відвідування здійснюється на підставі реєстраційної форми учасників навчання.
Форма поточного контролю	Експрес-конроль знань під час лекцій, самостійної роботи
Форма підсумкового контролю	Підсумкове тестування

Список літератури:

1. Антонова Л. В., Антонов А. В. Удосконалення виборчого процесу в Україні: організаційно-правовий аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12. – URL: http://www.dy.nayka. com.ua/?op =1&z= 1984

2. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / авт. кол.: Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник та ін.. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С. А. Чукут. К., 2008. 248 с.

3. Калинич Г. Л. Суть та особливості маркетингу в сучасному електронному бізнесі. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка».* 2010. № 683. С. 304-308.

4. Колесников О. В. Електоральна комунікація за допомогою ЗМІ: проблема ефективності в українських умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Політологія, соціологія, філософія*. Ужгород: Видавництво УжНУ “Говерла”, 2010. Вип. 14. С. 87-90.

5. Куценко Є. В. Особливості використання новітніх інформаційно-комунікативних технологій у електоральних кампаніях: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Політологічні студії.* 2013. Вип. 3. С. 37-48.

6. Линник Н. Можливості модернізації виборчого процесу через електронні механізми. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2015. № 1. С. 32-33.

7. Михайлов М. О. Застосування електронної демократії у виборчому процесі. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 24 травня 2019 р.) у 5-ти томах / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2019. Т. 5. С. 66-68.

8. Михайлов М. О. Міжнародні виборчі стандарти та їх вплив на вдосконалення інформаційно-комунікаційного забезпечення виборчого процесу в Україні.*Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України:* зб. матер. доповідей та тез XVII регіональної науково-практичної конференції (Дніпро, 14 травня 2020) / за заг. ред. С. М. Серьогіна.

Д.: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 260-263.

9. Михальчук С. О. Електронний менеджмент виборчого процесу в США: висновки для України. *Чверть століття українсько-американської дружби: досвід гідний майбутнього* : зб. матеріалів III американознавчої мультидисциплінарної конф. Львів, 2016. С. 246-256.

10. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019-2020 рр. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 405-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2019-%D1%8 (дата звернення: 10.06.2019).

11. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 листопада 2017 року № 797-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text (дата звернення: 13.01.2020).

12. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей в суспільстві України та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Постанова КМУ (проєкт), 2020. URL : https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/normative.pdf (дата звернення: 15.12.2020).

13. Чорна Н. В. Електронна демократія в сучасному світі: досягнення та проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології*. 2011. № 949, вип. 18. С. 71-75.

14. Юрійчук Є. П. Роль державного реєстру виборців в Україні в процесі електоральної легітимації політичної влади. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.* 2010. Вип. 3. С. 70-77.

Джерело : розробка автора